

Tallinna Ülikool
Ajaloo Instituut

Marju Lauristini tegevus Rahvarindes

bakalaureusetöö

Raivo Tammus

Juhendaja: Magnus Ilmjärv (Ph.D)

Tallinn 2011

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Marju Lauristini elulugu.....	5
2. Marju Lauristini vanemad	6
2.1 Johannes Lauristin.....	6
2.2 Olga Lauristin.....	8
3. Marju Lauristin noore poliitikuna ja Rahvarinde sünd	10
4. Rahvarinne	15
4.1 Tugevused ja edu poliitikas.....	15
4.2 Nõrkused	21
5. Rahvarinde vastasseis Eesti Kommunistlikule Parteile	24
5.1 Kommunistliku partei suhted Rahvarindegaga	24
5.2 Rahvarinde ja Marju Lauristini tegevus režiimi vastu	26
5.3 Rahvarinde ja Interrinde suhted	30
6. Marju Lauristini ja Rahvarinde suhted teiste eestimeelsete rühmitustega	32
6.1 Suhted Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Parteiga.....	36
6.2 Suhted Eesti Kodanike Komiteede, Eesti Kongressi ja Eesti Komiteega	40
6.3 Rahvarinde ja noorte suhted	48
7. Marju Lauristini poliitiliste vaadete kujunemine	50
8. Marju Lauristini ja Edgar Savisaare koostöö	53
8.1 Edgar Savisaare iseloomustusi	53
8.2 Marju Lauristini iseloomustusi.....	55
8.3 Poliitiline koostöö	58
8.4 Erimeelsused ja nende põhjused	63
Kokkuvõte	71
Summary	74
Kasutatud allikate loetelu ja kasutatud kirjandus	77
Kasutatud lühendid.....	81
Lisad	82

Sissejuhatus

Marju Lauristini tegevus Rahvarindes aitas kaasa Eesti demokraatiseerumisele ja Kommunistliku partei võimu nõrgenemisele, mis päädis Eesti iseseisvuse taastamisega. Taasiseseisvumise aastad olid Eesti edasise arengu seisukohalt olulised, sest siis pandi alus tänastele erakondadele ning kujunesid välja poliitilised jõujooned. Juba nimetatud perioodil tegutses mitmeid tänaseni mõjukaid poliitikuid ja ühiskonnategelasi. Nende seas ka Marju Lauristin, kelle panust koos Rahvarindega Eesti taasiseseisvumisel ei saa alahinnata ning väärrib põhjalikumat analüüsi.

Töö eesmärgiks on uurida Marju Lauristini tegevust Rahvarindes ajavahemikul 1988-1991. Antakse ülevaade Rahvarinde tekkimisest ja Marju Lauristini poliitikasse sattumisest. Selgitatakse Rahvarinde populaarsuse tagamaid ja analüüsitakse suurte inimhulkade kaasahaaramist. Rahvarindes kujunesid oluliseks liidrite Marju Lauristini ja Edgar Savisaare suhted, mis olid määravad nii Rahvarinde sisekliima kui ka Eesti poliitilise maastiku kujunemisel. Nendevahelistes suhetes on oluline käsitleda nii koostööd kui ka erimeelsusi, mis tekitas liidrite-vahelisi pingeid ja konflikte. Selle teema analüüsimisel pean olulisteks allikateks Lauristini teost „Punane ja sinine“ ning intervjuusid asjaosalistega: Marju Lauristin, Mart Laar, Rein Veidemann, Rein Ruutsoo, Mati Hint, Liia Hänni ja Heinz Valk. Neil kõigil on oma nägemus, mis võimaldab Savisaare ja Lauristini suhteid analüüsida erinevatest aspektidest lähtudes. Savisaare arvamus antud teemal avaldub tema teostes „Peaminister“ ja „Rahvarinne 1988. Kaksikümend aastat hiljem“.

Marju Lauristini eristas paljudest teistest eestimeelsete liikumiste ja organisatsioonide liidritest tema vanemate kommunistlik taust, mis andis rahvale aluse suhtuda temasse ettevaatusega. Ometi teame Rahvarinnet (RR) kui Eestimaa Kommunistliku Partei (EKP) suurimat konkurenti Eestis. Sellest tulenevalt on antud töö raames vajalik uurida, milliseks kujunesid Rahvarinde ja Lauristini suhted kommunistliku parteiga ning kas ja kuidas mõjutas see Lauristini vaateid Eesti iseseisvuse taastamisel. Tänapäeval teame Marju Lauristini kui sotsiaaldemokraati, ent tol ajal ei olnud päris selge, millist maailmavaadet ta esindas. Töös käsitletakse Marju Lauristini poliitiliste põhimõtete kujunemist ning põhjuseid. Antakse ülevaate, kuidas ja miks kujunes temast sotsiaaldemokraat. Teema mõistmist süvitsi soodustavad asjaosalistega läbi viidud intervjuud.

Möödapääsmatu on Marju Lauristini ja Rahvarinde ning teiste eestimeelsete poliitiliste organisatsioonide, liikumiste, aktiivsete noorte omavaheliste suhete uurimine. Uuritakse, milline oli Lauristini suhtumine teistesse eestimeelsetesse poliitilistesse jõududesse Rahvarindesse tulekul ning missuguseks see kujunes aja jooksul ja miks. Analüüsitakse kuivõrd oluline oli Lauristinile koostöö ning milleks ta selle nimel valmis oli.

Töö kirjutamisel on kasutatud ajakohast perioodikat – ajalehed Edasi, Noorte Häääl, Rahva Häääl jt, ning hiljem ajakirjanduses ilmunud artikleid. Huvitavat infot pakuvad ka Eesti Riigiarhiivi materjalid. Töös mainitute elulooandmed pärinevad valdavalt raamatust „Kes on kes Eesti poliitikas“. Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei (ERSP) ja temaga konsolideerunud organisatsioonide seisukohtade esitamiseks olen kasutanud Viktor Niitsoo raamatut „Müürimurdjad. MRP-AEG ja ERSP lugu“ ja Ene Hioni „Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli“. Töös kasutatud kirjandusse on suhtunud allikakriitiliselt, kuna nende puhul võib täheldada mõningast poliitilist kallutatust.

Töö valmimisse on andnud suure panus juhendaja Magnus Ilmjärv, kes tegi asjakohaseid märkuseid ning andis mõtteid ja suuniseid, millega on töös arvestatud. Tänan kõiki intevjueeritavaid, kuna nende ütlused aitasid mitmeid olulisi teemasi paremini mõista ja avada.

1. Marju Lauristini elulugu

Marju Lauristin sündis 7. aprillil 1940. aastal Tallinnas. Ta on ajakirjandusteadlane, sotsioloog ja poliitik. Johannes ning Olga Lauristini tütar, Jaak Alliku poolõde, filosoof Peeter Vihalemma abikaasa. Lauristin lõpetas 1966. aastal Tartu Riikliku Ülikooli eesti filoloogina ja kaitses filoloogia kandidaadi kraadi 1976. aastal. Ta on töötanud aastatel 1962-1966 Eesti Raadios toimetajana. 1970. aastal asus Lauristin tööle Tartu Riiklikku Ülikooli, kus juhatas 1970-1972 sotsioloogia laboratooriumi, seejärel töötas ajakirjanduse õppejõuna, aastast 1983 dotsendina, 1987-1989 žurnalistikakateedri juhatajana. 1995. aastal sai temast Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika professor, 1999 aga erakorraline professor.¹ Võib öelda, et eeldused suures poliitikas kaasalöömiseks olid head, kuna sotsioloogi ning ajakirjanduse õppejõuna tundis ta ühiskonnas toimuvaid arenguid ning suutis neid ka ette ennustada ja analüüsida.

Lauristin oli aastatel 1968-1990 Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei (NLKP) liige. Poliitiline taust võimaldas tal erialaseid teadmisi rakendada ja tegeleda teadustöoga. Aktiivsemalt hakkas Lauristin poliitikas tegutsema 1988. aasta aprillist, mil astus Rahvarindesse ja aastal 1990 sai temast Eesti Sotsiaaldemokraatliku Iseseisvuspartei (ESDIP) esimene esimees. Praegugi on Lauristin Sotsiaaldemokraatliku erakonna liige. Juba Rahvarinde liikmena kuulus ta 1989-1991 Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu (NSVL) rahvasaadikute hulka. Nii valiti näiteks NSVL-i rahvasaadikuks reeglina kommunistlikule parteile usaldusväärsed isikud ning Marju Lauristin seda võimude silmis tõenäoliselt ka oli. Usaldusväärstust tõstis kindlasti ka tema vanemate kuulumine kommunistliku partei eliiti. 1990. aastast oli Lauristin Eesti Komitee² liige ning 1990-1992 Eesti Vabariigi (EV) Ülemnõukogu juhatuses asetäitja. Pärast tegevust Rahvarindes oli ta 1992-1995 ja 1999-2003 EV Riigikogu liige ning 1992-1994 sotsiaalminister.³ Lauristini kuulumine kommunistlikkusse parteisse avas talle palju võimalusi karjääri tegemisel.

¹ Eesti Elulood. Peatoimetaja Raul Kilgas. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2000, lk 228.

² Eesti Komitee oli Eesti Kongressi täidesaatev juhtorgan. http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_Komitee (27.03.2011).

³ Eesti Elulood. Peatoimetaja Raul Kilgas. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2000, lk 228.

2. Marju Lauristini vanemad

2.1 Johannes Lauristin

Marju Lauristini isa Johannes Lauristin (29.10.1899-28.08.1941) oli Eesti riigitegelane ja kirjanik ning Olga Lauristini abikaasa. Ta lõpetas 1914. aastal Kuivjõe (Kose-Uuemõisa) ministeeriumikooli, mille järel töötas 1915-1916 elektriseadmete tehases Volta ja aastast 1916 Dvigateli metallitööstusettevõttes. Poliitikasse läks 1917. aastal, kui temast sai kommunistliku partei liige. Johannes Lauristin teenis 1919-1922 Eesti Vabariigi sõjaväes, osales Vabadussõjas Nõukogude Venemaa vastu. Seega juba varases nooruses kuulus Johannes Lauristin tööliklassi ja sarnaselt paljudele teistele töölistele, sai temastki kommunismi toetaja. Teenimine EV sõjaväes võib küll näidata tema teatavat kiindumist Eestisse kui kodumaasse, kuid tõenäoliselt haarati nooruk sündmuste keerisesse teiste omaealiste poolt, kes tormakalt Eesti Vabadussõtta tõttasid.

Pärast sõjaväeteenistusest vabanemist osales Lauristin üle-eestilise Noorproletaarlaste Ühingu ja Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu asutamises, oli selle Keskkomitee liige ja 1923-1933 töölisnoorte ajakirja Noor tööline toimetaja. Pärast EKP III kongressi 1922. aastal valiti Johannes Lauristin Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteesse (EKP KK) ning samal aastal ka Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juhatusse ja 1923. aastal Riigikokku.⁴ Seega kujunes temast üsna kiiresti veendunud ning edukas kommunist, kes tööliste seast tulnuna saavutas nii poliitikute kui ka ühe osa rahva silmis pärast raskeid sõja-aastaid märkimisväärse populaarsuse.

Peagi pärast Riigikokku valimist märtsis 1923. aastal arreteeriti Johannes Lauristin Eesti riigivastase ning valitsevat korda kukutava tegevuse eest.⁵ 1924. aastal mõisteti ta 7 aastaks ja 1932. aastal 34 protsessil 6 aastaks sunnitööle (kokku 13 aastat sunnitööd). Pärast amnestia alusel vanglast vabanemist 1938. aastal valiti Johannes Lauristin EKP illegaalsesse büroosse, mis näitab, et ta ei olnud pärast pikka vangipõlve oma kommunistlikest aadetest loobunud.

⁴ Eesti Elulood. Peatoimetaja Raul Kilgas. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2000, lk 228.

⁵ Graf, Mati. Parteid Eesti Vabariigis 1918-1934. Koos eellooga (1905-1917) ja järellooga (1934-1940). TPÜ kirjastus. Tallinn 2000, lk 222-224.

Lauristin töötas Tallinna haigekassa inspektorina, kus kohtas oma tulevast naist ning tütre Marju ema Olgat (tol ajal Olga Künnapuu). Pärast Eesti annekteerimist 1940. aasta augustis sai Johannes Lauristinist Eestimaa Kommunistliku bolševistliku Partei Keskkomitee (EK(b)P KK) sekretär, augustist 1940 Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu (ENSV RKN) esimees ning tema oli üks nendest, kes juhtis riigivõimu ülevõtmist. Karjääriredelil tõus jätkus – 1940-1941 oli ta Eestimaa Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi (ENSV) Ülemnõukogu saadik ning 1941. aastal sai Johannes Lauristinist NSVL Ülemnõukogu saadik. Lojaalsus kommunistlikule parteile viis ta lõpuks Eesti poliitika tippu ning sellega sai ta reaalselt hakata osalema siinse elu korraldamises.

Johannes Lauristin oli kahtlemata üks veendunumaid kommuniste, kes tõusis eesti kommunistide etteotsa. Eesti valitsus oli teda aastaid represseerinud ning see võis teda ajendama alanduste eest kätte maksma ja kommunistliku valitsuse etteotsa astuma. Moskva poolt oli mõistetav jätta juhtima eestlastest kaader – see aitas rahval paremini uue olukorraga leppida ega tekitanud väga teravaid nõukogudevastaseid meeleolusid. Lauristini elutee lõppes natsliku Saksamaa pealetungis Nõukogude Liidule. 1941. aastal ta hukkus või hukati arvatavasti Tallinnast evakueerudes eskaadrimiiniristlejal *Jakov Sverdlov*.⁶

Johannes Lauristin pälvis tuntust ka kirjanikuna. Ilukirjandusloomingut avaldas Juhan Madariku pseudonime all, kelle esimesed lühijutud ilmusid aastatel 1922-1923 ajakirjas Noor tööline. See näitab ilmekalt, et Johannes Lauristin oli veendunud töölisliikumise pooldaja ning seega kindlalt kommunistlike aadete austaja, järgija. Aastatel 1925.-1927 vanglas kirjutatud romaan *Riigikukutajad* ilmus 1929 Leningradis. Vanglas alustatud romaanisarjast *Vabariik* on ilmunud I osa 1941, II ja IV osa 1953. aastal. Romaani III ja V osa on kaduma läinud. 1955 ilmusid *Jutustused*. Johannes Lauristini loomingu põhiteemad olid klassivõitlus ja EKP põrandaalne tegevus – aatelisele kommunistile kohased teemad. Nende teoste eest püstitati talle Nõukogude Eestis mälestussammas, mis asus 1950-1991 Tallinnas Toompea lossi aias.⁷ Praegune asukoht on Okupatsioonide muuseum Tõnismäel.⁸

⁶ Eesti Elulood. Peatoimetaja Raul Kilgas. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2000, lk 228.

⁷ Samas.

⁸ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooaamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 35.

2.2 Olga Lauristin

Marju Lauristini ema Olga Lauristin (sündis 28.04.1903 Kolgas) oli riigi- ja ühiskonnategelane. Aastal 1939 abiellus Marju Lauristini isa, Johannes Lauristiniga. Aastal 1945 abiellus Olga Lauristin Hendrik Allikuga. Abielust sündis poeg Jaak Allik. Olga Lauristin lõpetas 1922. aastal Tallinna tütarlaste kommertskooli ja õppis 1922-1924 Tartu Ülikoolis. Kommunistliku partei liikmeks sai Olga Lauristin 1920. aastal ning sellest ajast alates osales ka kommunistlikus noorsooliikumises. Kuna Olga Lauristin oli aktiivne ning silmapaistev noorkommunist, pidas Eesti riigivõim teda ohtlikuks. Olga Lauristin mõisteti 1924. aasta 149 protsessil eluks ajaks sunnitööle, kuid vabanes karistusest amnestia alusel 1938. aastal.⁹

Sunnitöölt vabanedes töötas Olga Lauristin (Künnapuu) 1938.-1940. Tallinna Ühises Haigekassas nagu ka tema tulevane mees Johannes Lauristin. Neid ühendas kommunistlik maailmavaade ning ühiskondlik aktiivsus. Poliitiline karjäär sai Olga Lauristinil hoogu 1940. aasta juulis, kui ta valiti Riigivolikogu uude koosseisu (oli selle sekretär) ja 1941 valiti NSVL Ülemnõukogusse. Samuti oli ta 1941. aastal ENSV Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse ülem. 1944-1947 töötas Olga Lauristin sotsiaalkindlustuses ja 1947-1951 kinematograafia meistrina.

Seoses Hendrik Alliku kui rahvavaenlase arreteerimisega 1952. aastal heideti Olga Lauristin parteist välja. Tema parteiliikmelisus taastati 1953. aastal – see näitas ühest küljest tema mõjukust kommunistide seas ja teisest küljest veendunud kommunistiks olemist. Kuna tiptasemel karjääri parteisse kuulumata teha ei saanud, siis ilmselt seepärast soovis ta partei liikmelisuse taastamist. Olga Lauristin oli 1956-1961 Välismaaga Sõpruse ja Kultuurisidemete Arendamise Eesti Ühingu Presiidiumi esimees ning 1961-1989 Eesti Vabariigi Rahukaitsekomitee esimehe asetäitja. Ühtlasi kandis ta 1969-1989 Nõukogude Rahufondi Eesti Vabariigi Osakonna esimehe tiitlit. Partei silmis oli Olga Lauristin seega hinnatud tegija ning Moskva usaldusalune. Samuti kuulus ta 1940-1947 ENSV Ülemnõukogusse. Poliitilises karjääris oli olulisem kuulumine NSVL-i Ülemnõukogusse aastatel 1941-1954.¹⁰ Kahtlemata oli Olga Lauristin sarnaselt Johannes Lauristinile veendunud kommunist ning oma aateid andsid nad ka tütrele edasi.

⁹ Eesti Elulood. Peatoimetaja Raul Kilgas. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2000, lk 228.

¹⁰ Samas.

Samas pidas Olga Lauristin oluliseks Eestit ja siinsest rahvast, kuna oli Lõuna-Eesti juurtega koolmeistri Anton Künnapuu tütar. Isast sai veendunud revolutsionäär ja enamlane ning Olga Lauristini suur eeskuju, kes võttis tüdrit sageli koosolekutele ning aktsioonidele kaasa. Marju Lauristini sõnade kohaselt polnud Anton Künnapuu aga Vene riigi ustav alam, ega eestluse vastane, vaid pigem õiguse otsija, kellele meeldisid enamlaste ideed.¹¹ Olga Lauristin oli seega eestimeelne revolutsionäär, kes andis oma tütrele edasi nii kommunistlikke vaateid kui ka eestlaslikke aateid.

¹¹ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 18-20.

3. Marju Lauristin noore poliitikuna ja Rahvarinde sünd

Marju Lauristin kuulus juba 1968. aastast kommunistlikusse parteisse, kuid ei osalenud aktiivselt poliitikas ligi 20 aastat. Arvatavasti oli Lauristin parteis ühelt poolt perekondliku traditsiooni pärast, teisalt oli partei liikmena kergem ülikoolis töötada.¹² Lauristini aktiivne poliitiline tegevus algas Rahvarindega liitudes. Sinna jõudis ta Tartu Ülikooli ajakirjanduskateedrist 1988. aasta aprillis, kui Tartus toimus suur muinsuskaitse miiting.¹³ Samal päeval moodustati ajakirjanduskateedri ruumis Tartu Rahvarinde osakond, kuhu ka Lauristin astus. *Ega mina ju enne Rahvarinnet poliitikas ei olnud*, on Lauristin meenutanud.¹⁴

Marju Lauristini lähenemine poliitikale toimus seoses fosforiidikampaaniaga,¹⁵ mille sündmustes osales ta sotsioloogina, mitte veel poliitikuna.¹⁶ Lauristin ise arwab, et ilmselt ei oleks ta sattunud Rahvarindesse ega IME projekti juurde,¹⁷ kui temale täiesti tundmatult isikult, toleaeagselt plaanikomitee osakonna juhatajalt Edgar Savisaarelt, ei oleks tulnud kutset arutelule Kirde-Eesti fosforiidi kaevandamisega seotud sotsiaalsete probleemide teemal.¹⁸ Järelikult oli Savisaar üks võtmeisikuid, tänu kellele läks Marju Lauristin poliitikasse ning hiljem tegusaks rahvarindelaseks kujunes. Võib öelda, et Lauristini valikut tegeleda poliitikaga kinnitas ja innustas edukas fosforiidikampaania, kus ta koos oma ettevõtlike üliõpilastega osales.¹⁹ Siiski – kuna Lauristin oli ühiskondlikult aktiivne ka Rahvarinde-eelsel ajal ja tema ema-isa olid tollased tipp-poliitikud, võib suure

¹² Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 120.

¹³ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 585.

¹⁴ Samas.

¹⁵ Fosforiidikampaania oli üldrahvalik vastupanuliikumine Nõukogude Liidu keskvõimude plaanitavatele fosforiidikaevandustele peamiselt Virumaal (praegused Lääne-Virumaa alad), mis oleksid tekitanud suuri keskkonna ning migratsiooniprobleeme. <http://www.annaabi.com/materjal-37690-fosforiidikampaania> (27.03.2011).

¹⁶ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 121.

¹⁷ Isemajandav Eesti oli nelja mehe (Siim Kallas, Tiit Made, Edgar Savisaar, Mikk Titma) 1987. aastal tehtud ettepanek, mille eesmärk oli Eestile suurema majandusliku iseseisvuse taotlemine NSV Liidu koosseisus. Kasvas kiiresti algul nn territoriaalse isemajandamise ideeks ja seejärel täieliku rahvusliku iseseisvuse nõudmiseks. Väike Entsüklopeedia. Peatoimetaja Rein Aro. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2006, lk 318.

¹⁸ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 589.

¹⁹ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

tõenäosusega aimata, et tema tee oleks poliitikasse viinud ka fosforiidikampaaniata. Kui mitte Rahvarindesse, siis seoses Sotsiaaldemokraatliku partei moodustamisega kindlasti.

Rahvarinde tekkimise puhul on seda püütud siduda ühe või teise konkreetse idee arendajaga Nõukogude Liidus. Lääne kirjanduses arvatakse, et RR tekkis otseselt professor Boris Kurašvili 1987. aastal ilmunud artikli eeskujul ja Moskva korraldusel, et valmistada ühiskonda ette nõrpeks maandumiseks kommunismi purunedes.²⁰ Samuti on Kurašvili versiooni levitanud EKP ideoloogiasekretär Indrek Toome, kes selgitas EKP liidritele Karl Vainole, et RR seisab töörahva huvide eest, nagu seda tehti rahvademokraatia maades.²¹ Sellise sammuga jääb mulje, et Toome üritas Rahvarinnet Vaino eest kaitsta, kuigi jääb selgusetuks, missugustel motiividel. Kurašvili artiklis oli legaalse opositsiooni idee, teda huvitas poliitilise süsteemi muutmine ja ta kasutas *Rahvarinnet* kui üldmõistet.²² Rahvarinde esimestes dokumentides on kirjas, et tegutsetakse NLKP ja *Perestroika*²³ toetuseks, ehk tegu oli vormiliselt sotsialistlikule ideoloogiale baseeruva opositsioonijõuga. Tegudes osutus RR aga millekski muuks – demokratiseerivaks jõuks.²⁴

Lauristin on siiski väitnud, et Kurašvili otsene eeskuju RR tekkele polnud tõsiselt võetav, sest tema teoseid olid lugenud vaid vähesed.²⁵ Täna meenutades üldistab Lauristin, et RR sünni oli ette valmistanud juba eelnenud poliitiline protsess, haritlaskonna ja kogu rahva elavnev ühiskondlik aktiivsus, mis vajab vormistamist. Lauristini väidab, et kujutlus, et Rahvarinnet koordineeriti Moskvast, nagu Mart Laar või akadeemik Endel Lipmaa on arvanud, pole õige.²⁶ Võib öelda, et kui RR-t oleks kompartei poolt juhendatud, ei oleks lastud sel nõrpe kontrolli alt väljuda.

²⁰ Haridus 5-6 / 2008: Ruutsoo, Rein. *Rahvarinne: valguses ja varjus*, lk 14; Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

²¹ Graf, Mati. Kalevipoja kojutulek. 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta Suveräänsusdeklaratsioonini. Kirjastus Argo. Tallinn 2008, lk 293.

²² Haridus 5-6 / 2008: Ruutsoo, Rein. *Rahvarinne: valguses ja varjus*, lk 14.

²³ Perestroika ehk uutmine (vene keeles *перестройка* (tavatähenduses *ümberehitus, rekonstruktsioon*, samuti *ümberhäälestamine*)) oli Mihhail Gorbatšovi (NLKP peasekretär) poolt juunis 1987 välja kuulutatud majandusreformide programm Nõukogude Liidus. Laiemas mõttes mõeldakse perestroika all Gorbatšovi võimuletulekuga 1985. aastal alanud perioodi Nõukogude Liidu ajaloos.

<http://et.wikipedia.org/wiki/Perestroika> (27.03.2011).

²⁴ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses; Graf, Mati. Kalevipoja kojutulek. 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta Suveräänsusdeklaratsioonini. Kirjastus Argo. Tallinn 2008, lk 265.

²⁵ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

²⁶ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 327.

Kuigi RR peamiste ideoloogide – Edgar Savisaare ja Marju Lauristini – sõnul neil otsene eeskuju puudus, tundub, et suurt mõju avaldas ungari poliitik Imre Pozsgay. Mitu tema arvamust sobis RR kontseptsiooniga ja need tõlgiti ungari keelest kiiresti eesti keelde. Pozsgay juhtis analoogilisi rahvaliidumisi Ungaris ning tol ajal tekkis taolisi liikumisi mujalgi Nõukogude Liidus, nt Solidaarsuse liikumine Poolas.²⁷ Eestis oli RR vajalik selleks, et ühiselt vastu seista nõukogude bürokraatia katsetele säilitada ja taastada ühiskonnaelu juhtimise stagnatsiooniga seotud kättemõtteid, samuti selleks, et võidelda korrupsiooni ja võimu kuritarvitamisega.²⁸ On väidetud, et Kesk-Euroopas loodud Rahvarinded andsid eestlastele eeskuju ja julgust,²⁹ kuid sisuline idee tuli siiski Savisaarelt ning Lauristin jt lähikondlased aitasid seda lihvida ja arendada.

Lauristini sõnul võisid kuulujutte Moskva kontrollist RR üle levitada KGB³⁰ agendid. Rahvarinne tekkis ning laienes üsnagi isekeskis ja selle ideed levisid kiiresti, sest sarnane nimi oli inimestel mälus seoses rahvarinnetega, mis olid enne II Maailmasõda Prantsusmaal ja pärast seda Ida-Euroopa riikides.³¹ Võib arvata, et Rahvarinne tekkis pigem ühise nimena IME-liikumisele ja fosforiidisõjale ehk sellele nähtusele, kus eesti rahva hulgast kerkis esile mitmeid aktiivseid ja julgeid inimesi, kes pidasid koosolekuid, kirjutasid kirju massimeediakanalitele. Rahvas tärkas valmisolek midagi valitseva võimu vastu ette võtta.³² Ka Savisaar ütles 1988. aasta aprillis rahvaalgatustele pühendatud telesaates *Mõtleme veel*,³³ et on aeg moodustada Rahvarinne. Ühiskonnas levis soov muuta valitsevat korda elamisväärsemaks ning Rahvarinde ideest haarati kiirelt ja massiliselt kinni. Siinkohal ei saanud tegu olla Savisaare improvisatsiooniga – nii on väitnud Lauristin, kelle sõnul

²⁷ Postimees 31.08. 2005, *Solidaarsus rajas Poolas poliitilise kultuuri*.

<http://www.postimees.ee/310805/esileht/valisuudised/175606.php> (9.01.11).

²⁸ Rahva Hääl 01.10.1988, *Kõnelus Rahvarindest. Kohtumine Pravda Korrespondendipunktis*.

²⁹ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümne aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 167.

³⁰ NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee ehk KGB (vene keeles *Комитет Государственной Безопасности*, lühend *КГБ*) oli Nõukogude Liidu poliitilise salapolitsei ja salaluure ametkond ajavahemikul 13. märts 1954 – 6. november 1991. <http://et.wikipedia.org/wiki/KGB> (27.03.2011).

³¹ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooaamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 327; Piirimäe, Kaarel. Nõukogude Liidu poliitika ida-Euroopas 1944-1949. Magistritöö. Tartu Ülikool. Filosoofia teaduskond. Ajaloo osakond. Tartu 2005, lk 6, 25.

³² Haridus 5-6 / 2008: Ruutsoo, Rein. *Rahvarinne: valguses ja varjus*, lk 14; Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümne aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 172.

³³ Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool. Ajaloo Instituut. Tallinn 2009, lk 8.

analüüsis Savisaar alati oma tegevust ja mõtles sageli mitu käiku ette, nagu maletaja.³⁴ Savisaar olevat Rein Ruutsoo ja Ülo Kaevatsiga sotsiaalmaade Rahvarinnete kontseptsiooni üle sageli arutanud Ajaloo Instituudis.³⁵ Savisaar planeeris kahtlemata hoolikalt oma tegemisi ette, kuid tõenäoliselt ei teadnud temagi, kuhu säärane ettevõtmine võib viia.³⁶

Rahvarinde loomise idee päritolust olulisem on selle sisu. Oli julge samm astuda üles kehtiva nõukoguliku võimu vastu. Rahvarinde kontseptsioon oli leidlik: avatud liikumine, kus inimesed tulid kokku, andsid endast teada, ütlesid, kes oli kontaktisik.³⁷ Jurist Eenok Kornel oli samuti seda meelt, et RR ei ole partei, vaid see tähendas kodanike algatust.³⁸ Taoline vaba ülesehitus tagas kindluse, sest KGB-l oli raske avatud organisatsiooni tegevust takistada, selle liikmeid oli raske kindlaks teha. *Ta on nagu sisalik – võtad ühes kohas sabast kinni, keha lipsab eest ära,*³⁹ on öelnud Lauristin. Seega tavainimestele oli RR-s osalemine suhteliselt ohutu, kuna võimuorganite haare ei ulatunud tegevust takistama ega liikmeid represseerima.

Rahvarinde sünni luba tuli EKP tasandil suhteliselt kergelt, sest arutati tõsisemalt Loominguliste Liitude Pleenumi tegutsemise üle ja mõeldi, mida nende vastu ette võtta.⁴⁰ Tundub, et EKP ei näinud Rahvarindes esialgu suurt ohtu, kuna see oli deklareerinud, et tegutseb *Perestroika* toetuseks – viimane oli Savisaare arukas taktika, mis Kommunistliku partei uinutas. EKP ei söandanud pidurdada organisatsiooni, mis tegutses NLKP KK I sekretäri algatatud poliitilise kursi hüvanguks (Mihhail Gorbatšov oli 1985. aastal välja kuulutanud *Perestroika* poliitika). Mart Laar on aga seda nn loosungite teooriat väljamõeldiseks pidanud.⁴¹ Võib siiski oletada, et just see oli Rahvarinde kaval taktika, mida on rõhutanud nii Lauristin kui ka Liia Hänni.⁴² Kindlasti võib aga öelda, et kuna RR eesmärgid olid mõõdukad ja programmiline sõnastus hästi läbimõeldud, koondus sinna lühikese ajaga palju keskmisest aktiivsemaid inimesi, kes nõukogude ajal olid otsinud

³⁴ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 323.

³⁵ Graf, Mati. Kalevipoja kojutulek. 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta Suveräänsusdeklaratsioonini. Kirjastus Argo. Tallinn 2008, lk 290.

³⁶ Edasi 29.12.1988, *Meest sõnast...*

³⁷ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 591.

³⁸ Rahva Häääl 1. oktoober 1988, *Kõnelus Rahvarindest. Kohtumine Pravda Korrespondendipunktis.*

³⁹ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 591.

⁴⁰ Samas, lk 536.

⁴¹ Mart Laari intervjuu (05.11.2010). Autori valduses.

⁴² Liia Hänni intervjuu (17.11.2010). Autori valduses.

legaalseid tegutsemisvõimalusi valitseva süsteemi vastu. Tõenäoliselt mõistsid nad, et tegutsemine *Perestroika* toetuseks on kattevari, mille taha varjudes on hea Eesti huvide eest seista.⁴³

EKP Keskkomitee sekretäri Indrek Toome meenutus RR sünnist: *Kui Rahvarinne selles telesaates sündis, siis mõni päev hiljem olid minu kui Keskkomitee sekretäri juures Marju Lauristini ja Edgar Savisaar ja keegi vist veel. Nad kutsusid mind raadiosse loominguliste liitude tundi – vajasid enda legaliseerimiseks aktsepti. Ka neil oli hirm, sest sündis midagi niisugust, mida ei olnud kooskõlastatud.*⁴⁴ Rahvarinne oli küll kavala sõnastusega üles ehitatud ning juriidiliselt Nõukogude võimuga kooskõlas, kuid hirm oli algatajatel siiski, sest kommunistlikud kuritööd olid selgelt meeles.⁴⁵

Lauristini poolvend ja poliitik Jaak Allik on RR kiire moodustamise taga vahetult pärast loomeliitude pleenumit näinud ka teatavaid rivaliteedi märke. On ka otsesõnu väidetud, et loomeliitude pleenumist kõrvale jäänud Edgar Savisaar justkui kartis kiiresti arenevatest sündmustest maha jääda.⁴⁶ Arvatavasti on mõeldud, et Savisaar ei tahtnud kasutamata jätta võimu haaramise võimalust. Savisaar taipas küllaltki kiirelt edasise tegevuse vajalikkust ning *Perestroika* poliitikaga antud võimalust siinseid olusid demokratiseerida ning valitsevat süsteemi õõnestada. Rivaliteedi asemel võib pigem öelda, et loomeliitude pleenum andis Savisaarele julgust järgmise sammu astumiseks. Samuti oli RR loomine kergem, kuna loomeliitude pleenum võttis Kommunistliku partei surve peaaesjalikult enda kanda ning kui Savisaar ei oleks RR-le alust pannud, oleks tõenäoliselt millegi taolisega keegi teine hakkama saanud.⁴⁷

⁴³ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 190.

⁴⁴ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 535.

⁴⁵ Näiteks juuni- ja märtsiküüditamine 1940-tel, Ungari mässi mahasurumine 1956. aastal ning nn Praha kevad.

⁴⁶ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 291.

⁴⁷ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

4. Rahvarinne

4.1 Tugevused ja edu poliitikas

Rahvarinde edu ja populaarsuse üheks põhjuseks oli selle eesmärkide sõnastus. Marju Lauristini selgituse kohaselt olid RR tegutsemisvõimalused kommunistliku võimu raamides kesised. Edu tagasid tema arvates peamiselt Savisaare välja mõeldud loosungid nagu *Rahvarinne Perestroika toetuseks* jm. Need andsid võimaluse poliitiliselt väheaktiivsetele ja kartlikele inimestele ühiskonnaelus kaasa lüüa, kartmata kommunistliku partei sanktsioone, kuna tegutsemine *Perestroika* toetuseks oli igati legaalne ning valitseva võimuga kooskõlas. Siinkohal saab paralleeli tõmmata Johann Voldemar Jannseni tegevusega 19. sajandi ärkamisajal, eriti 1869. aastal esimest laulupidu korraldades. See rahvuslikult väga tähtis üritus sai samuti teoks tänu osavale sõnastusele, mis ei olnud vastuolus valitseva võimu ideedega. Laulupeol oli selleks Liivimaa pärisorjusest vabastamise 50. aastapäeva tähistamine, mis Venemaa tsaarivõimu raamides oli üks väheseid võimalikke variante. Kuigi RR algatusdeklaratsioonis on kirjutatud, et see juhendus kõiges NLKP strateegilisest kursist,⁴⁸ oli see siiski vaid kättevari. Just RR alustekstide ning loosungite kaval sõnastus selgitab, miks RR-l lubati ellu astuda ja miks selle toetajaskond ei piirdunud mõnesajaga nagu ERSP-l, vaid mis suutis kaasa haarata tuhandeid inimesi.⁴⁹

Üheks oluliseks edu pandiks oli režiimiga rahulolematu rahva emotsionaalsus, spontaansus ja RR oskus seda ära kasutada.⁵⁰ Rahvarinne korraldas rida suurüritusi, kus viibis tuhandeid inimesi, kes soovisid ühiskonna muutuseid. Sellised massiüritused, kus rahvas tundis end ühtse ja vägevana, liitsid eestlasi ning andsid motivatsiooni edasiseks tegevuseks.⁵¹ Inimesed olid kaua vabamaid olusid oodanud ning kui Rahvarinde poliitikaga näis parem elu võimalik, siis koonduti massiliselt selle taha. Hiljem on säärast efekti minimaalsetes mõõtmetes saavutanud Reformierakond, kes pronkssõduri teisaldamisega näitas

⁴⁸ Haridus 5-6 / 2008: Ruutsoo, Rein. *Rahvarinne: valguses ja varjus*, lk 15.

⁴⁹ Noorte Hääl 7.08.1988, 1988. aasta kuum suvi.

⁵⁰ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 247.

⁵¹ Lauristin, Marju ja Rosengren, Erik ja Vihalemm, Peeter ja Weibull, Lennart Return to the western world. Cultural and political perspectives on the Estonian post-communist transition. Tartu University Press. Tartu 1997, lk 88.

venekeelset elanikkonda samasuguse vaenlasena, nagu see näis 1980-te lõpul ja 1990-te algul ning saavutas mõneks ajaks eestlaste seas erakordselt suure populaarsuse.

Rein Veidemann on toonud RR populaarsuse põhjuseks selle vastamise täielikult ootustele, mis olid eestlastes juba pärast seda, kui nõukogude võim hakkas ilmutama esimesi lagunemismärke ning üha reaalsemaks muutus võimalus, et Eesti saab taaskord iseseisvaks.⁵² Selliseid ootuseid rahva seas kinnitab ilmekalt 1991. aasta 3. märtsil läbiviidud iseseisvumisreferendum, milles 77,83% hääletanutest (hääletamas käis 82,86% valimisõiguslikest elanikest) oli Eesti iseseisvumise taastamise poolt.⁵³ Neid ootuseid kinnitab ka Rahvarinde kui iseolemise eest võitleva jõu massilisus – tuhanded tahtsid sellele kaasa aidata. Seda tõestab fakt, et NSV Liidu konstitutsiooniparanduste vastu koguti 1988. aastal 861 987 allkirja. Allkirjade kogumise aktsioonile olivat ka ERSP juhid positiivse hinnangu andnud.⁵⁴ Säärase menu taga nägi Edgar Savisaar asjaolu, et RR ei olnud partei, vaid rahvaliidumise. Savisaare arvates alanuks parteide tekkega lahkkelid ning seepärast püüdis ta võimalikult kaua ära hoida Rahvarinde parteistumise.⁵⁵ Tundub, et see kartus oli siiski asjatu. Pigem võib öelda, et erakondade tulekuga tekkis dialoog ning tõeline demokraatia. Lauristingi nägi RR-s üleminekuetappi parteisüsteemile, mille tulek ja vajalikkus oli möödapääsmatu.⁵⁶

Kunstniku ja rahvarindelase Heinz Valki arvates saavutas RR oma tohutu jõu ning populaarsuse tänu kahele liidrile – Savisaarele ja Lauristinile. Alahinnata ei saa kindlasti ka teiste värvikate rahvuslaste nagu Mati Hinti, Veidemanni jt sütitavaid kõnesid ning tegevust.⁵⁷ Tänu RR-le tõusid esile uued karismaatilised eestimeelsed liidrid.⁵⁸ Rahvarinnet kui suurt organiseerivat jõudu on tunnustanud mingil määral ka ERSP leer ning algul juhtis

⁵² Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

⁵³ Referendum Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise küsimuses.

http://et.wikipedia.org/wiki/Referendum_Eesti_Vabariigi_iseseisvuse_taastamise_k%C3%BCsimuses (10.02.2011).

⁵⁴ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kakskümmend aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 192, 200.

⁵⁵ Samas, lk 36.

⁵⁶ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 314.

⁵⁷ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

⁵⁸ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses; Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

RR-i Eesti absoluutne vaimne eliit.⁵⁹ Neid juhte tunti ja austati, nad olid näidanud, et on väljas rahvuse kultuuri ja huvide eest, selle tähtsust on rõhutanud ka Rein Ruutsoo.⁶⁰ Nii Ruutsoo kui Veidemann paeluvad rahvast siiani. Nende loengutes Tallinna Ülikoolis käib sadu tudengeid ning heaks traditsiooniks on kujunenud, et pärast viimast loengut tõusevad kõik tudengid püsti ning aplodeerivad. Lisaks on Valk välja toonud tööga, et Rein Taagepera kui erapooletu vaatleja ning kogenud poliitikateadlane tunnistas RR-i programmi võrreldes teiste eestimeelsete jõududega kõige paremaks. Selle sotsiaalliberaalse programmi väljatöötamisel oli väga suur roll Marju Lauristini.⁶¹ Taagepera arvamus on küllaltki kaalukas, kuid kindlasti mitte põhjapanev. Seega olulise tõe RR edule andsid selle liidrid, tuntud ning austatud ühiskonnategelased, kes süstisid inimestesse julgust ja lõid ideelise aluse.

Rahvarinde massilise edu üheks põhjuseks oli EKP tegutsemisluba ja tunnustus. Kuna Baltikumi peeti Nõukogude lääneks ja nõ vitriiniks ülejäänud maailmale, oli sinne parteidiktatuur leebem kui Liidu sisealadel. Tõenäoliselt mõjutas läbi raudse eesriide siia levinud läänemaailma kultuur peale tavainimeste ka EKP juhtpoliitikut.⁶² Suuresti Marju Lauristini veenmisel tunnustas EKP sekretär Indrek Toome raadios Rahvarinde sündi.⁶³ Püsis oht, et kui midagi tekib väljaspool kommunistlikku parteid kaasamata ja kooskõlastuseta, siis tundub see paljudele inimestele kahtlane ning sellest hoitakse eemale.⁶⁴ Näiteks on väidetud, et akadeemik Endel Lippmaa lahkus arvatavasti suurest hirmust väga kiirelt 13. aprillil ETV stuudiost pärast seda, kui Savisaar oli saates *Mõtleme veel* välja kuulutanud Rahvarinde loomise idee.⁶⁵ Kuigi levib ka versioon, et Lippmaa lahkus seepärast, et pidas Rahvarinnet alguses nõ kommunistlikuks variorganisatsiooniks, ei seleta see siiski tema äkilist lahkumist.⁶⁶ Säärase versiooni kohaselt polnud stuudiost lahkumiseks vähimatki põhjust, sest siis ei oleks arreteerimine ähvardanud kedagi. Võimalik, et RR-l õnnestus saada luba EKP-lt osaliselt ka tänu Lauristini vanemate

⁵⁹ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kakskümmend aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 174.

⁶⁰ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

⁶¹ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

⁶² Lauristin, Marju ja Rosengren, Erik ja Vihalemm, Peeter ja Weibull, Lennart Return to the western world. Cultural and political perspectives on the Estonian post-communist transition. Tartu University Press. Tartu 1997, lk 75-76.

⁶³ Hion, Ene. Kes on kes Eesti poliitikas. Olion. Tallinn 1990, lk 132.

⁶⁴ Rahva Hääl 1.10.1988, *Kõnelus Rahvarindest. Kohtumine Pravda Korrespondendipunktis.*

⁶⁵ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 293.

⁶⁶ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

kuulsusrikkale kommunistlikule minevikule, kuid kinnitanud pole seda keegi. Küll aga võis EKP karta RR-i vastulööke juhul, kui luba poleks antud, sest liikumine oli väga dünaamiline ja võimas, mis reageeris ühiskonnas toimuvale väga operatiivselt ning laiapõhjaliselt.⁶⁷

Rahva toetuse võitmise oluliseks osaks oli Rahvarinde aktiivne osavõtt EKP üritustest, näidates sellega inimestele oma eestimeelset nägu, alternatiivi kommunistlikule võimule ning saades sellega pooldajaid ning liikmeid juurde. Esimene suurem aktsioon oli mairongkäigust osavõtt 1988. aastal, mille EKP-meelset tooni õnnestus oluliselt vähendada.⁶⁸ Marju Lauristini arvates saab seletada rahvahulkade toetust sellega, et inimesed nägid RR-s reaalselt võimalust mõjutada ühiskonna uuenemist. Nad said võimaluse lülituda poliitilisse ellu mitte endistes võõrandunud ja bürokratiseerunud vormides, vaid elavalt ja inimlikult. Hiilgeaegadel oli RR-l kümneid tuhandeid toetajaid.⁶⁹ Juba mairongkäik näitas, et EKP ei suuda seda peatada – neil puudus juriidiline alus ja toetavad massid.

Inimesed lootsid, et RR suudab nende soovid ka realselt ellu viia. See äratas rahvas lootuse.⁷⁰ Tänu RR-le nägid inimesed, et nad polnud üksi – tekkis tugev ühisrinne ja avalikkus.⁷¹ Näiteks RR valimisplatvormis on kirjas, et EKP püüab iga hinna eest säilitada väljakujunenud võimustruktuure illusoorse stabiilsuse nimel süvendab poliitilist ja majanduslikku kriisi ning ähvardab mahajäämisega Ida-Euroopa kiirenevast arengutempost. Samuti öeldi julgelt välja, et Eesti oli 1989. aastaks jõudnud mitmeparteilise poliitilise süsteemi künnisele. See andis rahvale julgust otsustada iseseisvalt ning paljud kasutasid seda võimalust valimistel Rahvarinde poolt hääletamiseks.⁷² RR esindas selgelt ühiskonna reformijat, vastandades end EKP-le kui stagnatsiooni esindavale organile.

Rahvarinne võttis sünnist peale hoiakuks, et liikumisse said kuuluda kõik inimesed sõltumata nende rahvuslikust, usulisest või parteilisest kuuluvusest, kui nad pidasid oluliseks neid väärtusi, mille saavutamise nimel RR tegutses. See oli põhimõtteline

⁶⁷ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

⁶⁸ Haridus 5-6 / 2008: Ruutsoo, Rein. *Rahvarinne: valguses ja varjus*, lk 17.

⁶⁹ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott Urmas. *Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991*. Se & Js. Tallinn 1996, lk 593.

⁷⁰ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

⁷¹ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

⁷² Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

küsimus, mitte pelgalt loosung.⁷³ Inimesed nägid RR-s suhteliselt ohutut aktiivsuse ilmutamise võimalust ning osalesid meelsasti tugigruppide loomisel. Rahvarinne oli inimeste jaoks seda populaarsem, et keegi ei nõudnud selle liikmeks astumist – oluline turvalisuse garantii.⁷⁴ Inimeste kartlikkust ja ka süsteemi liberaliseerumist näitas väga selgelt dissidentide vähesus. Nt 1970.-1989. aastatel mõisteti nõukogudevastase agitatsiooni eest süüdi vaid 20 inimest.⁷⁵ Ühiskonnas levinud tagasihoidlikkusest aitas üle saada juba enne RR, 1.-2. aprillil 1988. a toimunud Loominguliste Liitude ühispleenum, kus valitsevat võimu kritiseeriti avalikult, kuid sellele ei järgnenud mingeid repressioone.⁷⁶

Rahvarinne tegutses poliitilise liikumisena, mitte parteilaadse fikseeritud nimekirjaga organina. Kuigi siseringis kõlasid ka arvamused, et RR võiks olla partei, jäi domineerima nende osakaal, kes pooldasid poliitilise liikumise teed.⁷⁷ Marju Lauristin kuulus viimaste sekka, kuigi nägi selle jagunemist aja jooksul parteideks asjade loomuliku käiguna ning esimesed parteid Eestis tekkisidki RR-st.⁷⁸ Rahvarinnet võib pidada seega demokraatia kooliks, kus kõigil olid võrdsed õigused tegevuses osaleda ning see valmistas ühiskonda ette mitmeparteiliseks poliitikamaastikuks nagu lääne demokraatlikes riikides.

Rahvarinde edukusele aitas kaasa projekt nimega Isemajandav Eesti (IME), millele paljud eestlased oma lootused olid pannud, sest Nõukogude Liidu majandus oli kriisis. IME tähendas Eesti täielikule isemajandamisele viimist ning selle idee üks autoreid oli Rahvarinde liider Edgar Savisaar. Seda peetakse hiilgavaks poliitiliseks käiguks, mis oli ohutumaid viise tõsta küsimus Eesti saatusest vähemalt autonoomia tasemele.⁷⁹ 1989. aasta Pärnu Postimehes läbiviidud IME-teemalised rahvaküsitluse tulemused olid positiivsed. Selle järgi toetas 23% vastanutest täielikult IME programmi, 59% aga osaliselt. Seega kokku toetas projekti 82% vastanutest, mis tähendas, et suur osa rahvast pooldas tugevalt RR majanduspoliitikat. 52% vastanutest oleks toetanud Isemajandava Eesti programmi ka

⁷³ Noorte Hää 7.08.1988, 1988. aasta kuum suvi.

⁷⁴ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Meedia- ja kirjastuskompanii. Se & Js. Tallinn 1996, lk 346-347.

⁷⁵ Graf, Mati. Kalevipoja kojutulek. 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta Suveräänsusdeklaratsioonini. Kirjastus Argo. Tallinn 2008, lk 217.

⁷⁶ Niitsoo, Viktor. Müürimurdjad. MRP-AEG ja ERSP lugu. OÜ Ortwil. Tallinn 2002, lk 49.

⁷⁷ Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

⁷⁸ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

⁷⁹ Graf, Mati. Kalevipoja kojutulek. 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta Suveräänsusdeklaratsioonini. Kirjastus Argo. Tallinn 2008, lk 232.

juhul, kui algul elatustase langenuks.⁸⁰ Positiivselt meelestatud inimeste hulk negatiivse efektiga küll vähenenuks, kuid siiski üle poole vastanutest ei jätnud programmi, mis viiks Eesti üle täielikule isemajandamisele ka isiklikele tagasilöökidele vaatamata ning see oli RR jaoks väga positiivne.

⁸⁰ Pärnu Postimees 13.12.1989, *IME*.

4.2 Nõrkused

Rahvarinde üheks nõrkuseks olid vähe venekeelset poliitilist programmi ja üritusi venekeelsele elanikkonnale. Samuti tehti vähe selgitustööd venelastest tööliste hulgas, kuigi oli potentsiaali need inimesed Interrinde⁸¹ ja EKP meelevalda alt enda poole tõmmata. Seda näitas ilmekalt rahvarindelaste ja Dvigateli venekeelsete tehasetöölise läbisaamine, kes suhtusid RR-sse selle loomise järgsetel kuudel väga negatiivselt. Ent pärast mitmeid kohtumisi lühikese aja jooksul tööliste ning rahvarindelaste vahel, tekkis dialoog, diskussioon, mille tulemusel venekeelsed proletaarlased ei läinud Interrindega 100% kaasa, vaid esinesid selle suhtes isegi oponendina.⁸² Loomaks dialoogi venekeelse elanikkonnaga ja propageerimaks edukalt nende seas demokraatlikke väärtusi, pidanuks RR tugigruppide volinike sekka kuuluma rohkem venelasi. Näiteks 1988. aasta seisuga kuulus RR tugigruppide volinike hulka vaid 2% venekeelsest elanikkonnast.⁸³ Ka IME üheks nõrkuseks peeti selle vähest selgitustööd venekeelse elanikkonna hulgas, mistõttu Interrindel oli kerge jagada selle kohta valeinformatsiooni.⁸⁴

Rahvarinde nõrkuseks võis pidada ka ühte tugevust – selle ülesehitust. Rahvarinne oli nn rohujuuretasandil liikumine, mis valmistas ühiskonda ette demokraatia ning mitmeparteisüsteemi tulekuks. Näiteks esimeste erakondade – Demokraatlik Ühendus Vaba Eesti, Eesti Sotsiaal-demokraatlik Iseseisvuspartei, Eesti Maa-keskerakond jt – tekkega hakkas RR murenema.⁸⁵ Seega Rahvarinne oli selgelt ajutine, kuid väga vajalik üleminekuorgan, mis oli määratud kestma mitmeparteipoliitika tulekuni. Kõik, kes lootsid, et see jääb ka demokraatia kinnistudes muutumatult püsima, pidid pettuma ning seda on rõhutanud ka Marju Lauristin, kelle sõnul viimaste hulka kuulus Edgar Savisaar.⁸⁶

Savisaare arvates võis RR nõrkuseks nimetada ka liiga ausa ning avaliku poliitika teostamist. Suuresti seetõttu ei õnnestunud RR-l 1990. aasta Ülemnõukogu (ÜN) spiikri

⁸¹ Interrinne – radikaalne vasakpoolne impeeriumimeelne liikumine NSVL-is mis püüdis lagunevat impeeriumi vägivald ja jõuga koos hoida.

⁸² Noorte Häääl 7.08.1988, 1988. aasta kuum suvi.

⁸³ Vt lisa 1. Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

⁸⁴ Pärnu Postimees 13.12.1989, *IME*.

⁸⁵ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

⁸⁶ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 329.

valimistel Marju Lauristini kandidatuuri läbi suruda ning spiikriks sai Vaba Eesti üks juhtpoliitikuid Ülo Nugis. Seda viga on rõhutanud ka Heinz Valk, kelle hinnangul jäi RR nõ liiga sinisilmselt oma suurusele lootma, kuigi oleks pidanud otsima rohkem koostööd.⁸⁷ Teised poliitilised jõud peale RR leppisid omavahel fraktsiooniruumides hääletamises kokku ning toetasid Nugist. Nähtavasti oli see nii, sest RR kandidaadile Lauristinile oodati RR-s vähemalt 60 poolthäält, kuid tulemuseks jäi vaid napilt üle 40 hääle. Rahvarinde suurem hoog hakkas Savisaare sõnul raugema aga juba 1989. aasta aprillist, mil anti initsiatiivi radikaalsematele eestimeelsetele jõududele.⁸⁸ Kas just see oli peamine RR langemise põhjus on raske öelda, kuid üks algul vaid mõnekümne liikmega ERSP oli kogunud jõudu ning toetajaid koostöös teiste eestimeelsete jõududega. Ka EKP töötas RR vastu, üritades Moskva kaudu blokeerida nt IME programmi.⁸⁹ Seega liigne sinisilmsus ning oma jõu ülehindamine andis RR-le mitu valusat õppetundi.

Rahvarinne on oma valimisplatvormis rõhutanud valmisolekut praktiliseks koostööks nii EKP edumeelse osaga, kui ka ERSP ja Eesti Muinsuskaitse Seltsiga (EMS). Ühest küljest oli selline laiapõhjaline koostöövalmidus hea, sest võimaldas kaasata masse, kuid samas võis see neid ka eemale tõrjuda.⁹⁰ Kui üks poliitiline jõud on valmis koostööks nii erinäoliste poliitorganisatsioonidega, ei saa selle põhimõtteid täielikult usaldada. Ka Marju Lauristin pooldas RR-s enamasti väga laiapõhjalist koostööd, mis põhjustas sageli erimeelsusi teiste juhtpoliitikutega.

Mart Laari sõnul võis RRI üheks veaks olla koostöö puudumine teiste eestimeelsete jõududega ning tundub, et probleemid ilmsid ennekõike taktikates ning erinevates iseseisvumisvariantides. RR iseseisvumistee pidi liikuma sisuliselt mööda eksisteerivat võimustruktuuri, mööda ENSV võimuorganeid. Teine, ERSP tee leidis, et need struktuurid on olemuslikult valed ja need tuleb eemale lükata ning liikuda täielikult altpoolt tuleva initsiatiiviga ja mööda altpoolt tekkivaid struktuure, tuginedes õigusliku järjepidevuse printsibile. Ühe variandi teisele eelistamine ei ole mõistlik, oluline oli mitmete võimaluste olemasolu – sellist mõtteviisi toetasid nii Laar kui Lauristin. Kindlasti olid mõlemad iseseisvumisvariandid viljakad. Näiteks 1988-st kuni 1990. aastani, kui rahvas oli veel

⁸⁷ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

⁸⁸ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kakkümmend aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 49.

⁸⁹ Samas, lk 41, 53.

⁹⁰ Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

võrdlemisi ettevaatlik ning ka võimalused iseseisvuda ahtamad, sobis igal juhul RR lähenemine paremini – see valmistab mõnes mõttes poliitilist maastikku ette ka radikaalsema iseseisvumisvariandi kasutamiseks.

Lauristin oli üks nendest avaliku elu tegelastest, kes pooldas ajapikku järjest enam mõlema tee olemasolu säilitamist nagu Laargi. Viimase sõnul oli RR probleem selles, et üsna ruttu loobuti koostööst Tallinna algatuskeskuse liidritega. Siiski on väidetud, et juhtkondade selged poliitilised ja ideoloogilised vahed lihtliikmeid väga palju ei puudutanud – lihtliikmete vahel võis koostöö toimida, aga juhtkonnad ei saanud omavahel läbi.⁹¹ Selle koostöö puudumises ei saa kindlasti vaid RR süüdistada, ka teine pool Tallinna tasandil oli küllaltki tõrges. Tartus olid lood teistsugused, seal koostöö ei lakanudki, vaid sujus suuremate tõrgeteta taasiseseisvumiseni.

Rahvarinde aktivistidel puudusid kindlad vastutusvaldkonnad. Ühest küljest võib seda pidada positiivseks, sest paljud said laiapõhjalisi kogemusi ning ühel teemal võisid kaasa rääkida mitmed ning see muutis RR-i paindlikuks. Samas võis selline lähenemine olla ka negatiivne, sest paljusid teemasid ei vällanud mitte keegi piisava põhjalikkusega.⁹² Lauristini puhul oli selge, et sotsiaalvaldkonnas ning poliitilise kultuuri aruteludel võttis juhtrolli sageli tema, aktsioonides Savisaar, kuid teistes valdkondades sageli kindlat tegijat võtta ei olnud. Seda võis pidada RR miinuseks, sest tegutsemise kvaliteet langes.

⁹¹ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

⁹² Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

5. Rahvarinde vastasseis Eesti Kommunistlikule Parteile

5.1 Eesti Kommunistliku Partei suhted Rahvarindega

Rahvarindelased jagunesid suhtumise poolest kommunistlikku parteisse üldistatult kahte leeri: ühed nägid kommunistlikku partei uuenduslikke jõude mingil etapil RR koostööpartnerina, teised pidasid õigeks säilitada kommunistliku partei uuendusmeelsete liikmetega küll kontakte, kuid samas hoidsid neist distantsti. Lauristin kuulus esimeste hulka, mis koostöö ja RR laia haaret arvestades oli tõenäoliselt õigem.⁹³ Rahvarinne rõhutas 1989. aasta valimisplatvormis, et tsentraliseeritud võimustruktuuride lammutamine Baltikumis kõigutab neid ka mujal.⁹⁴ See näitab selgelt, et RR tegevus EKP kui tsentraliseeritud võimuaparaadi vastu oli suunatud kehtiva süsteemi demokraatlikumaks muutmisele. Kommunistlikule parteile heideti ette, et pärast nelja *Perestroika* aastat ei olnud toimunud vajalikke sotsiaalpoliitilisi ja majanduslikke reforme.⁹⁵ Sellest lähtuvalt rõhutati, et Eesti ühiskond oli jõudnud mitmeparteilise poliitilise süsteemi künnisele, mis näitas, et EKP senine juhtpositsioon oli kadumas ning demokraatia hakkas ühiskonnas juurduma. Kommunistlik partei ei suutnud ajaga kaasas käia ja Gorbatšov ei pooldanud jõuvõtteid – tänu sellele sai võimalikuks kommunismilt juhtpositsiooni ülevõtmine ning ühiskonna demokraatlikumaks muutmine.⁹⁶

Rahvarinne kasvas järjest suuremaks peavaluks EKP-le, kes otsis üha rohkem dialoogi ning üritas mängida lepitaja rolli RR-i ja Interrinde vahel.⁹⁷ Näiteks Vaino Väljase juhtimisel asus EKP RR programmi üle võtma ning sellega kohanemagi – kardeti kaotada populaarsust ja võimu.⁹⁸ Sõnavõttudes rõhutasid kommunistliku partei tegelased isegi RR progressiivsust ja viljaka koostöö vajalikkust.⁹⁹ Rahvarinde asutamiskongressil avaldas

⁹³ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

⁹⁴ Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

⁹⁵ Tallinna Rahvarinde programmi projekt ja põhikirja koopia; Põhja-Tallinna Rahvarinde põhikirja projekt. 1988-1989.f. ERA(F) 9559. n. 1. s. 62.

⁹⁶ Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

⁹⁷ Must, Kadri. Iseseisvuspäeva süünd. Kleio. Tartu 2000, lk 18.

⁹⁸ Arjakas, Küillo ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümne aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 272.

⁹⁹ Rahva Hääl 1.10.1988, *Kõnelus Rahvarindest. Kohtumine Pravda Korrespondendipunktis.*

Väljas RR-le täielikku toetust ning rääkis Eestimaa omariiklusest liidulepingu alusel.¹⁰⁰ See oli kommunistide poolt arukas taktika, mis ei pannud neid populaarse Rahvarindega opositsiooni. Vastasel juhul võinuks ühiskonnas tekkida protest, millega kaasneb EKP võimumonopoli veelgi kiirem langus. Samas näitas selline taktika kommunistide ebakindlust ja jõuetust RR-le otsustavalt vastu astuda. Samuti lootis EKP näidata end RR tuules uuendusmeelsena, rääkides ühiskonna konsolideerumisest *Perestroika* idee alusel ning rõhutas seda, et RR ridades oli hulgaliselt kommunistliku partei liikmeid.¹⁰¹ Näiteks 28% RR tugirühmade volinikest olid NLKP liikmed. 12% eestlastest ning 16% mitte-eestlastest NLKP liikmetest olid RR täielikud pooldajad.¹⁰² Siiski need RR-s olnud kommunistid ei olnud enam väga EKP-meelsed. Väljas üritas Kommunistlikku parteid RR-ga osaliselt samastada, millega taheti ebaõnnestunult tõmmata RR poolele läinud inimesi oma leeri tagasi.

Võib öelda, et järjekordne Kommunistliku partei üritus populaarsust tagasi võita oli seotud Interrindega. Indrek Toome väitis, et EKP absoluutselt ei toetanud selliseid liikumisi ja ühendusi, mille tegevus võis kahjustada sotsialismi- ja demokraatiaüritust, süvendada rahvustevahelist umbusaldust, külvata lahkkelisid ja võõrandumist eri rahvustest inimeste vahel. Toome arvates pidi RR täpselt ja üheselt kindlaks määrama oma suhtumise neisse – küllaltki demagoogiline arvamus, sest EKP tõenäoliselt lõi ise Interrinde, et tekitada ühiskonnas konflikt, naeruvääristada demokraatiat.¹⁰³ Seejärel seadis ennast kui rahutegijat Interrinde suhtes opositsiooni, üritades võita sellega rahva seas poolehoidu. Varuvariandina, juhul kui inimesed oleksid läinud Interrindega kaasa, moodustanuks EKP nendega koalitsiooni, jäädes niimoodi võimule. Kaval oli ka Toome plaan jätta kommunistlik partei nõ sangari rolli, püüdes jätta endast muljet kui eestlaste kaitsjast, kellel erinevalt RR-st on juba kindel Interrinde vastane seisukoht.

Marju Lauristin püüdis RR-i algusajal teha EKP-ga koostööd ja neile mitte täielikult selga pöörata, nagu see juhtus juba 1988. a lõpupoole, kui Savisaar esines EKP aadressil karmi

¹⁰⁰ Graf, Mati. Kalevipoja kojutulek. 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta Suveräänsusdeklaratsioonini. Kirjastus Argo. Tallinn 2008, lk 352.

¹⁰¹ Rahva Hää 1.10.1988, *Kõnelus Rahvarindest. Kohtumine Pravda Korrespondendipunktis.*

¹⁰² Aruane Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

¹⁰³ Rahva Hää 1.10.1988, *Kõnelus Rahvarindest. Kohtumine Pravda Korrespondendipunktis.*

kriitikaga.¹⁰⁴ Tundub, et Lauristini stiil ja inimlik hoiak oligi koostöö otsimine, selline oli tema taktika. Mida aeg edasi, seda enam otsis Lauristin koostööd teiste eestimeelsete jõududega. Tal on hea kohanemisvõime, mille taga võib mingil määral olla ka ebakindlust, põhimõtete nõrkust. Mitte ainult RR ei otsinud EKP-ga kontakti, vaid mõnedel liikmetel EKP-st tekkis RR-le toetudes Vaino vastu siseopositsioon 1988. a suvel.¹⁰⁵ Seega mingil määral otsisid ka kommunistid RR-ga kontakte ja tuge, et seeläbi manipuleerides võimule jääda.

5.2 Rahvarinde ja Marju Lauristini tegevus režiimi vastu

Marju Lauristini vanemad olid eendunud kommunistid, kuid nende türest kujunes aja jooksul kommunistliku süsteemi üks juhtivaid lagundajaid Eestis. Näiteks 21. aprillil 1988. aastal täpsustati RR organisatsioonilisi aluseid ÜN Presiidiumile. Seal soovitati panna RR idee alles arutelule, alustada diskussiooni RR loomise üle – EKP valis venitamistaktika. Marju Lauristin nägi aga naeruväärsena tunduva ettepaneku läbi ja ütles, et suur hulk rühmi on juba loodud, liikumisse oli lülitunud nädalaga mitu tuhat inimest. Paari aprillikuu nädala jooksul loodi 10% Rahvarinde tugirühmadest, maikuu 59% ja juunis 21%. Inimesed tulid kiiresti kaasa ja massiliselt, suve lõpuks oli hinnatav toetajate hulk ligikaudu 60 000.¹⁰⁶ Seega diskussiooni rahvarinde loomise üle polnud mõtet enam alustada ja Lauristin koos teiste rahvarindelastega suutis selle ka kommunistlikule parteile selgeks teha.

EKP Keskkomitee otsus tunnustada RR-t tuli surveolukorras, et ära hoida mairongkäigu muutumine protestirongkäiguks.¹⁰⁷ Kuigi Lauristin oli koostöömeelne inimene, näitavad ta tegemised kompromissitust kommunistidega suhtlemisel ja kindlust RR vaadete kaitsmisel. Lauristin kui hea venekeele kõneleja suhtles edukalt ka venekeelse kogukonnaga ning nähtavasti teda usaldati. Küll aga mitte täielikult, sest Rein Veidemann mäletab koosolekuid, kus EKP vanameelsed kommunistid süüdistasid Lauristini oma vanemate aadete reetmises, iseseisvuse taotlemises jmt. Üldiselt tundub, et Lauristini vanemate

¹⁰⁴ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

¹⁰⁵ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümne aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 263-264.

¹⁰⁶ Aruane Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

¹⁰⁷ Haridus 5-6 / 2008: Ruutsoo, Rein. *Rahvarinne: valguses ja varjus*, lk 16.

kommunistlik taust tuli EKP-ga suhtlemisel kasuks, kuna võimaldas paljudega kontakti tekkimist ning mingil määral ka kommunistide uinutamist. Lauristin tundis hästi kommunistide mõtlemist ja tegutsemisloogikat – nemad seega pidasid Lauristini rohkem *omaks*, kui ta tegelikult oli.¹⁰⁸

Marju Lauristin ja RR rõhutasid jõuliselt Eesti ühiskonna demokratiseerimise vajadust. Oluliseks peeti sotsialismi nime all pealesurutud majandusliku ja poliitilise süsteemi kõrvaleheitmist ühiskonna loomuliku sisemise arengu tulemusena. Rõhutati järgmist: *taas pääsevad võidule demokraatia ja humanismi püsiväärtused*. Eesmärk oli, et kommunistlikult meelestatud rahvas hakkaks kõigepealt demokraatiat väärtustama, võtaks selle omaks ning siis minna edasi Eestimaa iseseisvumisküsimusega.¹⁰⁹ Lauristin rääkis selgelt ja avalikult demokraatiast ning Eestimaa iseseisvusest, mille sisuliselt võrdsustas RR tegevusega. Osa inimesi küll aeg-ajalt rõhutas, et Lauristini vanemad olid kommunistid, riigipöörajad ning Marju Lauristin on samasugune,¹¹⁰ kuid seda enam oldi meeldivalt üllatunud kuuldes, kuidas Marju Lauristin demokraatia eest seisis ning valitsevat süsteemi kõigutas.¹¹¹

Rahvarinde liidrid leidsid pidevalt uusi lahendusi, kuidas seaduslikes piirides Nõukogude võimu Eestis nõrgestada. Marju Lauristin on öelnud: *oli see mõte, et rahvusvärvid on muinsuskaitsepäevadel 1988. aastal väljas kangastena, aga ükski tankikolonn või, kes tahes ei saa ütelda, et nüüd on siin sinimustvalge*. Tol ajal võis rahvuslipu väljatoomine olla represseerimise põhjuseks ning hirm oli inimestes sügaval sees.¹¹² Lauristini ja RR eesmärk oli nõrgestada Kommunistlikku parteid seestpoolt, kuid mitte teha seda radikaalsete meetoditega. Vereohver oleks võinud kalliks maksma minna, seega tuli toimida kavalalt, kombates EKP kannatlikkuse piire, et võita Eesti jaoks järjest paremaid tingimusi NSV Liidus.

Tähelepanuväärne on Marju Lauristini ja Mihhail Gorbatšovi vaheline dialoog 1990. aasta aprillis Moskvast NSVL-i rahvaesindajate istungi vaheajal, kus Gorbatšov püüdis veel viimast võimalust kasutada, et veenda Eesti rahvasaadikuid oma kavatsustes kujundada

¹⁰⁸ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

¹⁰⁹ Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

¹¹⁰ Edasi 29.12.1988, *Meest sõnast...*

¹¹¹ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996. Lk 347-348. ; Made, Tiit. Ükskord niikuinii. 1986-1991. Argo. Tallinn 2006, lk 120.

¹¹² Samas, lk 592.

Nõukogude Liidust selline föderatsioon, kus Baltikumil oleks olnud eriseisund, kuid mitte täielik iseseisvus. Lühikese mõttevahetuse järel langesid eesti delegaatide vahel föderatsiooni motiivid ära, kuna Eesti esindajad jäid endale kindlaks ning tegid Gorbatsšovile selgeks, et vähemast kui iseseisvumisest pole mõtet Eesti rahvuslike jõududega rääkida. Lauristin kinnitas, et Gorbatsšovi suhtumises oli siiski toimunud teatav nihe, et tegemist oli uue võimaliku suhtlemise algusega. Lauristin leidis, et ainult järjekindlalt ja lähtudes nendest reeglitest, mida Gorbatsšov oli võtnud omaks välispoliitikas, võis loota oma sihtide saavutamisele.¹¹³ Suhtlemine Gorbatsšoviga näitas Lauristini head läbirääkimisvõimet ning truudust RR seisukohtadele. Samas oli selleks ajaks Eesti ühiskonnas tekkinud surve omariiklusele ning et mitte sattuda rahva pahameele alla, polnud Eesti delegatsioonil eesotsas Lauristiniga palju teisi võimalusi, kui Eesti iseolemist Gorbatsšovi ees toetada.

Kuna veendunumateks kommunistide toetajateks olid tehaste töölised, siis pöörasid RR ja Lauristin tähelepanu töölisklassi demokratiseerimisele, et neid kommunistlikest ideedest võõrandada. Lauristin rõhutas, et mitte mingil juhul ei tohtinud laskuda teravatesse sõnelustesse. Tööliste oli vaja pigem selgitada Eesti olukorda ning demokraatlikke põhimõtteid ja jagada objektiivset infot, mida RR ka tegi.¹¹⁴ Näiteks Dvigateli tehases tekkis alguses RR suhtes väga tugev negatiivne hoiak. Ent pärast mitmeid järjestikuseid kohtumisi tööliste ning rahvarindelaste vahel tekkis reaalne dialoog, diskussioon.¹¹⁵ Siiski, nagu eelpool sai öeldud, jäi RR selgitustöö venekeelsetele töölistele väheseks ning paljud jäid kommunistlikele vaadetele kindlaks ja toetasid Kommunistlikku parteid ning Interrinnet.

Venekeelse elanikkonnaga konflikti vältimiseks ja nende kommunistliku partei mõjusfäärist enda ümber koondamiseks esitas Rahvarinne Konsultatiivnõukogude¹¹⁶ viimasel istungil põhiseaduse paranduste projekti, milles võib rõhutada vabariigi riigikeelt käsitlevat punkti. Mõistagi toetas RR ainult sellist projekti, kus on täpselt määratletud kõigist rahvustest kodanike õigus kasutada oma emakeelt. Nende ettepanekute sisu seisnes selles, et tagada eesti keele kasutamine ametliku asjaajamisekeelena ja põliselanike õigus rääkida kõikjal

¹¹³ Edasi 1.03.1990, *Ei mingit kauplemist föderatsiooni üle. Vastab N Liidu Ülemnõukogu saadik Marju Lauristin.*

¹¹⁴ Rahva Hääl 17.06.1988, *Rahvarinne ja Rahvuste ühishuviid.*

¹¹⁵ Noorte Hääl 7.08.1988, *1988. aasta kuum suvi.*

¹¹⁶ Rahvarinde algatus, mis püüdis regulaarselt ühe laua ümber kokku tuua kogu Eesti poliitilist spektrit.

oma kodumaal emakeelt. Ühtlasi pidi seadus tagama kõigi mittepõliselanike õiguse vabalt pöörduda kõikidesse asutustesse vene keeles ehk Eesti rahvusvahelise suhtlemise põhikeeles.¹¹⁷ Pärast Dvigateli juhtidega diskussioone ja konsultatsioone leidsid Lauristin ja RR, et see projekt suudab ära hoida venekeelse elanikkonnaga opositsiooni mineku ning koondada ka vene keelt kõnelev seltskond eestimeelse liikumisse, jättes niimoodi kommunistlikule parteile vähem variante tegutsemiseks. Selliselt tegutsedes suutis RR kindlustada mõningast toetust ka venekeelsete elanike hulgas, mis oli vastukaaluks kommunistlikule parteile ja Interrindele.

¹¹⁷ Rahva Hääl 1.10.1988, *Kõnelus Rahvarindest. Kohtumine Pravda Korrespondendipunktis.*

5.3 Rahvarinde ja Interrinde suhted

Interrinne loodi 12. juulil 1988. aastal eesmärgiga koondada impeeriumimeelseid jõudusid NSVL-i säilitamiseks.¹¹⁸ RR rõhutas oma 1989. aasta valimisplatvormis, et võistlevate jõududena nähakse vastas peamiselt Interrinnet,¹¹⁹ mis suutis koondada küllaltki suuri inimhulkasid. Näiteks 16. novembril 1988. aastal toimunud meeleavaldusele Linnahalli juurde kogunes ligi 30 000 inimest.¹²⁰ Rahvarinne küll pooldas koostööd erinevate poliitiliste jõududega, kuid Interrinne oli ainus, kellega seda kindlalt ei tahtud, sest viimane vastandas end RR-le algusest peale, rünnates selle liidreid, pooldajaid ja põhimõtteid. Näiteks 19. juulil 1988. aastal Interrinde korraldatud meeleavaldusel RR seisukohtade tutvustamisel karjuti Lauristin maha.¹²¹ Rahvarinnet võib käsitleda kui poliitiliselt tsentris olevat jõudu, mille kõrval oli võrdluseks parempoolset radikaalset joont hoidev ERSP ja Interrinne kui vasakpoolne radikaalne poliitiline jõud. Kuigi RR ja ERSP konkureerisid omavahel, nähti ühiselt Interrindes peamist vaenlast, kes ohustas Eesti iseseisvumise püüdlusi. Vaatamata sellele oli 1990. aastal ERSP liikmeid, kes RR võimult tõukamiseks olid valmis ka intritega koostööd tegema.¹²² Nn enamlaste-kelamlaste kokkulepe, kus ERSP liidrid kompasid Interrindega koostöövõimalusi, oli šokk nii RR-le kui ka ERSP reaaliikmetele.¹²³ Kelam ning Rumessen ei vaevunud ERSP juhatust ega volikogu isegi teavitama taolisest koostööst.¹²⁴

Rahvarinde valimisplatvormis rünnati teravalt Interrinde ülesehitust ning põhimõtteid. Kui RR pani rõhku nii sotsiaalsete probleemide lahendamisele ja majanduslike reformidele ühiskonnaelu parandamiseks, siis Interrinne RR arvamuse järgi konstruktiivseid lahendusi ei pakkunud.¹²⁵ Tegu oli tagurliku ning vanameelse poliitilise ühendusega, mille peamine eesmärk oli koondada nõukogudemeelseid inimesi ja vastanduda RR-le. Interrinne tegi

¹¹⁸ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümmend aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 267.

¹¹⁹ Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

¹²⁰ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümmend aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 287.

¹²¹ Samas, lk 267.

¹²² Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

¹²³ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses; Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

¹²⁴ Niitsoo, Viktor. Müürimurdjad. MRP-AEG ja ERSP lugu. OÜ Ortwil. Tallinn 2002, lk 110.

¹²⁵ Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

tugevalt nii eesti- kui venekeelset propagandat ning see tõi edu: Kuna RR venekeelne propaganda oli nõrk, liitusid paljud inimesed, kes RR poliitilistest teesidest ning IME-st aru ei saanud, teadmatusest Interrindega.

Rahvarinne nimetas Interrinnet protestiliikumiseks, millel puudus positiivne programm. Selle sotsiaalseks baasiks oli ligikaudu 1/3 muulastest, kes olid pettunud *Perestroika* poliitikas, kuna see ei toonud neile majandusliku olukorra paranemist, vaid vastupidi – põhjustas sotsiaalse kindlustunde kadumise.¹²⁶ Need olid valdavalt konservatiivse maailmavaatega inimesed, kes kartsid muutusi, pelgasid ühiskondliku süsteemi liberaliseerumist, kuna see ähvardas senist elukorraldust pea peale pöörata. Interrindesse kuulujad ja selle pooldajad üritasid kinni hoida vanast harjumuspärasest korrast. See on ka arusaadav, sest kardeti oma heaolu halvenemist, kuna 1980-te lõpus ei olnud Eesti iseseisvumine ja NSVL totaalne lagunemine kindel.

¹²⁶ Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

6. Marju Lauristini ja Rahvarinde suhted teiste eestimeelsete rühmitustega

Lauristini ja RR ning teiste eestimeelsete rühmituste vaheliste suhete analüüsimisel on oluline arvestada Tallinna ja Tartu RR tugirühmade erinevusi. Tartus tekkinud RR algrakukest peeti rohkem koostööd otsivaks ja ühtehoidvamaks kui Tallinna oma.¹²⁷ Tartus oli aktiivne seltskond ülikooli kaudu läviv juba enne RR-i teket.¹²⁸ Mart Laari ja Lauristini meenutuste kohaselt aitasid muinsuskaitse inimesed RR algrakukesti nõ käima tõmmata.¹²⁹ Tänapäeval keerleb samuti suur osa Tartu elust ümber ülikooli, samal ajal kui Tallinnas on tõmbekeskusi oluliselt rohkem ning aktiivsete inimeste ring tunduvalt laiem.

Kuigi RR korraldatud konsultatiivnõukogus käisid ühiskondlik-poliitilisi probleeme analüüsimas ning koostööd otsimas pea kõik eestimeelsed poliitilised jõud,¹³⁰ ei olnud RR suhted nendega kuigi head. Siiski oli just Marju Lauristin vähestest RR liidritest, kes astus dialoogi ka nende eestimeelsete jõududega, kelle suhtes RR-is valitses üldiselt umbusk. Nendeks rühmitusteks oli näiteks ERSP, mille liikme Lagle Parekiga oli Lauristini suguvõsa seotud. Rein Veidemanni meenutuste kohaselt oli nende vanemate ühine minevik soodustanud selle kontakti teket.¹³¹ Siinkohal on oluline arvestada ka võimalusega, et Lauristin otsis koostööd ka seepärast, et oma vanemate poliitilisi eksisamme Eesti iseseisvuse kaotamisel heastada.¹³² Erinevalt Savisaarest pooldas Lauristin järjekindlalt suhtlemist nii ERSP-ga kui hiljem ka Eesti Komiteega. Lauristin püüdis nendega arvestada, Savisaar mitte nii väga.¹³³ Kuna Lauristin suhtles nendega mitte ainult poliitilistel kaalutlustel, vaid ka isikliku kontakti pärast, siis oli see valdkond väga konfliktne, nõ seeme sisetülks kahe RR liidri vahel peitus peamiselt just suhetes teiste eestimeelsete jõududega.

Põhilised erimeelsused RR ja teiste eestimeelsete jõudude vahel olid seotud Eesti iseseisvumise võimaluste ning võimu jagamisega. Aja jooksul koondus üks osa

¹²⁷ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

¹²⁸ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

¹²⁹ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses; Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

¹³⁰ Graf, Mati. Kalevipoja kojutulek. 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta Suveräänsusdeklaratsioonini. Kirjastus Argo. Tallinn 2008, lk 353.

¹³¹ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

¹³² Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

¹³³ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

eestimeelsetest rühmadest ERSP õigusliku järjepidevuse idee taha. Nende ideed olid emotsionaalselt ning rahvuslikult üllad, kuid realselt raskesti teostatavad.¹³⁴ Sellele seltskonnale oponeeris RR, kes soovis kehtivat võimu demokraatlikumaks muuta ning saavutada omariiklust olemasolevate võimustruktuuride abil. Savisaare peaministriks tõusmisega algasid õige pea ERSP rünnakud tema valitsuse kukutamiseks ja võimu ülevõtmise katsed.¹³⁵ Paljud on välja toonud Savisaare kaldumise diktaatorlusele, ka Lauristin on seda maininud. Võib küll öelda, et RR eesotsas oli Savisaar sageli kompromissitu, kuid pigem oli jutt tema diktaatorlusest ERSP loodud kujund, et õigustada oma võimuhaaramist.

Marju Lauristin: *Peame nägema seda kuristiku sügavust, nende vastuolude suurust ja kindlaks tegema, kus me asume selle kuristiku äärel. Sellest lähtudes peaksime hindama konsolideerumise loosungit. See on väga õige sellepärast, et meie jõud on väikesed. Me peame iga liitlast hoidma.*¹³⁶ See fraas väljendab ilmekalt Lauristini suhtumist teistesse poliitilistesse jõududesse – ta oli koostööd otsiv ning mures iseseisvumisliikumise lõhenemise pärast.¹³⁷ Ajapikku muutus ta üha enam erinevate eestimeelsete jõududega kontakti otsivamaks. Savisaare arvates olid RR suhted teiste eestimeelsete jõududega küllaltki pingelised, viimased soovisid RR asemel ise riigis liidripositsiooni haarata ning olid selle nimel valmis tegema koostööd ka avalike vastastega nagu kommunistid ja interrindelased. Kujukas näide on Ülemnõukogu spiikri valimised 1990. aastal, kus Marju Lauristini asemele valiti Ülemnõukogu esimeheks Ülo Nugis, mille järgselt oli selgelt näha pea kõigi teiste poliitiliste jõudude RR vastu koondumist.¹³⁸ Tundub, et seda kokkumängu Lauristin hästi ei mõistnud ning arvas tõenäoliselt, et RR reetis teda.¹³⁹

Interrinde ja ERSP-Eesti Komitee seltskonna läbikäimisi on kinnitanud ka rahvarindelased Rein Veidemann ja Rein Ruutsoo. Näiteks 24. veebruaril 1989. aastal, kui Toompeale heisati sinimustvalge lipp, siis EMS, ERSP ja Kodanike komiteede liikumine eirasid seda ning nimetasid RR kaasalöömist reetmiseks, kuna lipu heiskamise initsiaatoriks olnud EKP. Interrindel olnud teised põhjused, kuid ka tema eiras seda üritust.¹⁴⁰ EKP üritas seega rahva

¹³⁴ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 36.

¹³⁵ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

¹³⁶ Rahva Häl 27.12.1988, *Poliitika-aasta 88. Väljavõtteid kõnedest Linnahallis.*

¹³⁷ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

¹³⁸ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 93.

¹³⁹ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

¹⁴⁰ Niitsoo, Viktor. Müürimurdjad. MRP-AEG ja ERSP lugu. OÜ Ortwil. Tallinn 2002, lk 81.

seas populaarsust võita ning RR läks üritusega kaasa, vastasel juhul oleks nende maine avalikkuse ees langenud ja EKP oma tõusnud. Kuigi teised eestimeelsed jõud boikoteerisid üritust koos Interrindega, sattusid nad tõenäoliselt tahtmatult ühele poolele ning mingisugust koostööd selle ürituse juures ei pruukinud olla. Siiski olid nad ühel poolel ka 1990. a kevadel, kui Eesti Kongress¹⁴¹ eiras Ülemnõukogu kokkukutsumist ja sama tegi ka Interrinne.¹⁴² Mõlemad soovisid seega võimu haarata ning selles valguses oli neil omavahel ühisosa olemas. Ladus koostöö on siiski väheusutav. Rein Ruutsoo sõnul oli selline eestimeelsete jõudude ja Interrinde ühine vastandumine RR-le küllaltki ebameeldiv üllatus.¹⁴³

Heinz Valk mäletab, et 1991. aastal otsisid Eesti Komitee mitmed juhtfiguurid otsest kontakti Interrindega Lebedevi kaudu, kes oli Ülemnõukogu liige ja internatside opositsiooni juht. Ettepanek oli moodustada ühine valitsus ning RR võimult kukutada. Seda on Lebedev ka ise intervjuudes tunnistanud. Seejuures on tähelepanuväärne, et Interrindele olevat pakutud uues valitsuses asepeaministri ja siseministri kohta.¹⁴⁴ Vaevalt Lebedev selles küsimuses valetas, sest Kodanike Komitee ja ERSP olid siiski küllaltki radikaalsed ning selline käitumine tagantjärele ei üllata. Tol ajal see aga rabas RR-i ja oli tõsiseks tormihoiatuseks Savisaare valitsusele.

Savisaare valitsuses olevat püsinud kartus, et ülejäänud RR-ile oponeerivad jõud võivad ühel hetkel liituda ja valitsuse kukutada. Võib öelda, et teiste eestimeelsete jõudude aated suurel määral taandusid võimuiha ees.¹⁴⁵ Kõige paremini tuli see esile poliitilistes mängudes, kus taheti pidurdada RR tegevust, eriti seadusandluses Savisaare valitsuse tegevuse takistamiseks. Heinz Valki sõnade kohaselt juhtus sageli, et nii Vaba Eesti, Eesti Kongressi liin kui ka Interrinne hääletasid ühiselt maha RR valitsusele vajalikke eelnõusid. Sel etapil võis rääkida mingitest koostöö vormidest, nii radikaalsete eestimeelsete jõudude kui Interrinde ja EKP vahel. Usutavasti olid need kontaktid mõeldud selleks, et tõrjuda

¹⁴¹ Eesti Kongress oli Eesti Vabariigi kodanike rahvaalgatuse korras valitud esinduskogu, mis valiti 24. veebruaril 1990. Algkoosseisu kuulus 499 hääleõiguslikku liiget ja 43 Eesti Vabariigi kodakondsuse taotlejate seast valitud sõnaõiguslikku liiget. Eesti Kongress moodustas täidesaatva organi, Eesti Komitee. Selle esimeheks sai Tunne Kelam. Eesti Kongressi eesmärgiks oli Eesti Vabariigi taastamine tema seadusliku kodanikkonna poolt õigusliku järjepidevuse alusel. Konkureeris Ülemnõukoguga seadusandliku võimu pärast. http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_Kongress (02.04.2011).

¹⁴² Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses; Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

¹⁴³ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

¹⁴⁴ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

¹⁴⁵ Samas.

Savisaar ja RR võimu juurest kõrvale.¹⁴⁶ Mingil määral võib seda muidugi näha ka kui demokraatia arengut, kus on üsna tavaline, et valitsevale jõule vastandub tugev opositsioon. Tundub ka, et Lauristin ei näinud selles midagi halba, taandades kogu traagika inimestevahelise koostöö otsimisele mingisuguse uue poliitilise suuna loomiseks.¹⁴⁷ Siiski kommunistide ning eestimeelsete jõudude koostöö ei olnud tollastes oludes, kus Eesti püüdis NSV Liidust lahku lüüa, kuigivõrd eetiline.

Lauristin on nimetanud end nõ sidekihiks eestimeelsete jõudude vahel, tehes tihedat koostööd Savisaarega ning tunnustades ka teisi eestimeelseid jõude ning nende pingutusi, võttes neid kui liitlasi, kellega dialoogi pidades on võimalik jõuda Eesti tuleviku nimel parema tulemuseni, kui vaid RR-ga.¹⁴⁸ Paljud RR aktivistid meenutavad tänaseni mõningast pettumust Lauristinis, kuna ta lähenes ajapikku Eesti Kongressi ideoloogiale ja peamiseks põhjuseks tuuakse välja just teiste eestimeelsete jõudude mõjustamise surve all murdumist. Lauristin aga oli avatud ning koostööaldis inimene ning aja jooksul sai koostöö vajadus üha enam kinnitust. Lauristin nägi Eesti Kongressi iseseisvumise realiseerimise võimalikkust. Ideoloogia muutumise tingisid põhiliselt Lauristini koostööd otsiv loomus ja ülikooliaegsed sõbrad, kellest paljud kuulusid ERSP, EMS-i, Eesti Kongressi ja Eesti komitee ridadesse, kuid oma osa oli kindlasti ka teiste eestimeelsete jõudude poolt tulnud survestamisest.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

¹⁴⁷ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

¹⁴⁸ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 126.

¹⁴⁹ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

6.1 Suhted Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Parteiga

Rahvarinne ja ERSP seisid Eesti iseseisvumise eest, kuid kumbki oli erineva ülesehitusega. Rahvarinne oli raskesti piiritletav ja tundlikum poliitilise kliima suhtes, kui väikesed ja ühesugusel parteilisel seisukohal olnud rühmitused, nagu ERSP. Selle loomise ümber oli palju segadust, kuna esialgsed liidrid polnud mitte niivõrd Eesti eest väljas (nagu oli hilisem ERSP loosung),¹⁵⁰ vaid vajasis taolist radikaalset ühendust, et saada võimudelt luba emigreeruda.¹⁵¹ Hiljem muutus ERSP oluliselt isamaalisemaks ning orienterus Eesti iseseisvumisele. Rahvarindest olid nad tunduvalt radikaalsemad, nt ühe ERSP liidri, Tunne Väldo Kelami arvates polnud võimalik verevalamiseta iseseisvuda.¹⁵² Nende käremeelsust tõestab ka Tiit Made väide: *Ilmselt ei õnnestu Eesti Ülemnõukogus veel praegu (1989) registreerida ERSP-d* (ERSP loodi 20. augustil 1988). ERSP liikmeid peeti oma mõttelaadi ja nõudmiste poolest ekstreemseteks.¹⁵³ ERSP tegi RR ja Marju Lauristini ettevaatlikuks, kuna nende tegevus võis esile kutsuda repressioonid rahva vastu ning sellist iseseisvumise teed ei tahtnud ei RR ega Lauristin.

Toetudes RR tugirühmade volinike küsitlustele (97% nendest oli eestlased), mis viidi läbi 1988. aasta augustis – septembris, ilmneb nende koostööhoiakutest, et ERSP-ga taheti hoida eelkõige neutraalseid suhteid. Tihedat läbikäimist pooldati Loomeliitude, Muinsuskaitse seltsi ja Roheliste liikumisega ja opositsioonis taheti olla Interliikumisega, mis esindas jõuliselt Eesti taasiseseisvumise vastast suhtumist. Küsitluse kohaselt nägid kõige koostööaltimad volinikud parimaid šansse edu saavutamiseks pigem olemasoleva valitsus- ja parteistruktuuri abil, kuna võim oli nende käes ning ühiskonna edukaks mõjutamiseks tuli alustada selle juhtfiguuridest.¹⁵⁴

Siiski andis RR võimaluse koostööks ka ERSP-le. Viimane sai RR liikmete sõnul karmi õppetunni, kui ERSP-le, sõbraliku EMS-i esimehele Vellistele anti sõna 17. sept 1988. aastal *Eestimaa laulul* ja kus too RR juhtide meelest sõimas vene rahvust tekitades

¹⁵⁰ Niitsoo, Viktor. Mürimurdjad. MRP-AEG ja ERSP lugu. OÜ Ortwil. Tallinn 2002, lk 51.

¹⁵¹ Samas, lk 45.

¹⁵² Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 595.

¹⁵³ Made, Tiit. Eesti tee. Kirjastus Välis-Eesti ja EMP. Stockholm 1989, lk 175.

¹⁵⁴ Vt lisa 2. Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

mässuõhkkonda. Lauristin oli sellest šokis – ütles otse, et nägi fašismi vaimu, rahvuspopulismi tõusu. Ruutsoo on toonud tollest intsidendist välja kaks olulist aspekti, mis väilistavad koostöö:

1. Üks osapool, st ERSP teab lõplikku *tõde*, st ei tee kompromisse sellest, mida on arukas nõuda.
2. Kui ERSP panustab provokatsioonidele, st kokkupõrgete õhutamisele, mis peab asendama reaalspoliitikat ja sellega kaasnevaid positiivseid reforme.

Ruutsoo arvates polnud ERSP poliitika jätkusuutlik, vaid pigem hukatuslik.¹⁵⁵ ERSP suund oli rangelt vabadusele ega tahtnud millegi nõukogulikuga tegemist teha – kokkuvõttes see ahendas tema tegevuse sõnalis-deklaratiivseks.¹⁵⁶ Siinkohal on analoogne olukord 1940. aastast, kui Konstantin Päts lasi Eesti nõ ühegi pauguta NSVL-i poolt okupeerida. Selle üle on palju vaieldud ning sageli leitakse, et oleksime pidanud vastupanu osutama. Rahvarindelase Heinz Valki meelest ei öelnud Velliste lauluväljakul midagi ekstreemset.¹⁵⁷ Valk kui loomeinimene oligi vast üks julgemaid ühiskonnaelu tegelasi, tema oli juba 1.-2. aprilli Loomeliitude pleenumil Eesti iseseisvuse taastamisest rääkinud.¹⁵⁸ Tõenäoliselt nägi ERSP ühe võimalusena relvastatud vastupanu, kuid selle võimalikust edust ei saa rääkida, kuna neil polnud relvi ja RR-i eestvedamisel jäi peale tasakaalukam tee – minna iseolemise poole läbi reformide.

Erinevalt ERSP-st lähtus RR rohkem sellest, et vabanemisvõimalused ei olnud ainult Eesti enda kätes, need asusid pigem idas ja läänes. Rahvarinne valis tegutsemismudeliks Moskva ja lääneriikide mõjutamise, seejuures alati tasakaalu hoidmist silmas pidades, ühtaegu jälgiti nii Eestis toimuvat kui ka Moskvat ja lääneriike.¹⁵⁹ Tähelepanuväärne on, et Venemaa ja Nõukogude Liit tunnustasid Eesti iseseisvust enamikust lääneriikidest varem.¹⁶⁰ USA peale ei tasunud seega pimesi lootma. President Bush olevat veel 1991. aasta suvel rõhutanud, et NSVL-i, *Perestroikat* ja Gorbatšovi ei maksa Balti riikidel nõ puutuda ega kõigutada.¹⁶¹ Lääs kartis selgelt tuumaarsenali levikut äärmusrühmituste kätte ning ülemaailmset ebastabiilsust. ERSP ja Kodanike komiteed pidasid aga silmas pigem Eestit ja

¹⁵⁵ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

¹⁵⁶ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

¹⁵⁷ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

¹⁵⁸ Graf, Mati. Kalevipoja kojutulek. 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta Suveräänsusdeklaratsioonini. Kirjastus Argo. Tallinn 2008, lk 288.

¹⁵⁹ Rein Veidemann intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

¹⁶⁰ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

¹⁶¹ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 32.

lääneriike, kuigi üks ERSP liidreid, Jüri Adams¹⁶², olevat oluliseks pidanud mõlemapoolseid suhteid nagu ka RR.¹⁶³

Valdavalt oli ERSP plaan, et Eesti ise kuulutab välja omariikluse ja siis lääneriigid tunnustavad seda. Esialgu osutus see aga illusiooniks, sest võimalusi end suveräänseks kuulutada oli vähe. Võib küsida, kas tõesti oluks lääneriigid valmis tunnustama Eestit enne 1991. aastat. Iseseisvumine sai võimalikuks alles pärast NSVL sisemist lagunemist ja Ülemnõukogu vastavat otsust.¹⁶⁴ Selleks oli vaja võita ÜN-s enamus ning seeläbi muutused ellu viia. Paraku oli ERSP seisukohal, et ÜN kui okupatsiooniorganit tuleb eirata ja ainsana tunnustati Eesti Kongressi. Rahva enamus aga oli pigem ÜN kui reaalsema võimukeskuse aktsepteerimise poolt – massid toetasid RR või ÜN. Siinkohal väärib meenutamist, et ERSP esialgsed seisukohad nägid ette liidulepingulist suveräänsust Nõukogude Liidus.¹⁶⁵ Seega Eesti suveräänsuse taastamise idee sai ERSP-s valdavaks alles 1988. aasta sügise lõpul. See võis aga olla tingitud vastandumise soovist RR-le, et ise paremini silma paista või ka olukorra julgemale hindamisele.¹⁶⁶

Taoline RR ja ERSP vaheline suhestumine tulenes sellest, et esimene oli tasakaalukas ja ERSP radikaalsem ühendus eestimeelsetest jõududest ning Lauristini hinnangul oli erinevate suundade teke mõistlik. Käremeelne variant oli kui puri, mis rebis ettepoole, kuid samal ajal vajas see lootsi ehk tugevat ja tasakaalukat RR, mis sündmuste käiku kindlalt kontrollis ning masse kaasas.¹⁶⁷ Seega RR-le oli ERSP-d vaja ja vastupidi. Siiski viimasele esimest vast rohkemgi, sest demokraatias on oluline masside toetus.¹⁶⁸ Liia Hänni on rõhutanud rahvusradikaalide tähtsust eestluse hoidmisel ning peab neid vajalikuks kui edasiviivat ja konkureerivat jõudu.¹⁶⁹ Kuigi Lauristini arvates oli radikaalne tiib ohtlik,

¹⁶² Ajakirjanik ja Eesti Komitee liige. ERSP liige ning osalenud selle põhikirja ja programmi koostamises, juhendanud Eesti Kongressi valimiste eeskirja koostamist. Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992. Koostaja Ülo Karu. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 1992, lk 5.

¹⁶³ Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool. Ajaloo Instituut. Tallinn 2009, lk 24.

¹⁶⁴ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

¹⁶⁵ Must, Kadri. Iseseisvuspäeva sünd. Kleio. Tartu 2000, lk 25.

¹⁶⁶ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümmend aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 269.

¹⁶⁷ Noorte Hääl 7.08.1988, 1988. aasta kuum suvi.

¹⁶⁸ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

¹⁶⁹ Liia Hänni intervjuu (17.11.2010). Autori valduses.

tunnustas temagi seda varakult kui konkurentsi tekitajat. Rahvarinde juhtkond ei teinud üldiselt ERSP-ga koostööd, kuigi sinna kuulus ka ERSP liikmeid.¹⁷⁰

Rahvarinne taotles ENSV järk-järgulist ümberkujundamist demokraatlikuks ja iseseisvaks Eestiks. Iseseisvumise teel tuli konstruktiivset survet avaldada nii Tallinna kui ka Moskva võimuaparaadile, et genereerida rahvale soodsaid sise- ja välispoliitilisi muutusi ning koondada demokraatlikke rahvuslikke jõudusid. Savisaare arvates taotlesid ERSP ning temaga konsolideerunud organisatsioonid Eestis sisuliselt teistsugust üheparteisüsteemi, mitte demokraatiat.¹⁷¹ Sel juhul oleks senine EKP võimumonopol asendatud ideoloogiliselt vastupidise, kuid poliitilise tegevuse vormilt sarnase ERSP võimumonopoliga (mida oleks teostatud Kodanike komiteede kaudu).¹⁷²

Rahvarinde ja ERSP vastasseis oli väga sarnane Eesti rahvusliku ärkamisaja peamiste jõudude omavahelise *kemlemisega*. 1860-1880-tel tõusis Maarjamaal esile eestlastest poliitikute, haritlaste ning rahvameeste seltskond, mis tõstis eestluse ausse ja omandas esimesi juhtimiskogemusi ja valmistas rahvast ette tulevaseks iseseisvuseks 20. sajandi alguses. Nii nagu tol ajal tekkis Jannseni-Hurda rahumeelsem ja Jakobsoni käremeelsem suund, nii tekkis ka 1980-te lõpul Rahvarinde kui tasakaalukama ning ERSP kui radikaalsema poliitilise jõu suund, mis omavahel konkureerisid ning läbi selle üksteist ja Eesti poliitilist maastikku arendasid. Sarnane on ka see, et algul oli selgelt edukam tasakaalukas suund, aga hiljem saavutasid suure edu radikaalid, kelle seisukohti julges ajapikku järjest suurem hulk rahvast järgida. Käremeelne liikumine oli see, mida rahvas ihaldas – 19. sajandi lõpus tahtis suurem osa eestlastest baltisakslastele *kohta kätte näidata* ning 20. sajandi lõpus kommunistidele. Siiski ei oleks erksam liikumine saanud masside toetust, kui samal ajal ei oleks tegutsenud rahumeelne reformija, mis andis rahvale julguse ühiskondlikus elus osaleda.

¹⁷⁰ Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

¹⁷¹ Samas.

¹⁷² Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 65; Eestimaa Rahvarinde Valimisplatvorm. 1989. ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 115.

6.2 Suhted Eesti Kodanike Komiteede, Eesti Kongressi ja Eesti Komiteega

Eesti Kodanike komiteed olid rahvaalgatusel loodud parteiulene liikumine, mis tegeles Eesti kodanike registreerimisega ning selle tegevus püüdis Eesti Kongressi kokkukutsumisega, mille esimesel istungil valiti täidesaatev organ Eesti Komitee näol.¹⁷³ Rahvarinde ja Kodanike komiteede vahelised suhted olid küllaltki teravad, sest Kodanike komiteedes valitsesid peamiselt ERSP seisukohad. Tõenäoliselt oli Eesti demokraatia arengu seisukohalt vajalik, et erinevad eestimeelsed poliitilised jõud omavahel vaidleksid.¹⁷⁴ Lätis ja Leedus näiteks neelasid rahvarinde liikumised Kodanike komiteed endasse.¹⁷⁵ Lauristin toetas igal juhul konkurentsi ning pidas demokraatlikku dialoogi Kodanike komiteede ja RR vahel ühiskonda ning demokraatiat arendavaks.

Rahvarindega liitudes oli Lauristin veel kindlalt Kodanike komiteede iseseisvumisvariandile vastu.¹⁷⁶ Talle valmistas aga üllatuse, et see tee osutus tegelikkuses efektiivseks. Kodanike Komiteede idee omaksvõtmisele ka teiste rahvarindelaste poolt aitas kaasa Maalehes märtsis-aprillis tekkinud poleemika õigusliku järjepidevuse idee ühe algataja Harald Tillemanni ja RR liidrite hulka kuuluva Marju Lauristini vahel. Algatuseks Lauristin süüdistas Kodanike komiteede liikumist poliitilises avantürismis, mis soovis kutsuda esile kriisi ja muuta Eestis toimuv protsess juhitamatuks.¹⁷⁷ Ta ründas Maalehe vahendusel 9. märtsil 1989:¹⁷⁸ *See üleskutse (registreerida eesti kodanikke) meenutab natukene olukorda soises metsas, kus on väga ilusa rohuga kaetud laukad. Teine teispool ääres kutsub „Tule ruttu, tule otse!“ Aga üle selle lauka on võimalik minna ainult ümber. Mööda kõva maad.*¹⁷⁹ Tol ajal ei aimanud Lauristin ja RR, et agressiivse poliitikaga on võimalik vabaks saada, sest *Praha kevade* verine mahasurumine Nõukogude tankide poolt (nn Praha kevad 1968. aastal) oli veel selgelt meeles. Rahvarinne ajas oma rahulikku, juriidilist poliitikat, et Moskval ei tekiks ühtki alust eestlasi represseerida.

¹⁷³ Eesti Kodanike Komiteed. http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_kodanike_komiteed (10.04.2011).

¹⁷⁴ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 189; Liia Hänni intervjuu (17.11.2010). Autori valduses.

¹⁷⁵ Samas, lk 190.

¹⁷⁶ Samas, lk 189.

¹⁷⁷ Samas, lk 32.

¹⁷⁸ Maaleht 9.03.1989, *Saadikukandidaat marju lauristin. Ise küsin, ise vastan.*

¹⁷⁹ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 32.

Harald Tillemann vastas Lauristinile Maalehes 6. aprillil 1989,¹⁸⁰ rõhudes sellele, et kui ei lähtutaks juriidilise järjepidevuse teest, siis tekiks Eesti territooriumile uus paljurahvuseline riik ning see tähendanuks stalinismi tunnustamist.¹⁸¹ Tillemanni argumendid osutusid Lauristinile mõjuvaks,¹⁸² sest vastuartiklis võttis viimane mitu varasemat süüdistust tagasi ning soovitas RR-l mitte asuda Kodanike komiteede liikumisega konfrontatsiooni. See oli murdepunkt, miks kujunes Marju Lauristinist ajapikku üks peamisi sillaehitajaid RR ja Kodanike komiteede juhtkondade vahel. Pealegi näis rahva silmis erinevate eestimeelsete jõudude taoline vastuolu kunstlik, sest eri organisatsioonides olid aktivistideks tihtilugu samad inimesed ning paljudel üritustel nagu nt *Eestimaa laul* oldi koos Eesti eest väljas.¹⁸³ Näitena võib tuua Tartu RR, mis võttis üsna varakult Kodanike komiteede suhtes konstruktiivse, koostööd toetava hoiaku, sest üritustel olid Tartu Rahvarinde, Muinsuskaitse Seltsi ja ERSP inimesed valdavalt samad ning viidi läbi ühiseid miitinguid, arvestati üksteisega, toetati.¹⁸⁴

Koostööd üritati ka pealinnas, nt rahvarindelased küll käisid Eesti Komitee istungitel, kuid seal olevat neid mõnitatud ning peamiseks sihtmärgiks olnud Lauristin. Põhiliselt olevat kasutatud ründamisvahenditena Lauristini vanemate kommunistlikku tausta.¹⁸⁵ Valki sõnade kohaselt oli algusest peale märgata kuivõrd valusalt Lauristin seda kõike läbi elas, sest ta ise oli küllaltki heatahtlik, salliv, koostööaldis ja niisugused lakkamatud rünnakud tema vastu toimusid pidevalt ka 1990. aastal ÜN istungitel.¹⁸⁶ Valki meenutuste kohaselt olevat Lauristin solvanguid talumata kord Eesti Komitee istungilt lahkunud. Interrindelased olevat Marju Lauristini säärastest jõhkramatest rünnakutest säästnud kui daami.¹⁸⁷ Kõige selle taustal otsis Lauristin siiski järjepidevalt koostööd, mida RR-i ning Kodanike Komitee vahel täies mahus ei sündinudki nagu ka Eesti Kongressiga mitte. Kogu selle tagakiusamise tulemusena oletab Valk 19. – 20. aug 1991. aasta Eesti sai iseseisvumise sündmustele osutades, et lõpuks andis Lauristin psüühiliselt järele.

¹⁸⁰ Maaleht 6.04.1989, *Avalik kiri põhimõttelistes küsimustes Marju Lauristinile*.

¹⁸¹ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 32-33.

¹⁸² Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

¹⁸³ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 33.

¹⁸⁴ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 595; Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses; Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

¹⁸⁵ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

¹⁸⁶ Samas.

¹⁸⁷ Samas.

Laar ning Lauristin seevastu ise psüühilise järeleandmise võimaluse välistavad.¹⁸⁸ Lauristini ja Laari sõnul ei olnud ka mingisugust sõimamist ega mõnitamist, vaid üksikud vahejuhtumid, kus Lauristini suunas kasutati ebasüüdsaid väljendeid. Need välendid olavat aga peamiselt suunatud mitte Lauristini, vaid ettekantud redaktsioonikomisjoni eelnõu (Lauristin ei olevat mõnitavate sõnavõtude ajal saalis olnud) pihta ning üldise kommunistliku viha või Savisaare pärast.¹⁸⁹ Rein Ruutsoo mäletab siiski, et Lauristin sai ERSP-meelse seltskonna käest oma vanemate kommunistlike tegude eest sõimata.¹⁹⁰ Lauristinile avaldati sellega seoses alati palju survet, tema haavatavust kasutati ära. Ka suurematel rahvakohtumistel oli inimestel olnud teravamaid ütlemisi Marju Lauristini vanemate aadressil, mis võis temas tekitada soovi vanemate kommunistlikku minevikku nõ maha pesta.¹⁹¹

Kui Lauristin olevat hakanud Savisaart toetama, mõnitatud teda ERSP seltskonna poolt erinevate väljenditega nagu *Käbi ei kuku kännust kaugele, samasugune reetur ja Eesti rahva vaenlane kui isa, geneetiline kommunist, juunikommunistist reeturi tütar, Kremli käsilane nagu oli isa* jne. Seega sattus ta sageli ebaõiglaselt kriitika alla. Ruutsoo sõnul sai Lauristin küll aru, et ERSP, EMS, Eesti Kongress ja Kodanike komiteede seltskond rahvusliku meelsuse varjus tihti vaid võimust unistas ja oli ka nende suhtes küllaltki kriitiline, kuid hoidis siiski nende poole.¹⁹²

Rein Ruutsoo on öelnud tabavalt: *kiskjate hulgas jännes olla on mõttetu – süüakse ära*. Võimalik, et Lauristin sai neist katseist luua nõ vettpidav koostöö, kõikide eestimeelsete jõudude silmis oportunisti tiitli – kohaneja, lepliku, põhimõttelageda inimese kuvandi.¹⁹³ Kuigi ta enese õigustuseks on nimetanud sinisilmsust, ei saa kõike sellele ka taandada.¹⁹⁴ Nii näiteks nägi Savisaar Eesti Komitee juhtide võimuahnuse ja salakavaluse läbi ning ei sidunud end nendega rohkem.¹⁹⁵ See võis olla ka Savisaare taktikaline viga, kuid RR tundis

¹⁸⁸ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

¹⁸⁹ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses; Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

¹⁹⁰ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

¹⁹¹ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses; Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

¹⁹² Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

¹⁹³ Samas.

¹⁹⁴ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 350.

¹⁹⁵ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

end üksigi küllaltki võimsana, ega olnud valmis alandusteks koostöö nimel väiksema partneriga.

Rahvarindemeelsema Eesti Ülemnõukogu ja ERSP mõju all oleva Eesti Kongressi vahel käis samuti pidev konkurents, nagu ka RR ja Kodanike komiteede liikumise vahel. Küsimus oli ennekõike erinevates taktikates ning võimuses. Lauristin tunnustas RR kui massiliikumise vajadust, milleta ei oleks Eesti Kongressi tekkinudki – oli vaja nõ turvalist jõudu, millega inimesi aktiveerida.¹⁹⁶ Saanud üldsuse tähelepanu ja toetajaid ka paljude rahvarindelaste näol, esitas Eesti Kongress ajalehes Edasi 18. veebruaril 1988 ettepaneku, kuulutamaks end kõrgeimaks seadusandlikumaks võimuks Eestis, et lükata kõrvale ÜN.¹⁹⁷ Rahvarindelastest Kongressi saadikud leidsid 20. veebruaril 1990 ajalehes Edasi,¹⁹⁸ et Eesti Kongressil puuduvad reaalsed tagatised enda kuulutamisel kõrgeimaks riigivõimuorganiks ning seda on ka pisut liialdatult jututoaks nimetatud.¹⁹⁹

Tolle aja silmapaistvad ühiskonnategelased Liia Hänni, Rein Järlik, Kalle Kulbok, Marju Lauristin, Arno Susi, Heldur Peterson jt leidsid, et küllalt pika aja jooksul, vähemalt nõukogude vägede väljaviimiseni, pidanuks Eesti Kongress ja ÜN eksisteerima kõrvuti ja tegema koostööd.²⁰⁰ Eesti Kongressil oli soov saada Eesti parlamendiks, kuid RR tahtis ajada poliitikat läbi Ülemnõukogu, mis tekitas Moskvaaga vähem konflikte ning omas ka rahvamandaati. Reaalselt oli läbi ÜN edukam poliitikat ajada ning RR valis seega reaalspoliitilisema ja ohutuma tee. Rahvarinde liidrid rõhutasid, et igapäevapoliitikas pidi olema aktiivne, sest passiivsusega ei oleks edu saavutatud.²⁰¹

Rahvarinde reaalspoliitika toimis. Näiteks osalesid 1991. aasta märtsis iseseisvumisreferendumil nii eestlased kui venelased, mis näitas, et mõlema rahvuse arvamusega arvestati. Seega Moskval polnud trumpi, millega väita, et eestlased ajasid vaid

¹⁹⁶ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooaamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010. Lk 328.

¹⁹⁷ Edasi 18.02.1988, *Deklaratsioon Eesti Kongressi volitustest ja õiguspädevusest*.

¹⁹⁸ Edasi 20.02.1990, *Eesti kongress ja Ülemnõukogu*.

¹⁹⁹ Kesknädal 15.10.2008, *Kuidas taastasime Eesti Vabariigi ja kuidas elame praegu*.

http://www.kesknadal.ee/g2/uudised?id=11230&sess_admin=750c3fe570446f7eb067337a4d232778 (12.03.2011).

²⁰⁰ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 50-51 ; Edasi 20.02.1990, *Eesti Kongress ja Ülemnõukogu*.

²⁰¹ Arjakas, Küllo ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümne aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 19.

natsionalistlikku poliitikat. Sellist lähenemist tunnustas ka läänemaailm RR trumbina.²⁰² Eesti Kongress aga RR-i nägemust ei tunnustanud ja iseseisvumisreferendumil ei osalenud. Eesti Kongress ajas äärmiselt jäika ning kindla ideoloogiaga poliitikat, mis sisuliselt välistas igasuguse kompromissi Eesti iseseisvumise nimel.²⁰³ Selle käiguga võis Eesti Kongress võita enda poole küll julgemat, sõjakat ning patriootilisemat rahvast, kuid siiski mitte üldsust. Pigem nad nõ keerasid vindi üle ja kokkuvõttes kaotasid poolehoidjaid.²⁰⁴ Pärast Eesti Kongressi V istungjärku, kus osaliste huvi oli ähvardavalt väike, mõisteti oma jõuetust ning oldi valmis igasuguseks koostööks, et mitte võimust ilma jääda.²⁰⁵

Enne seda oli Eesti Kongress saavutanud edu, sest selle saadikuid oli ÜN-sse valitute hulgas uue kümnendi algul ligi pool – kahe kogu koosseis langes osaliselt kokku. Sellest oli Eesti Kongressi ideede läbisurumisel suurt kasu, sest just ühissaadikute visa töö tulemusena jõudis õigusliku järjepidevuse mõtteviis ka Ülemnõukokku.²⁰⁶ Kandvat rolli Eesti Kongressi edusammudes etendas Marju Lauristin, kes tunnistas uhkusega, et läks Eesti Kongressile hea meele ning koostööaltina.²⁰⁷ Samas arvestades asjaolu, et tema vanemate kommunistlikku tausta heideti sageli ette, tekib küsimus, kas see tõepoolest oli nii. Rahvusradikaal Mart-Olav Niklus²⁰⁸ on öelnud: *Lauristin oli kodanike registreerimise vastu ja alles enne Kongressi kokkukutsumist astus ta niiõelda rongile.*²⁰⁹ Pealegi võis osa kriitikast, mis Lauristinile osaks langes, siiski olla mõeldud Savisaarele, kes aga Kongressi istungitel harva osales.²¹⁰ Teada on Mart Nikluse üliiradikaalsus inimeste vastu, kes Kommunistlikku parteisse kuulusid või olid sinna kuulunud.²¹¹ Nikluse suurt vaenu kommunistliku režiimi vastu kinnistasid ja suurendasid aastad, mil ta nõukogudevastase poliitilise meelsuse pärast veetis vanglas ning seega ei saa tema kriitikat Lauristini suunas väga objektiivseks pidada ja vaevalt viimane seda ka tegi.

²⁰² Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

²⁰³ Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool. Ajaloo Instituut. Tallinn 2009, lk 37.

²⁰⁴ Must, Kadri. Iseseisvuspäeva süünd. Kleio. Tartu 2000, lk 36.

²⁰⁵ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 102-103.

²⁰⁶ Samas, lk 72.

²⁰⁷ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 318.

²⁰⁸ Publitsist, pedagoog ja vabadusvõitleja, Eesti Komitee liige. 1958. a arreteeriti ja 1959. a mõisteti nn Nõukogudevastases tegevuse eest 10 aastat vabadusekaotust sellele järgneva kolmeks aastaks asumisele saatmisega. 1966. a vaatas ENSV Ülemkohus süüasja uuesti läbi ning samal aastal vabastati Niklus Vladimiri vanglast. 1976. a 8.10-3.12 ja 1980-1988. a oli vangis. Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992. Koostaja Ülo Karu. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 1992, lk 42.

²⁰⁹ Vaba eestlane 10.07.1990, *Mart Niklus Torontos*.

²¹⁰ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

²¹¹ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 599.

Lauristin võttis teadlikult ÜN ning Eesti Kongressi vahelise lepitaja rolli. Selle heaks näiteks oli Eesti Kongressil 1990. aasta 27. oktoobril toimunud äge sõnavahetus RR saadikute Marju Lauristini, Andres Tarandi, Kalle Kulboki, Aadu Musta ja rahvusradikaalsemate saadikute Hillar Hallaste, Kalle Jürgensoni ja Mart Laari vahel. Tüli lõppes peamiselt Marju Lauristini ning Mart Laari veenmisvõime tulemusel kompromissiga, nii et saalist lahkunud saadikud soostusid istungile tagasi minema.²¹² Just Lauristin oli esimesi, kes saalist lahkuvatele saadikutele järele jooksis.²¹³ Olukord Eesti rahvuslike jõudude vahel oli plahvatusohtlik ning Marju Lauristin arvas päev pärast Kongressi: *Eile kell 17.00 võis alata Eesti kõige suurem senine sisepoliitiline kriis.*²¹⁴ Tõepoolest suur lõhe kahe poole vahel oli ning see püsib tänaseni, olles üle kantud Keskerakonna ja parempoolsete parteide vastasseisuks. Toona aga oli kõige kandvam roll eestimeelsete jõudude lepitamises just Lauristinil ning tänu sellele sai Eesti Kongress RR-ga liitumisega suure toetajaskonna ega jäänud tahaplaanile.²¹⁵

Hiljem on Savisaar, Siim Kallas, Heinz Valk jt rõhutanud, et RR osalemine Eesti Kongressil oli viga ning toonitavad, et Savisaare juhitud tiib ei soovinudki sinna minna.²¹⁶ Laari väidete kohaselt hakkasid Lauristinile ajapikku Eesti Kongressi ideed ning argumendid järjest enam meeldima, kuna need olevat olnud tugevamad, kui RR omad.²¹⁷ Võib-olla pole aga õige väita, et need olid tugevamad, vaid pigem hakkasid nõrgeneva kommunistliku võimu tingimustes Eesti Kongressi mõtted üha reaalsemad tunduma. Kuigi Savisaare tiib Eesti Kongressiga koostööd ei otsinud, on Tallinna Rahvarinde poliitilistes teesides siiski kirjas järgmine lõik: *Leiame, et Eesti Kongressi kokkukutsumine on kooskõlas rahvusvahelise õigusega ning Eesti NSV-s kehtivate seadustega. Peame vajalikuks, et Kongressi ettevalmistamisse lülituksid kõik Eesti kodanike huvisid väljendavad poliitilised jõud. Arvame, et Eesti Kongress ning Ülemnõukogu ei pruugi teineteisele vastanduda, vaid peaksid leidma võimalusi ja viise koostööks ühise eesmärgi nimel.*²¹⁸ Sellest võib järeldada, et 1989. aastal olid nii Tartu kui Tallinna rahvarindelased

²¹² Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 91.

²¹³ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

²¹⁴ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 94.

²¹⁵ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 65.

²¹⁶ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 62; Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

²¹⁷ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

²¹⁸ Tallinna Rahvarinde programmi projekt ja põhikirja koopia; Põhja-Tallinna Rahvarinde põhikirja projekt. 1988-1989.f. ERA(F) 9559. n. 1. s. 62.

ühel meelel Eesti Kongressi suhtes ning nähti tihedat koostööd RR ja ÜN vahel. Eriarvamused valitsesid pigem just liidrite vahel. Võimalik ka, et siis RR veel ei tunnetanud Eesti Kongressi konkurentsi, enam keskenduti Interrindele. Kuigi RR liidrite hulgas oli palju neid, kes pidasid Eesti Kongressile minekut veaks, nägid nii Lauristin kui ka nt Veidemann selles palju positiivset. Viimane pidas RR plussiks võimalust ammutada kongressil informatsiooni, mille järgi seada oma taktikaid.²¹⁹

Oma osa võis mängida Rahvarinde ja Eesti Kongressi halbades suhetes ka EKP vastutegevus. Savisaare sõnul keeldus Nõukogude Liit 1990. aasta kevadel andmast sissesõiduviisat Eesti Kongressi valitud saadikutest suhteliselt liberaalsele Rein Taageperale (nagu ka mõnedele teistele mõõdukatele liikmetele), kuid lubas seda pagulasäärmuslastele, Rahvarinde ning kommunistide vastaseid kihutuskõnesid pidavatele *kaikameestele* Tõnu Parmingule ja Hain Rebasele. Viimaste viha Rahvarinde vastu olevat haiglaslik. Oma eesmärgi – hoida ära Rahvarinde ja Eesti Kongressi lähenemine nad saavutasid, rünnates inetult neile esimesel istungil sõbrakäe ulatanud Marju Lauristini.²²⁰ Viimane seda rünnakut siiski väga tõsiselt ei võtnud, sest pooldas jätkuvalt RR ning Eesti Kongressi koostööd ning nägi selles kasu kogu Eestile. Võimalik, et ka Savisaar oleks hakanud nendega koosvõitlemisest lugu pidama, kui nn kaikamehed ei oleks sekkunud – säärane taktika oli ilmne kommunistliku partei poliitiline edu.

Võib siiski tõdeda, et koostöö lõpuks sündis, seda küll lühikeseks ajaks, kuid väga olulisel momendil. Kui Eesti taasiseseisvus 1991. aastal, ühendati RR ja Kodanike komiteede suunad. Liia Hänni arvates võeti neist mõlemast parim ja kõigi rahulolu huvides moodustati uue seadusandluse väljatöötamiseks Põhiseaduslik Assamblee. Selles pooled esindasid RR ja pooled olid Kodanike komiteede (Eesti Kongress ja Eesti Komitee) liikmed.²²¹ See oli Lauristini suur võit läbi kompromissi poliitika ning Savisaarele ja paljudele rahvarindelastele tagasilöökk, kuna nemad soovisid nõ jämedat otsa endale saada. Säärane tegutsemine Lauristini poolt näitas ühest küljest head koostöövõimet, teisalt ka vähest põhimõttekindlust ning vähest lojaalsust RR-le.

²¹⁹ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

²²⁰ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Tartu 2004. Kleio, lk 40.

²²¹ Liia Hänni intervjuu (17.11.2010). Autori valduses.

Seega taolise kompromissiga sai suurde poliitikasse tagasi Eesti Komitee seltskond, kelle maine seoses iseseisvusreferendumile vastuseismise kui ka nn enamlaste-kelamlaste liiduga oli rahva seas oluliselt langenud.²²² Sisuliselt oleks võinud Eesti iseseisvuda ka 19. augustil 1991. aastal, sest ÜN oleks võinud kuulutada omariikluse välja ka Eesti komiteelasteta ning väidetavalt oli alguses selle poolt ka Lauristin.²²³ Siiski kaasati iseseisvumisprotsessi peamiselt Lauristini eestvedamisel ka Eesti Komitee juhid,²²⁴ kes dikteerisid järgnevat sündmuste käiku ja Eesti edasist poliitikat, saades omale head tingimused kaasalöömiseks Eesti Vabariigi põhiseaduse loomises.²²⁵ Kas Lauristini initsiatiivil kaasati komiteelased selle pärast, et nii oli ausam ja õiglasem või selle pärast, et komiteelased ähvardasid sisemiste konfliktide ning musta stsenaariumi järgi isegi kodusõjaga, ei ole teada.²²⁶ Igatahes Liia Hänni ja Ülo Nugise meenutuste kohaselt töötasid Eesti Komitee ning Kongressi saadikud ÜN-le vastu, nõudes enese kaasamist iseseisvusprotsessi ehk võimu juurde.²²⁷ Lauristini arvates suutis ta selle kompromissiga aga ära hoida Eestimaa sisepoliitilise lõhenemise.²²⁸

²²² Must, Kadri. Iseseisvuspäeva süünd. Kleio. Tartu 2000, lk 20, 36.

²²³ Samas, lk 44.

²²⁴ Samas, lk 48.

²²⁵ Kesknädal 17.03.2010, *Teise Eesti Vabariigi kaks teed*.

²²⁶ Must, Kadri. Iseseisvuspäeva süünd. Kleio. Tartu 2000, lk 119.

²²⁷ Samas, lk 59.

²²⁸ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

6.3 Rahvarinde ja noorte suhted

Rahvarinde volinike küsitlusest on selgelt näha, et ligi pooled toetasid koostööd noorsoo esindajatega,²²⁹ teised aga eelistasid neutraalseid suhteid. Kui vaadata RR-sse kuuluvate tugirühmade isikkoosseisu, siis seal domineerisid 30-50 aastased (58,7%) ning noorte, alla 30-aastaste osakaal oli vaid 19,6%.²³⁰ Rahvarinde eestlastest toetajaskonnast moodustasid valdava enamuse (67%) 30-aastased ja vanemad.²³¹ Kuna noored olid RR-s ja nende toetajate hulgas selges vähemuses, oli üsna loomulik, et noortega koostöösse suhtuti ettevaatusega. Noorte ideed on sageli radikaalsed, aga RR tegutsemismall oli pigem rahulik, et ei tekiks teravaid konflikte. Lauristin on noorte suhtumist nimetanud liiga maksimalistlikuks, mis RR poliitilisest realismist oli oluliselt ebaefektiivsem.²³² Lauristin nagu ka teised rahvarindelased olid 1988. aastal toimunud Noortefoorumi järel nende julgusest mõnevõrra kohutatud. Noored tegutsesid spontaanselt ning vanem generatsioon pelgas, et see võib kontrolli alt väljuda. Siiski oli Lauristin just see rahvarindelane, kes nendega dialoogi laskus ja nende arvamustega arvestas.²³³ RR tugirühmade volinike küsitlust ekohaselt oli Noorsoofoorumiga koostööst huvitatuid arvestataval hulgal, mis näitab seda, et RR siiski otsis dialoogi. Samas tuleb mõneti arusaadavalt nentida, et noorte ideid ja seisukohti arvestati vähem kui vanema generatsiooni omi.

Rahvarinde ja eestimeelsete noorte suhted olid üldjuhul jahedad. Näiteks Võru Vaba-Sõltumatu Noortekolonni liider ning ekstremistliku käitumisega Ain Saar²³⁴ süüdistas RR-t selles, et juhtfiguurid, nagu Savisaar, Lauristin, Made jt olid kuulekad kommunistid. Rahvarindele ennustas Saar hukkumist. Lauristin nimetas seda süüdistamist pahupidi pööratud stalinismiks, mis oli noorte hulgas küllalt levinud. Stalinismi ajastul toimus igasugune siltide kleepimine ja inimeste liigitamine, mistõttu polnud tähtis, mida inimene

²²⁹ Vt lisa 2. Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

²³⁰ Vt lisa 3. Samas.

²³¹ Vt lisa 4. Samas.

²³² Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 485.

²³³ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

²³⁴ Miitingute ja demonstratsioonide korraldamise eest anti Ain Saar korduvalt kohtu alla administratiivõigusrikkumiste eest ning teda karistati kõrgete rahatrahvidega. Kuna Ain Saar, vaatamata repressioonidele, jätkas oma tegevust, siis korraldas KGB 6. septembril 1988 Võrus rahvuskonflikti – löömingu eesti ja vene noorte vahel. Konflikti organiseerimise süüdistusega sundisid okupatsioonivõimud Ain Saare Eestist lahkuma. http://et.wikipedia.org/wiki/Ain_Saar (12.04.2010).

tegelikult mõtles.²³⁵ Lisaks tõi Marju Lauristin välja olulise argumendi, et ühekordsete, jõuliste üritustega Eesti oma sihte ei oleks saavutanud, vaja oli rahulikku, ettevaatlikku lähenemist. Tõenäoliselt sel põhjusel ei olnud RR tegevus noorte silmis küllalt atraktiivne.²³⁶

Noored on ikka olnud keevalisemad ning tormakad tegutsema (ka Vabadussõjas olid kooliõpilased uljad rindele minema) ning seepärast paljudele neile RR rahulik lähenemine meeldis vähem kui nt ERSP seltskonna jõuline ja käremeelne tegutsemine. Seda tõestavad küsitluse tulemused, mille järgi oli ERSP eestlastest toetajaskonna valdav enamus, täpsemalt 62%, kuni 30 aastased noored. Paraku räägib nende kahjuks asjaolu, et 40% eestlastest toetajaskonna haridustase ei küündinud keskhariidusenigi, mis on märk valijaskonna väikesest intelligentsusest ja selliseid inimesi oli lihtsam emotsioonide ning keevaliste isamaaliste loosungitega mõjutada.²³⁷

Selline RR süüdistamine noorte poolt võis olla ka tolele ajastule omane. Jaan Kaplinski rääkis Toompea pleenumil, et meie ühiskond oli nagu sõjaolukorras ja seetõttu toimus vaenlase otsimise psühholoogia. Toimus mitte ainult välispoliitikas, vaid ka rahva seas.²³⁸ Lauristini arvates oli osaliselt kindlasti tegemist nähtusega, mida võib siiani täheldada igas perekonnas, kus lapsed ei taha minna nt teatrisse koos vanematega. Nad võivad vaatamas käia sama tükki, see võib isegi meeldida ühtmoodi, aga vanematega koos minna ei taheta. Järelikult oli see põlvkonna enesemääratluse, eristumise püüd. Kuivõrd RR-s domineeris keskealiste põlvkond, siis selles, et järeltulijad ei tahtnud nendega liituda, ei olnud siiski midagi traagilist.²³⁹ Tol ajal alla noori inimesi tipp-poliitikas väga ei usaldatud.

Noortefoorumil jäi kõlama mõte, et Eesti peaks Nõukogude Liidu ühepoolset hülgamma. Lauristini arvates ei olnud mõtet riskida, hüpata maha täiel kiirusel Eesti jaoks soodsas suunas kihutavalt rongilt (ehk hüljata *Perestroika* poliitika). Noortele oli iseloomulik kärsitus ning seetõttu ei suutnud nad RR rahuliku ja kaalutleva poliitikaga leppida.²⁴⁰

²³⁵ Noorte Hääl 7.08.1988, 1988. aasta kuum suvi.

²³⁶ Samas.

²³⁷ Vt lisa 5. Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

²³⁸ Noorte Hääl 7.08.1988, 1988. aasta kuum suvi.

²³⁹ Samas.

²⁴⁰ Samas.

7. Marju Lauristini poliitiliste vaadete kujunemine

Marju Lauristini maailmavaateline areng sotsiaaldemokraatia suunas hoogustus RR-sse minekuga, kuigi veel 1988. aastal nimetas ta end kommunistiks. Lauristin ei olnud aga kommunist, kes pooldas partei ainuvõimu. Ta uskus, et partei suudab end ise paremaks reformida.²⁴¹ Ühest küljest kuulus Lauristin kommunistlikusse parteisse, teisest küljest oli selle lammutaja. Tema üleskutse 1988. aasta sügisel Eestimaa kommunistidele kõlas järgmiselt: *Kommunistina võin öelda, et Eestimaa kompartei suudab end vabastada mineviku süükoormast.*²⁴² Lauristin kutsus niimoodi üles kommunistliku partei liikmeid demokratiseerumisele, loobuma vanast stagneerunud korrast. Nende julgustuseks väitis ta end kommunist olevat, mis kahtlemata ajendas paljusid kommunistliku partei liikmeid RR-ga liituma.

Tundub, et Lauristin oligi mingi hetkeni kommunist, kuid mitte jäägitult ustav parteisõdur, vaid uuendusmeelne ja inimlik, kes oli võimeline edasi arenema. See oli kindel märk tema vaadete lähenemisest sotsiaaldemokraatia suunas. Ta on ka tunnistanud, et RR-ga tegevusse astudes oli talle kõige lähedasemaks maailmavaateks läänelik marksism ning Rootsis käies (esmakordselt 1967. aastal) sai järjest lähedasemaks sotsiaaldemokraatia.²⁴³ Tänu partei liikmelisusele ja sellele, et teda usaldati, oli Rootsi reisimine võimalik. Tal oli võimalus lugeda ka lääne kirjandust. See kõik mõjutas tema vaateid sotsiaaldemokraatia suunas.

Taolisi ilminguid on kinnitanud ka Eesti Muinsuskaitse seltsi juhtfiguur Mart Laar, kes on öelnud, et Lauristin oli küll kommunist, kuid äärmiselt positiivse taustaga ning väheseid kommunistist õppejõude, kel oli laiem autoriteet üliõpilaste ja üldsuse seas. Ajakirjanduse õppejõuna hoidis Lauristin oma aja kohta võrdlemisi demokraatlikku suunda, kaitstes mõtete paljususe ideed ning üliõpilasrühmitust *Valhalla*, mida taheti radikaalsuse põhjusel sulgeda. Ühest küljest oli ka selle rühmituse kaitsemine Lauristini kui kujuneva demokraadi teene, kuid pigem võis tema käitumine olla peamiselt tingitud asjaolust, et karistatavate hulka sattusid tema ajakirjanduskateedri tudengid nagu Hans Harald Luik, Tiit Pruuli jt.²⁴⁴

²⁴¹ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

²⁴² Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 427.

²⁴³ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

²⁴⁴ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

1988. aasta suvel olevat Lauristin end määratlenud sotsialistiks, selle kõige algupärasemas, inimlikus mõttes. Tema meelest hävitas stalinism sotsialismi ehk selle struktuuri, millele oleks saanud sotsialismi ehitada. Samas võttis stalinism omale sotsialismi loosungid ning sünnitas rahva müllu monstrumi, mida arvati olevat sotsialism. Lauristin luges ennast selle algse sotsialismi pooldajaks, mida stalinism veel ei olnud hävitanud.²⁴⁵ Lähtudes Mati Hinti hinnangust võiski see nii olla, kuigi tundub, et nähes kommunismi langemist, otsis Lauristin enda jaoks uut ideelist alust ja väljendust. Lauristin distantseerus kommunistlikust parteist samm-sammult, marksismi, sotsialismi tunnustamise vaheastme kaudu.²⁴⁶ Võib-olla see nii oligi, kuid üldsuse silmis oli sotsialism see, millena stalinism seda kujutas ning sellega pidi Lauristin arvestama, kui end sotsialistiks nimetas. Võimalik, et selles olid mingil määral süüdi ka nn kelamlased (ERSP seltskond, Eesti Kodanike Komiteede²⁴⁷ liikmed jt), kes Rein Ruutsoo arvates segasid tahtlikult NSV Liidu ja sotsialismi, sotsiaaldemokraatia – st löid mulje, et ühe pooldamine tähendab kohe ka teise heakskiitu, võrdsustades sellega sotsialismi ja sotsiaaldemokraatia kommunismiga.²⁴⁸

Mati Hint iseloomustas Lauristini maailmavaatelist arengut selliselt, et ülikooli ajal oli temale mõeldamatu istuda kõrvuti sellise kommunistiga nagu Marju Lauristin, järelikult olid Hintil eelarvamused. Teda ehmatas pigem Lauristini nimi kui Marju Lauristini isiksus, mida ta tõenäoliselt ka vähe tundis. Seda enam üllatas Hinti Marju Lauristini maailmavaateline areng RR-s. Hinti kirjelduste kohaselt alustas Lauristin oma kõnesid tihti fraasiga *Mina kui kommunist*. Mõne aja pärast aga eitas, et üldse kunagi kommunist oli olnud ning nimetas end marksistiks. Aja möödudes väitis Lauristin, et marksist polnud ta ka kunagi olnud, vaid sotsiaaldemokraat ning mõne aja pärast deklareeris, et Eestis olevat Euroopa kõige parempoolseim sotsiaaldemokraatia. Sellisest Lauristini enesemääratluse arengust oli Mati Hint vaimustuses.²⁴⁹ See tõestab, et RR-s oleku ajal Lauristini veendumused muutusid pidevalt ning arenesid sotsiaaldemokraatia suunas – iganenud ning ebapopulaarne kommunism tuli hüljata. Võimalik, et sellise kiire arengu taga oli Marju

²⁴⁵ Noorte Hääl 7.08.1988, 1988. aasta kuum suvi.

²⁴⁶ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

²⁴⁷ Eesti kodanike komiteed (EKK) olid 1989. ja 1990. aastal kodanikualgatuse korras loodud parteiülised poliitilised ühendused, mille eesmärgiks oli Eesti Vabariigi õigusliku järjepidevuse alusel taastamiseks pädevate võimustruktuuride moodustamise ettevalmistamine Eesti Vabariigi õigusjärgsete kodanike registreerimise, Eesti Kongressi valimiste korraldamise ja Eesti Kongressi kokkukutsumise teel.
http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_kodanike_komiteed (03.04.2011).

²⁴⁸ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

²⁴⁹ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 347-348.

Lauristini püüe saada lahti teda mõjutanud kommunismi varjust, mis oli tekkinud eelkõige vanemate tõttu ja sotsioloogina käia kaasas ühiskonnas toimuvate muudatustega. Pealegi polnud kommunismist enam kasu ka karjääri tegemisel – Kommunistlik partei oli lagunemas.

Lauristini võitluskaaslase Rein Ruutsoo arvates tema maailmavaade ei erinenud oluliselt teistest rahvarindelastest, ka mitte Savisaare omast. Suuresti oldi Eesti iseseisvuse pooldajad, demokraadid ning kommunist ei olevat Ruutsoo arvates Marju Lauristin kunagi olnud.²⁵⁰ Rahvarindelase Heinz Valki sõnul ei olnud Lauristin RR-i tulles sotsiaaldemokraat ega konservatiiv, õiget poliitilist suunitlust ei oska tema Lauristinile määrata, kuid ka Valk ei pidanud Lauristini kommunistiks.²⁵¹ Samas on Rein Veidemann rõhutanud, et RR-i tulles oli juba Marju Lauristini maailmavaade klassikaline sotsiaaldemokraatia nagu temalgi.²⁵² Tundub, et RR-s ridades ei teadnud Lauristin ise ega tema mõttekaaslasedki veel päris täpselt, millist maailmavaadet parajasti kanda, suurel osal inimestest hakkas see kujunema alles koos RR-ga. Võib-olla oli Lauristin tõesti kommunist ja sotsialist ning sotsiaaldemokraatki, kuid selge on, et Eesti taasiseseisvumisprotsessi käigus tema põhimõtted ning hoiakud muutusid ning lõpuks oli ta üks Sotsiaaldemokraatliku partei asutajaid ning nendele põhimõtetele on ta truuks jäänud tänaseni.

Võib tõdeda, et lõplikult sotsiaaldemokraadiks kujunes Marju Lauristin 1990. aastal, kui juunis tekkis Eesti Sotsialistlik Iseseisvuspartei Marju Lauristini juhtimisel, mis septembris ühines Eesti Demokraatliku Tööerakonnaga (liider Vello Saatpalu) ning tekkis Eesti Sotsiaaldemokraatlik Iseseisvuspartei.²⁵³ Marju Lauristin jätkas küll ka RR-s, kuid ta oli leidnud kindla koha, mida partei loomine selgelt väljendas. Kuna Lauristin oli vasakpoolsete vaadetega enne RR-sse astumist, siis RR käigus saadud demokraatia kogemus muutis ta maailmavaadet järjest sotsiaaldemokraatlikumaks, mis oli igati loogiline asjade käik. Poliitiliste vaadete kujunemist mõjutas tõenäoliselt ka 1970-1972 töötamine Tartu Ülikooli sotsioloogilaboratooriumi juhatajana, mistõttu sotsiaalvaldkond oli Lauristinile juba aastakümneid hingelähedane.²⁵⁴

²⁵⁰ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

²⁵¹ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

²⁵² Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

²⁵³ Made, Tiit. Ükskord niikuinii. 1986-1991. Argo. Tallinn 2006, lk 138.

²⁵⁴ Eesti Elulood. Peatoimetaja Raul Kilgas. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2000, lk 228.

8. Marju Lauristini ja Edgar Savisaare koostöö

8.1 Edgar Savisaare iseloomustusi

Siim Kallas, on öelnud, et Edgar Savisaarel on kõik need omadused, mis iseloomustavad tugevat liidrit. Võimekus, hea kirjaoskus, loogiline mõtlemine, oskus inimesi kaasa haarata, hea organisaator – need on märksõnad, mis iseloomustavad Savisaart. Tal on oskus märgata olulisi uusi ideid. Ka puudused on need, mis omased tugevale liidrile: teatud kalduvus autoritaarsusele, erilise armastuse puudumine kriitika ja teiste arvamuse vastu. Puudusi on Kallase arvates meil kõigil, kuid Edgar Savisaar on väga vajalik isik Eestimaa poliitikas.²⁵⁵

Kati Tamm, Tartu Riikliku Ülikooli lõpetanud noor koduperenaine Tartu rajoonist: *Savisaart pole ma algusest peale mingi sisetunde tõttu usaldanud. Tema esimesed artiklid olid avastuslikud, ent hiljem tekitas ta kõhedust. Võib-olla on temas keskmisest enam oma isiku esiletõstmise soovi. Seda ei saa aga pahaks panna, ka Jüri Vilms ja Konstantin Päts, keda nüüd kiidame, olid küllap sellised.*²⁵⁶

Leo Raju, pensionär Maarjast: *Suurepärane poliitik, hea kõnemees. Igati sobiv ajama asju praeguses keerulises olukorras.*²⁵⁷

Sandor Järvala, Kehtna sovhoostehnikumi asedirektor: *Tal on täitsa õigeid põhimõtteid, õigeid jutte. Viimasel ajal on ta liiga enesekindel, hakkab liiga palju enda peale võtma. Paistab siiski, et tal on ettenägemisvõimet.*²⁵⁸

Lembit Koik, ajakirjanik: *Minu arvates on Edgar Savisaar tõeline poliitik. Teda iseloomustab hea analüüsivõime. Ainult hea analüüs lubab välja tuua õiged järeldused. Savisaar on ka hea sõnaseadja ja kiire reageerimisega. Ta võib hetkemõtlemise järel kujundada ääretult loogilise vastuse igale küsimusele. Lõpetanud ülikooli ajaloolasena,*

²⁵⁵ Edasi 29. 12. 1988, *Meest sõnast...* .

²⁵⁶ Samas.

²⁵⁷ Samas.

²⁵⁸ Samas.

*kaitstes ta teaduslikku kraadi hoopis filosoofias. Poliitiku jaoks on seesugune seos ideaalne.*²⁵⁹

Rein Ruutsoo, õppejõud ja kunagine rahvarindlane: *Savisaar on muidugi juht – karja juht ja mees – Alfa isane. Tal oli palju enam läbinägelikkust kui oli meil kellestki. See et ta on peajagu üle – see annab talle võimsa eneseusu. Probleem on, et ta usub kohati ehk liiga palju jõusse, et rünnak on parim kaitse.*²⁶⁰

Tiit Made (IME autoreid): *Savisaar oli osav läbirääkija, kes vastavalt vajadusele võis ilma vähimagi probleemita vestelda ka oma vaenlastega, kuid need kokkulepped võisid sama kiiresti osutuda unustatuks ja minema visatuks.*²⁶¹

Jaak Tamm (Savisaare valitsuse tööstus- ja energeetikaminister 1990-1992): *Edgar Savisaar on võimukas inimene. Väga töökas inimene, väga tark inimene, väga palju häid sõnu võib tema kohta öelda. Aga tal, nagu igal inimesel, on oma plussid ja miinused. Tema tohutu töövõime keerab mõnikord tema kahjuks, sest ta armastab kõiki asju ise teha, ise läbi lugeda, ise otsustada. Talle ei meeldi, kui midagi ilma temata otsustatakse. Ja alati ei informeerigi ta oma otsustest neid, keda see otseselt puudutab.*²⁶²

Iseloomustusi Savisaare kohta on väga erinevatelt inimestelt. Selle järgi võib oletada, et paljude silmis oli Savisaar suurepärase ja Eestile väga vajalik poliitik, kellel on hea analüüsimis- ja otsustamisvõime ning kiire reaktsioon uutes olukordades toimetulemiseks. Just otsustavus olevat ka tema miinuseks, kuna talle meeldivat seda sageli teha otsuseid ise, teisi osalisi kaasamata või teiste seisukohti arvestamata. Savisaares oli ambitsioonikust ning võimuiha, mis muutis paljusid inimesi skeptiliseks. Erinevalt Lauristinist, kellele kriitika läks enam korda ning, kes selle tagajärjel oma seisukohti võis muuta (nt pärast Harald Tillemanni vastulauset Maalehes), jäi Savisaar reeglina oma põhimõtetele kindlaks. Lauristinis oli naiselikku paindlikkust ja Savisaares tugevat, mehelikku selgroogu.

²⁵⁹ Edasi 29. 12. 1988, *Meest sõnast...*

²⁶⁰ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

²⁶¹ Made, Tiit. Ükskord niikuinii. 1986-1991. Argo. Tallinn 2006, lk 135.

²⁶² Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 676.

8.2 Marju Lauristini iseloomustusi

Mare Rossmann, Rakvere 1. keskkooli õpetaja: *Kui naine tahab ja suudab, võib ta poliitikas osaledes oma loomupärase alalhoidlikkusega tasakaalustada meeste radikaalsust ja revolutsioonilisust. Marju Lauristin oli mulle sümpaatne juba enne kuumi juunipäevi. Olen jälginud ta esinemisi, kirjutanud üles mõtteid, mis mulle hingelähedased. Kord, kui temalt küsiti, mida ta arvab uutmoodi mõtlemisest, ütles Marju Lauristin, et igal inimesel peaksid olema oma mõtted, mitte kohalikud, vabariiklikud ja üleliidulised mõtted eraldi. „Meie vabariiki ei saa muuta ühiselamuks,“ on ta öelnud. Mulle meeldib kujundlikkus ja tarkus tema ütlemistes [...] Kui kuulen või loen, et kohal oli Marju Lauristin, on hinges turvaline tunne. Just selline, mida tunneb pere, kui ema on kodus. Ka see, et ta sõitis Moskvasse haridustöötajate kongressile, andis mulle kui õpetajale kindlust, rahu südamesse ja usku, et elame veel!*²⁶³

Kati Tamm, Tartu Riikliku Ülikooli lõpetanud noor koduperenaine Tartu rajoonist: *Kui kuulen Marju Lauristini häält, läheb mul tuju kohe heaks. Kui raadiost kostis istungikaja, kuulsin teda midagi vene keeles seletamas, kohe oli hea meel, Marju on seal! Siis on palju kindlam tunne, kui tema on ka kohal, ikkagi tark ja terane silm asjal peal. Kati Tamme hoiakuid võib olla mõjutanud see, et Marju Lauristin oli Tartu RR vedajaid ning omasid hoitakse ja usaldatakse.*²⁶⁴

Osvald Maidla, uue tehnika insener Verioralt: *Võimekas juhtkond. Aga kui oskaksin, teeksin neist mälestusmärgi siiski Lauristinile. Ilma temata poleks RR olnud see, mis ta on.*²⁶⁵

Raul Kangro, Tartu Riikliku Ülikooli matemaatikatudeng: *Üllatavalt loogilise mõtlemisega, eriti naise kohta. See tunne jäi ühest kevadisest raadiosaatest, ei mäletagi enam, millisest, kus ta arutelul väga selgelt oma mõttekäigu sõnastas. Jäi veendumus, et ta mõtted on väärt, et nende üle järele mõelda.*²⁶⁶

²⁶³ Edasi 29. 12. 1988, *Meest sõnast...* .

²⁶⁴ Samas.

²⁶⁵ Samas.

²⁶⁶ Edasi 29. 12. 1988, *Meest sõnast...* .

Koidu Laane Võrumaalt: *Eestimaa Thatcher. Lauristinide tütar ajab asju ja võitleb eesti rahva eest. Ja teadlikult.*²⁶⁷

Anatoli Makarevitš, elektrik Jõgeva näidissovhoosist: *Meenuvad tema isa ja ema ning möödunu...*²⁶⁸

Mart Niklus, nõukogude võimu vastane dissident: *Kui Marju Lauristini asemel saaksid eelolevatel valimistel Riigikokku kandideerida Olga Lauristin ja Johannes Lauristin – küllap siis "eesti inimesed", "eestimaalased" jne kellegi teise poolt üldse ei hääletaks!*²⁶⁹

Tundub, et paljude inimeste, eriti naiste jaoks oli Marju Lauristinis naiselikku sarmi ning head ja kindlat emalikku kätt. Võrreldi teda ühe maailma tuntuima naispoliitiku Thatcheriga, mis Eesti kontekstis sobis, sest taasiseseisvumisajal oli ta üks võimekamaid naispoliitikuid. Samuti hinnati Lauristini loogilist mõtlemist, kuid seda pigem üllatusena, et ka naised võivad nii mõelda. Sel ajal oli siiski tavapärane, et mehed juhtisid poliitikaelu ning loogiline mõtlemine on olnud meestele omasem, kui naistele. Näiteks RR tugirühmade volinikest 80% olid mehed ja vaid 20% naised.²⁷⁰ Siiski Lauristini loogiline mõtlemine ja kindlalt Eesti iseseisvuse eest seismine tekitasid tema suhtes paljudes usaldust. Oli ka neid, kellele Lauristiniga seoses meenusid tema vanemate kommunistlik minevik ning seepärast suhtuti Marju Lauristini kohati ka halvustavalt ja kahtlevalt. Viimaste hulk jäi siiski väikeseks, muidu ei oleks Lauristin taasiseseisvumisel olulist rolli mänginud.

12.-18. septembril 1988. aastal toimus Eestimaa ühiskonnategelaste populaarsusküsitlus, milles tehti järeldused 850 ankeedi alusel. Vastanute seas oli 61% eestlasi ja 39% muulasi; 49% mehi ja 51% naisi; 36% vastanutest elas Tallinnas ja 9% Tartus, 12% Narvas või Kohtla-Järvel, 22% teistes Eestimaa linnades, 22% alevis või maal. Seega esindatud olid erinevad vanuserühmad, erinevad Eesti piirkonnad vastavalt elanike arvule ning mees- ja naissugu vastavalt nende osakaalule rahvastikus. Küsitluse tulemusena ilmnnes, et kui oleksid olnud valimised, siis Savisaare poolt hääletanuks 70% vastanutest ning vastuhääle

²⁶⁷ Edasi 29. 12. 1988, *Meest sõnast...*

²⁶⁸ Samas.

²⁶⁹ Delfi 3.01.2011, *Mikser: Marju Lauristin pole peibutuspart*. Niklus, Mart kommentaar 3.01.2011, 17:40. <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/article.php?id=37753569&com=1&s=1&no=20> (22.03.2011).

²⁷⁰ Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

andnuks 5%. Lauristini puhul olid vastavad protsendid 68 ja 9.²⁷¹ Rahvarinde tugirühma volinike küsitluse järgi valiti populaarsemateks rahvarindelasteks Edgar Savisaar, keda toetas 54% vastanutest, ning Marju Lauristin, kellele avaldas poolehoidu 48% vastanutest.²⁷² Vaadeldud küsitluste põhjal oli nii eesti elanike kui ka RR volinike seas Savisaar populaarsem kui Lauristin. Viimane sai ühiskonnategelaste populaarküsitlusel vastuhääli ligi poole rohkem. Siiski ei olnud Savisaare populaarsus Lauristini ees kuigi suur ning vastuhääle hulk oli marginaalne. See tähendab, et mõlemaid hinnati Eesti ühiskonnas kõrgelt ning mõju RR volinike seas oli tasavägine.

²⁷¹ Vt lisa 6. Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

²⁷² Vt lisa 7. Samas.

8.3 Poliitiline koostöö

Rein Ruutsoo on öelnud: *Savisaar ja Marju olid üsna erinevad inimesed – aga veendumustelt väga lähedased.*²⁷³ Kahte liidrit ühendasid seega ennekõike ühised väärtused ning unistus iseolevast Eestist.

Rahvarindes oli Lauristin kahtlemata Savisaare kõrval teine oluliseim tegija, kuigi Lauristin ise on väitnud, et Savisaar oli tema mõju all. Tõenäoliselt mõjutati ning täiendati teineteist vastastikku.²⁷⁴ Rahvarinde algusaastatel (kuni 1990. aastani) moodustasid nad tugeva tandemi: head analüütikud ja osavad kõnelejad-kirjutajad. Savisaar kui energiline poliitiline mootor ning Lauristin kui poliitiliselt arukas ja hea läbirääkija.²⁷⁵ Valki arvates oli Lauristin üks vähestest koos Rein Veidemanniga, kellele Savisaar RR-ist kõigepealt rääkis, neil olnud seega aega analüüsida ja tegevust enne väljakuulutamist planeerida. Heinz Valki sõnul sekkus Lauristin RR organiseerimisse pärast 13. aprilli, kui ETV stuudios RR loodi, kiiresti ja jõuliselt Tartus koos Viktor Palmi jt.²⁷⁶

Lauristin oli poliitika valdkondades väga erudeeritud, ta oli palju lugenud välismaist kirjandust ning taktikalise mõtlemise poolest edendas ta kohati paljusid meespoliitikuid.²⁷⁷ Lauristin ise Valki sõnu ei kinnita, kuna Savisaar olnud RR loomist vaid oma lähemas ringis arutanud.²⁷⁸ Tõenäoliselt ei olnud Lauristin seda mõtet Savisaare käest varem kuulnud, kuid RR mõiste oli juba varem maailmas kasutusel olnud ning midagi taolist oleks tekkinud niikuinii, sest rahva seas valitsesid ootused juba pikemat aega.²⁷⁹ Arvestades perekondlikke traditsioone ja erudeeritust, suurt läänemaailma kirjanduse lugemust (sellega tegi Lauristin algust juba varases nooruses)²⁸⁰ ja sotsioloogina ühiskondlike protsesside jälgimist, ei olnud Lauristini kiire sekkumine poliitikasse üllatav.²⁸¹

²⁷³ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

²⁷⁴ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooaamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 490.

²⁷⁵ Mati Hinti intervjuu (16.12.2010). Autori valduses.

²⁷⁶ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

²⁷⁷ Samas.

²⁷⁸ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooaamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 323.

²⁷⁹ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

²⁸⁰ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooaamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 45-47.

²⁸¹ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

Savisaar oli võimas organisaator, tahtejõuline, tugeva karismaga mees, kes Valki sõnul nõ läks ja ütles ning hiljem ei olnud karta, et keegi teistmoodi mõtlema hakkab. Selles valguses meenutas Savisaar lahingukindralit ning Laargi on rõhutanud, et erinevalt Lauristinist Savisaar sageli diskussiooni ei pidanud.²⁸² Savisaar olevat otsinud koostööd ja diskussiooni vaid siis, kui see talle endale kasulik (näiteks siis, kui ta tahtis peaministriks saada).²⁸³ Lauristin oli taktikaliselt paindlikum ja võib-olla seda oli RR-le vaja rohkemgi. Vajalik oleks olnud viivitamata partnerite otsimine ja positsioonide parem kindlustamine. 1990.a ÜN valimistel oli selgelt näha, et teised poliitilised jõud koondusid sisuliselt RR-i vastu.²⁸⁴ Rein Ruutsoo on sageli rõhutanud, et RR puhul kujutas koostöö puudumine nõ surmaohtu.²⁸⁵ Pärast Ülemnõukogu valimisi tegelikult nii läkski.

Majandusteadlane ja RR poliitik Kostel Gerndorf on RR tööjaotust meenutanud järgmiselt: *Meil oli kaks poliitikut ja kaks ideoloog, need olid Edgar Savisaar ja Marju Lauristin. Nemad olid kaks inimest, kes kõige paremini suutsid tollaegset poliitilist situatsiooni käsitleda.*²⁸⁶ Selles ei olnud kahtlust, et Marju Lauristin ja Edgar Savisaar koos RR juhtisid, ka Rein Veidemann ning Heinz Valk on seda rõhutanud.²⁸⁷ Muidugi oli neil ideoloogilisi erinevusi, kuid RR algusaastatel tegutseti siiski kindlalt koos ning läbi RR arendati kogu Eestimaa mõtlemist demokraatia suunas.²⁸⁸ Rein Ruutsoo arvates oligi edukaks poliitikaks vaja eri taktikaid – leebemat ja jõulist, mis teineteist täiendasid. See tööjaotus kujunes aegamööda ka RR liidrite vahel, kasutades nende tugevaid külgi. Lauristin saadeti sinna, kus oli vaja paindlikkust ja valmisolekut nõ tooreks sõimuks, kus oli vaja see ära kannatada. Savisaar saadeti sinna kus oli vaja jõulisemat tegutsemist. Selline taktika tegi RR tugevaks, andis manööverdamisruumi.²⁸⁹

Alates RR loomisest kuni 1990. aasta Eesti Kongressi valimisteni töötasid Savisaar ja Lauristin tihedas koostöös suuremate konfliktideta. Näiteks mõistsid nad hukka Eesti

²⁸² Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

²⁸³ Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool. Ajaloo Instituut. Tallinn 2009, lk 40.

²⁸⁴ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

²⁸⁵ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

²⁸⁶ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 347.

²⁸⁷ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses; Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

²⁸⁸ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses; Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

²⁸⁹ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

Muinsuskaitse Seltsi esimehe Trivimi Velliste kõne (lauluväljakul massiürituse *Eestimaa laul* ajal). Marju Lauristin ja Edgar Savisaar vastasid ajalehes Edasi küsimusele *milline on Rahvarinde liidrite meeleolu pärast lauluväljakut ja enne rahvakongressi?* selliselt, et Eestimaa 1988. aasta *kuum suvi* oli saanud *jahedaks sügiseks*. Marju Lauristinis tekitas Velliste kõne kõhedust, kuna too provotseeris otsekonflikti valitseva võimuga. Kardeti, et sel kriitilisel momendil võib eesti rahvas pea kaotada, määratsema hakata – see oleks võinud kaasa tuua repressioonid nagu 1956. aastal Ungaris või 1968. aastal Tšehhoslovakkias.²⁹⁰ Hirmu terrori ees oli suur ning eestlased ei teinud õnneks midagi radikaalset vägivalla esile kutsumiseks. Selline läkitus Lauristinilt ja Savisaarelt näitas väga selgelt, kui tihedalt nad RR algusaastatel koostööd tegid ning põhijoontes ühisel seisukohal olid. Tähelepanuväärne on ka asjaolu, et Muinsuskaitse Seltsi liikmed Lennart Meri ja Ignar Fjuk olevat nõudnud pärast lauluväljaku üritust Velliste kui provokaatori tagasiastumist seltsi juhi kohalt.²⁹¹ Rahvarinde reageering oli võib-olla liiga kartlik ja üle pingutatud, mis tegi Muinsuskaitse Seltsi RR suhtes tõrksaks, kuna selts tundis end teisejärgulisena.²⁹² Tagantjärele vaadates võivad tunduda paljud ohtlikud olukorrad leebematena kui nad olid. Tol hetkel valdas inimesi siiski hirm Moskva dessantvägede ees, mida tõestasid nt 1990. aasta verised sündmused Vilniuses.

Lauristin hindas Savisaart kui juhti kõrgelt nimetades teda geniaalseks vägedejuhatajaks ning andekaks organisaatoriks.²⁹³ Võimalik, et Savisaare organiseerimisandeta oleks sellises mastaabis jäänud sündimata mitte ainult Eesti Rahvarinne, vaid suure tõenäosusega ka Balti Rahvarinded. Näiteks Balti kett²⁹⁴ oli Lauristini meenutuste kohaselt Savisaare idee. Teised RR eesotsast pidasid sellise ürituse korraldamist võimatuks. Savisaar aga oli veendunud, et see õnnestub ja nii läks.²⁹⁵ Marju Lauristin on kiitnud ka Savisaare head taktikalist vaistu RR loosungite valikul, mille sõnastus lubas tegutseda kommunistlikke

²⁹⁰ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 595.

²⁹¹ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümne aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 183.

²⁹² Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses; Made, Tiit. Ükskord niikuinii. 1986-1991. Argo. Tallinn 2006, lk 260.

²⁹³ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 326.

²⁹⁴ Balti kett oli 23. augustil 1989 nõukogude võimu mõjutamiseks ja vabadustahte demonstreerimiseks algatatud massiüritus, mis kujutas endast läbi kolme Balti riigi kulgevat katkematut inimketti. Balti keti toimumise ajaks valiti Molotovi-Ribbentropi pakti sõlmimise 50. aastapäev, et demonstreerida balti rahvaste hukkamõistvat hoiakut selle pakti suhtes. http://et.wikipedia.org/wiki/Balti_kett (02.04.2011).

²⁹⁵ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 596.

repressioone kartmata.²⁹⁶ Võib öelda, et Lauristin enamasti tunnustas Savisaart kui liidrit ning see tagas nende kahe vahel RR algusaastatel ladusa koostöö.

Savisaar võttis Lauristini kui võrdväärset partnerit, kellega hea nõu pidada ning kelle abile võis alati loota, eriti ÜN töös, mille Savisaar jättis peamiselt Lauristini juhtuda. Samuti suutis Lauristin oma vastastest debattides enamasti üle olla, kõneles julgelt ja osavalt – omas laia silmaringi.²⁹⁷ Samuti oli Savisaare meelest Lauristin hea läbirääkija ning jõudis kompromissidele paremini kui ta ise.²⁹⁸ Kui 1990. aastal valiti Marju Lauristini asemel ÜN spiikriks Ülo Nugis, siis paljud eesotsas Jaak Allikuga on süüdistanud Savisaart selles, et too kogus Lauristinile vastuhääli. Põhjus olevat olnud enda peaministri koha kindlustamine ülemnõukogu kohast loobumise hinnaga Vaba Eesti liidri Ülo Nugise kasuks.²⁹⁹ Savisaar ise aga sellist sobingut eitab, väites et temale kui valitsusjuhile oleks igal juhul olnud kasulik, kui täidesaatvat võimu oleks juhtinud talle lojaalne partner.³⁰⁰

Võib-olla oli demokraatia huvides isegi parem, et täidesaatva ning seadusandliku võimu eesotsas ei ole ühest poliitilisest organisatsioonist inimesed – see tagas võimude parema lahususe, dialoogi erinevate poolte vahel. Heinz Valk tunnistab, et RR ülehindas oma jõudu, kuna neil oli vaid 44 häält 105-st ning igasuguse sobingu Lauristini vastu RR sees Valk välistab.³⁰¹ Tundub, et ÜN-s juhtus sama olukord, mis ka hiljem on toimunud – teised jõud koonduvad Savisaare vastu. Veidemanni sõnul polnudki probleem Lauristinis, vaid sellega taheti koht kätte näidata Savisaarele – vahendiks kujunes õnnetul kombel aga Lauristin.³⁰² Sellise *kambaka* võimalust mäletab ka Laar, kelle sõnul nii eestimeelsed jõud kui ka kommunistid soovisid Savisaare valitsust kukutada.³⁰³ Kas nende eesmärgiks oli ainult võimule pääsemine, ei ole kindel. Tagantjärele arvab Lauristin, et Nugise võit oli isegi hea, kuna see jättis talle rohkem aega komisjonides tööd teha ning Nugis kui jõuline mees sai Interrindega hästi hakkama.³⁰⁴ Siiski soovis Lauristin tol hetkel spiikriks saada ning Savisaarele oleks olnud oluline ka ÜN saalist oma positsioonile kinnitust saada.

²⁹⁶ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 593.

²⁹⁷ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 93.

²⁹⁸ Samas, lk 669.

²⁹⁹ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 670.

³⁰⁰ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 94.

³⁰¹ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

³⁰² Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

³⁰³ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

³⁰⁴ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

Savisaar nimetas iga Lauristini kaotust ka enda kaotuseks, kuna tegu oli ühe organisatsiooni inimestega ehk võitluskaaslastega. Samuti on Savisaar tagantjärele tunnustanud Lauristini vaprust, sest lisaks ÜN spiikrivalimiste ebaõnnestumisele tuli tal üle elada lapselapse kaotus. Samuti on rõhutanud Lauristini ausust: *Ta pole peitnud oma päritolu...* . Savisaar kiidab sellega Lauristini, kes vaatamata oma vanemate tippkommunistiks olemisele, ei ole neid maha salanud ega nende (paljude eestlaste silmis) halva varju eest end peitnud. Inimesed mäletasid Lauristini vanemaid ning nende tegusid vägagi hästi.³⁰⁵ Tundub, et Savisaar austas ja usaldas Lauristini ning on rääkinud temast ka aastaid hiljem positiivselt. 1991. aasta augusti sündmused ning Lauristini kokkulepe Eesti Komitee juhtidega oli talle kahtlemata valus löök. Kuna Savisaarele meeldis otsustajate ringi kuuluda, siis ta võis tunda end kõrvalejäetuna, reedetuna ning tõenäoliselt kartis ka seda, et Eesti Komitee kaasamine ohustab tema võimupositsiooni.

³⁰⁵ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 94-95.

8.4 Erimeelsused ja nende põhjused

Suuri erimeelsusi kahe liidri vahel enne 1990. aastat ei olnud, kuigi nägemus RR-st oli neil algusest peale erinev – Tartu ja Tallinna RR-d olid ka erinevad, nõ oma liidrite nägu. Ajapikku erinevused süvenesid.³⁰⁶ Lauristini sõnul oli Edgar Savisaar algusest peale olnud RR kui kindla, registreeritud liikmeskonnaga liikumise, parteilaadse organisatsiooni poolt, kuid RR juhtkonnas domineeris vastupidine seisukoht. Enamus RR volinikest nägi RR-t pigem poliitilise liikumise kui parteina.³⁰⁷ Seda olevat propageerinud eeskätt Tartu RR organisatsiooni juht Lauristin, kes pidas vaba liikmeskonnaga liikumist rahvale atraktiivsemaks ja turvalisemaks.³⁰⁸ Marju Lauristini väide, et Savisaar tahtis teha RR parteilaadsena tekitab vastakaid arvamusi, kuna Lauristin on öelnud ka, et Savisaar *oli viimane*, kes parteid tahtis. Pigem pooldas Savisaar suurt massiliikumist, olles sel alal mitte ainult suur praktik, vaid ka teoreetik.³⁰⁹ Näiteks on Savisaare juhitud Keskerakond praegu Eestimaa suurima liikmeskonnaga partei ning tõenäoliselt näeb Savisaar selles sarnasusi kunagise RR liikumisega. Seega Lauristini kaks vastandlikku versiooni ühest ja samast teemast võib olla tingitud pigem Lauristini ja Savisaare vahelisest konkurentsist, kus mõlemad soovisid avatud liikumist, kuid nüansid olid erinevad.

Tundub, et aja jooksul muutis Lauristin oma seisukohta Savisaarest ja kaks liidrit kaugesid üksteisest. Võimalik ka, et Lauristin tahtis suurema au RR edukuse eest endale võtta – näidata, et Tartus aeti asju paremini kui Tallinnas. Tartus aeti asju küll ühisemalt, seal tegid erinevad Eesti poliitilised jõud koostööd, eeskätt Lauristini ja ERSP asutajaliikme Lagle Pareki vedamisel, kuid kas ka paremini, ei ole üheselt mõistetav. Ruutsoo on rõhutanud, et ERSP liige Parek oli erinevalt Kelamist siiras inimene, kellega saab teha koostööd, kuid paraku ei olnud Parek parteis otsustajate hulgas.³¹⁰ Pinged algasid eeskätt pärast Savisaare ja Kelami vahelist konfrontatsiooni, mis Lauristinile võis tunduda loomuvastane, kuna nad olid Kelamiga head tuttavad ning võimalik, et selles vastasseisus

³⁰⁶ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

³⁰⁷ Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbi viidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

³⁰⁸ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 35; Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 591.

³⁰⁹ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 603.

³¹⁰ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

süüdistas Lauristin ennekõike Savisaart, kes tema nõu kuulda ei võtnud.³¹¹ Lauristini hinnangul nägi Savisaar olukorda liiga ühekülgsest, suutmata mõista teiste eestimeelsete jõudude seisukohti ning näha nende ideedes vajalikku ning head.³¹²

Pingeid võis tekitada Lauristini arusaam poliitikast, sest ta rõhutas sageli, et naised saavad omavahel paremini asju aetud, kui mehed ja jagas poliitikuid mees- ja naispoliitikuteks. Küllaltki emantsipeerunud arusaam, kuid selline mulje võis Lauristinile tõepoolest jääda, kui tema ja Parek Tartus leidsid nõ kohvitassi taga ühise keele, aga Savisaar ja Kelam, Velliste jt seda ei suutnud.³¹³

Lauristini ja Savisaare puhul võime rääkida kahest suure egoga inimesest, kes mõlemad tahtsid olla liidrid. Kuna Lauristin olevat väga iseseisev persoon, siis teatavat alluvussuhet oli raske taluda – Ruutsoo sõnul domineeris Savisaar oma ideedega RR volikogus, mis tekitas tema ja Lauristini vahel konkurentsi. Lauristin olevat geenide poolest õpetaja. Paljudel koosolekutel olevat ta läinud sujuvalt üle õpetaja rolli – hakkas sisuliselt loengut pidama ning oma ideid peale suruma.³¹⁴ Siiski pidas Lauristin lugu heast väitlusest ja arvestas teiste seisukohtadega, kui need olid piisavalt asjalikud.³¹⁵ Lauristin olevat üdini demokraat, kuid õpetaja ei saa seda täielikult olla.³¹⁶

Savisaar ja Lauristin põrkusid sageli oma isiksuste tõttu – mõlemad olid väga suure energiaga. Koosolekutel on nende vahel nähtud tihti ägedat sõnavahetust. Savisaar oli mõnikord ägestudes koosolekutelt ära läinud.³¹⁷ Seejärel käidi teda tagasi kutsumas ning Lauristiniga ära lepitamas.³¹⁸ Erimeelsusi tuleb ette igas grupis ning selle poolest polnud RR erand. Savisaar ja Lauristin sobisid maailmavaateliselt omavahel hästi ning egode põrkumised koostööle enamasti halvasti ei mõjunud, pigem tulid kasukski – juhtidel jätkus energiat ning tõestamistahet RR vedamiseks.

³¹¹ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

³¹² Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooaamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 135-136.

³¹³ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

³¹⁴ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses; Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

³¹⁵ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

³¹⁶ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

³¹⁷ Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.

³¹⁸ Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

Suurteks pingete tekitajaks Savisaare ja Lauristini vahel olid Eesti Kongressi valimised. Savisaare sõnul veenis Lauristin teda seal ERSP juhtfiguur Tunne-Välde Kelami vastu Eesti Komitee esimeheks kandideerima, mis oleks kahtlemata kahte organisatsiooni lähendanud. Savisaar oli aga vastu, kuna see näinud talle loomuvastane. Tundub, et Savisaarel ei olnud vaja ERSP seltskonnaga koostööd, kuna viimane oli tema arvates RR kõrval marginaalne rühmitus, keda massid ei toetanud.³¹⁹ Siim Kallas näiteks on väitnud, et minek Eesti Kongressi valimistele oli Rahvarinde ajalooline viga, kuna sellega parandati oluliselt ühe äärmusrühmituse positsioone ning tõsteti ta teenimatult Eesti poliitika keskmesse. Sellega tõi RR massid radikaalsele Eesti Kongressile lähemale.³²⁰ Tundub, et Savisaar seda lähenemist väga ei soovinud, kuid Lauristini eestvedamisel see siiski toimus.

Küsimus RR osalemisest Eesti Kongressi valimistel oli suur Lauristini ja Savisaare vastasseis RR siseselt, kus peale jäi esimese tahtmine. Rahvarinde osalemine Eesti Kongressil lõi küll head eeldused saadikurühmade vaheliseks koostööks, kuna kongresslasi oli RR-s tervelt viiendik, kuid reaalsus kujunes teistsuguseks. Eesti Kongress valis oma istungite-vahelise tööorgani Eesti Komitee ning 3. aprillil 1990 valiti Savisaar peaministriks – Eesti Komiteest ning Savisaare valitsusest said konkurendid. Algas kuust kuusse kestev vägikaikavedu Savisaare valitsuse ning Eesti Komitee vahel. Kummalgi poolel oli lepitavaid poliitikuid, kes püüdsid võimaluste piires koostööd arendada, Marju Lauristin oli nende seast üks silmapaistvamaid.³²¹ Selles küsimuses ilmnisid selgelt Savisaare ja Lauristini taktikalise mõtlemise erinevused, kus Lauristin valis koostöö tee.

Rahvarindelase Rein Veidemanni meelest olidki kahe liidri vahelised vastuolud ennekõike taktikates ja poliitilises kultuuris tervikuna. Nii näiteks oli Savisaar seda meelt, et RR ei oleks pidanud andma initsiatiivi erakondadele, mis hakkasid 1989. aastast RR-st eralduma. Rahvarinne sarnanes kultuurilisele keskkonnale, olles demokraatlik vundament, milles erakonnad diferentseerusid ja tekkisid. Lauristin oli selles mõttes paindlik ja veendunud, et RR-st peavadki mingi hetk erakonnad eralduma, et tekiks läänelik valitsemissüsteem, kus koalitsiooni ja opositsiooni vastandumine on paratamatult demokraatliku ühiskonna osa. Savisaar olevat aga näinud erakondades segavat tegurit, Lauristin seevastu loomulikku

³¹⁹ Arjakas, Küllö ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kakkümmend aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008, lk 251.

³²⁰ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 62.

³²¹ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 331.

arengut ja hindas nendega dialoogi. Viimase meelest peab dialoogis olema ka kõige vihasema vastasega.³²²

Seega tuli RR liitumine Eesti Kongressiga ning koostöö idee Eesti Komiteega eeskätt Marju Lauristinilt. Kandepinda taoliseks koostööks leidis, kuna RR volikogus oli küllalt palju inimesi, kes kuulusid ka Kodanike komiteede aktivistide hulka. Sisemine surve Savisaarele oli seega suur ning koostöö otsus võeti pärast teravat arutelu. Lauristin ütles RR eestseisuses, et kui Eesti Kongressiga ei oleks liitunud, siis oleks RR seadnud end opositsiooni eesti rahvaga. Vaieldi palju ning Lauristini meenutuste kohaselt Savisaar hiljem mitu korda kahetses, et see otsus tehti.³²³

Kelam kiitis nii Lauristini kui ka Liia Hänni rolli, kuna mõlemad etendasid konstruktiivse lahenduse otsija ja vahendaja osa.³²⁴ Järelikult valutas Marju Lauristinil süda Eestimaa liigse lõhestatuse pärast ning ta soovis kindlalt RR ja Eesti Komitee seltskondasid otsustavateks hetkedeks kokku liita ning arendada välja koostöö, nagu see Tartus toimus. Võib öelda, et Lauristin nägi suuremat pilti, ühtset Eestimaad, mitte ainult RR huvidest lähtuvat tegevust. Savisaar jällegi ei tahtnud RR positsioone käest anda, pealegi olid massid RR, mitte ERSP seltskonna taga, kes Eesti Kongressi ning Eesti Komitee tööd sisuliselt koordineerisid. Ei ole ka välistatud, et Kelam ei hoolinudki konstruktiivsest koostööst RR-ga, vaid kasutas Lauristini heatahtlikust oma võimuambitsioonide huvides ära.

Marju Lauristin on öelnud, et Savisaarel oli soov, et RR oleks õige ja Eesti Kongress oleks vale ning teatud inimestel Eesti Kongressis oli soov, et ainult nemad oleksid õiged ja RR oleks vale. Vaino Väljas hoiatas Marju Lauristini Savisaare eest, öeldes et ta on *caudillo* (Ladina-Ameerika huntajuht) ehk suure võimuihalusega.³²⁵ Siin võib näha ka Väljase isiklikku solvumist, kuna Savisaar sisuliselt võttis temalt võimu.³²⁶ Kogu tüli eestimeelsete jõudude vahel võis peituda võimu ümber. Savisaar soovis üle olla teistest eestimeelsetest jõududest ning nemad omakorda RR-st. Lauristin jällegi soovis, et RR oleks rohkem tema nagu nagu seda soovis ka Savisaar. Kuna RR-s domineeris Savisaar, siis otsis Lauristin kontakte ja koostööpartnereid teiste eestimeelsete jõudude hulgast.

³²² Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.

³²³ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 599.

³²⁴ Samas, lk 721-722.

³²⁵ Samas, lk 585.

³²⁶ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

Lauristini hinnang enda kohta: *Minu häda on elu aeg olnud see, et ma olen näinud, kuidas igaihel on omamoodi õigus. Ja et üks suur eesti rahva õigus tuleb sellest kokku, kui igaiüks näeb, et teisel on ka õigus, ja püütakse need õigused omavahel kokku panna. See tunne oli minul ka Rahvarindes ja seepärast me läksime Savisaarega tülli.*³²⁷ Lauristin nägi küll, et igaihel on omamoodi õigus, kuid lahkavumused Savisaarega tekkisid seetõttu, et Eesti Kongressi (ERSP) ideed hakkasid talle järjest rohkem meeldima, millele aitas kaasa Tartu RR organisatsiooni ja ERSP seltskonna vahetu koostöö. Lauristini poolehoidu teiste eestimeelsete jõudude poole soosis ka sündmuste areng, mis järjest enam võimaldas radikaalsematel eestimeelsetel jõududel oma ideid rakendada seejuures kartmata kommunistliku režiimi repressioone. Savisaar tunnistas vaid RR seisukohti ega toetanud täielikult Lauristini koostöösuunalist tegevust.

Seega tekkis RR-s seoses Eesti Kongressi valimistega 1990. aastal sisuliselt kaks tiiba. Üks oli Lauristini tiib, mis leidis, et kõik eestimeelsed jõud peaksid käima koos ja arutama erimeelsused läbi. Teine oli Savisaare tiib, mis leidis, et ainuke õige on RR.³²⁸ Paljud senised Savisaare toetajad hakkasid nägema, et RR jäikus ja valitsusjuhi autoritaarsed meetodid mõjuvad halvasti nii majanduslike kui ka poliitiliste otsuste tegemisel ja seaduste vastuvõtmisel.³²⁹ Kas see ka täielikult tööle vastab, on raske öelda, kuid tõsiasi oli, et tol ajal 1990. aastal RR osaliselt lagunes, sest palju seniseid rahvarindelasi liitus nt Vaba Eesti jt parteidega ning tundub, et domineerivamaks sai Lauristini tiib ehk RR Tartu suund.³³⁰ Savisaare mõju all olnud RR osa hoidis ERSP seltskonna suhtes neutraalset seisukohta ega soovinud nendega tihedat koostööd teha. Savisaar ei uskunud ERSP koostöövalmidust.³³¹

Üks aspekt veel Lauristini lähenemisest Eesti Kongressi ja ERSP seltskonnale oli see, et tema arvates osutus Kelami konstruktsioon iseseisvusest ajalooliselt vettpidavamaks kui Savisaare oma. On arvatud, et Savisaare nõrkuseks oli Läänemaailma vähene tundmine ja isegi kartus selle vastu. Kelam tundnud Läänt paremini ja teadnud, kuidas sealsete

³²⁷ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 597.

³²⁸ Samas, lk 570.

³²⁹ Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000, lk 95.

³³⁰ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 324.

³³¹ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 62-63.

poliitiliste jõududega suhelda.³³² On isegi väidetud, et Kelam oli läänele kuulekas marionett ning Eesti Kongressi toetati USA-st rahaliselt kommunismi vastases võitluses. Suurriigina olid USA-s tõenäoliselt erinevaid poliitilised grupeeringud, kel oli erinev arvamus. Oli neid, kes Baltiriikide iseseisvumist toetasid kui ka neid, kelle meelest pidi NSVL reformituna säilima, kuna NSVL lagunemisega kardeti tuumarelvade sattumist äärmusrühmituste kätte.³³³ Meie iseseisvumist olevat üritatud isegi takistada, andes vastavaid suuniseid nt Raadio Vaba Euroopale.³³⁴

Siiski on loomulik, et pärast pikka aega Nõukogude ülemvõimu all olemist tundus Lääs väga ahvatleva ning turvalisena ja sellele Kelam rõhuski. Savisaare mälestuste kohaselt on selge liialdus, et ta läänemaailma ei tundnud ega omanud ka kontakte. Näiteks külastas Savisaar peaministrina Rootsit. 12. oktoobril 1990. aastal kohtus Valges Majas president George Bushiga,³³⁵ 17.-18. veebruaril 1991. aastal toimus aga Savisaare visiit Islandile.³³⁶ Kelam oli küll lääneriikidega rohkem suhelnud, teadis mitmeid sealseid pagulaseestlasi, kuid tema miinus oli jällegi halvem läbisaamine Moskvaga, mis taasiseseisvumisel oli väga oluline – Savisaar oli Kelamist mitmekülgsem. Rahvarinde taktikagi meeldinud Heinz Valki sõnade kohaselt läänemaailma poliitikaasjatundjatele rohkem (nt Rein Taageperale), kuna see oli ohutum.³³⁷ Samas toetas Taagepera ka Eesti Komitee tegevust ning manitses neid ja RR üksteisele mitte vastanduma.³³⁸ Võib öelda, et Taagepera hoidis Eestile põialt ja lootis, et üks või teine viis meid iseseisvumiseni viib.

Eesti Kongress võttis oma I istungi järel eesmärgiks väga kitsapiirilisel ja üheselt ainult Eesti Kongressi esindajate läbirääkimised Moskvaga, mille põhjal taastatuks Eesti Vabariik. Nende variandi kõrval ei nähtud mingit muud võimalust – tegelikku võimukeskust Ülemnõukogu näol, mis oli RR kontrolli all, nad ei tunnistanud. Eesti Kongressi edukuse kohapealt oli selge, et Moskva nende liikumist ei aktsepteeri, kuna see

³³² Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 598.

³³³ Kesknädal 17.03.2010, *Endel Uiga: Eesti Kongressi rahastas USA.*

³³⁴ Kesknädal 11.11.2009, *1989: Berliini Müüri langemine ja uue salapakti hingus.*

http://www.kesknadal.ee/est/g2/uudised?id=13546&mode=print&sess_admin=7f3bbfca1bacc6968f847fb942d20746 (12.03.2011).

³³⁵ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 358.

³³⁶ Samas, lk 530.

³³⁷ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses; Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

³³⁸ Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool. Ajaloo Instituut. Tallinn 2009, lk 17.

esindas vaid siinsete eestlaste huve, jättes vene rahvusest inimesed kõrvale. Kuna Moskva käes oli tol ajal veel jõud ja võim, tuli aga paratamatult sellega arvestada, mida ÜN ka tegi.³³⁹

Lõhet suurendas Savisaare ja Lauristini vahel ka Ülemnõukogu spiikri valimine 1990. aasta aprillis. Jaak Alliku meenutuste kohaselt sai spiikri valikul otsustavaks Edgar Savisaare kokkulepe Eesti Komitee juhtkonnaga, kes nõustus ÜN juhatajaks valima Ülo Nugise. Nimelt oli selge, et Eesti Komitee ei toetanud seda, et RR saanuks endale nii peaministri kui ÜN juhataja koha. On väidetud, et kuna Savisaar luges RR-le olulisemaks peaministri koha saavutamist, oli ta Eesti Komitee toetuse saamiseks valmis loobuma spiikri kohast.³⁴⁰ Savisaar olevat selja taga kokku leppinud, et tema ja mõned eriti ustavad toetajad RR-st hääletasid Lauristini vastu. Lauristini kommentaar Ülemnõukogu valimiste kohta: *Mind ei ole see ka kunagi huvitanud, ütlen päris ausalt [...] pärast on mõned öelnud, et müüdi maha või nii. Eks ta ole inimlikult ebameeldiv, aga ma ei ole seda eriti kontrollinud.*³⁴¹ Lauristin küll väidab, et selle tulemused teda eriti ei huvitanud, aga Jaak Alliku meenutuste kohaselt olnud Lauristin pärast spiikri valimisi isegi nutnud.³⁴²

Mitmed eesotsas Jaak Allikuga süüdistasid just Savisaart selles, et Marju Lauristin ei valitud ÜN spiikriks. Savisaar ise väidab, et see oli vale, kuna Lauristini kaotus oli ka tema kaotus, sest tegutseti siiski ühise eesmärgi nimel ning sama organisatsiooni eest. Samuti ei oska Savisaargi täpselt öelda, millest Ülo Nugise ülekaal tulla võis. Savisaar ja Heinz Valk on oletanud, et Lauristini vastu kogunesid ÜN-s kõik peale RR saadikute ning võimalik, et ka osa nende seast.³⁴³ Valk tunnistab, et tol hetkel hindas RR oma jõudu üle ning oli näha esimest korda ka tugeva opositsiooni moodustumist RR vastu, mil unustati poliitilised erinevused – seega eestimeelsed ja kommunistlikud jõud töötasid ühiselt RR vastu.³⁴⁴ Aated ja eestlus unustati seega täielikult, nõ kogu tants käis vaid võimu ümber. See oli väga sarnane situatsioon tänapäeva poliitikale, kus Keskerakond jääb Riigikogus sageli opositsiooni, kuna väiksemad parteid ühendavad oma jõu tema vastu.

³³⁹ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

³⁴⁰ Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996, lk 670.

³⁴¹ Samas, lk 601.

³⁴² Samas, lk 671.

³⁴³ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 95; Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

³⁴⁴ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

Savisaar mäletab ka seda, et kuluaarides tehti Lauristini vastu kihutustööd. Samuti kummutab RR esimees väite, nagu oleks olnud talle peaministri koht tähtsam spiikri omast.³⁴⁵ Savisaar ei kujutanud end eduka peaministrina ette, kui polnud nõ oma inimest ÜN eesotsas ja on ka Lauristin seda meelt, et valitsusjuht peab eduks saama ka oma toetuse täidesaatvalt võimult.³⁴⁶ Spiikrina nägi Savisaar kahtlemata Lauristini, sest Nugisega ei olnud tema suhted kuigi head. Savisaar on kiitnud Lauristini vaprust, kes vaatamata isiklikele tragöödiatele ja Ülemnõukogu spiikrikohast ilmajäämisele vastu pidas. Savisaare versiooni võib küll käsitleda eneseõigustusena, kuid Lauristini ta RR ajal tõesti hindas kui tugevat isiksust ning head partnerit. Võib-olla oli üks põhjus tema spiikriks mittesaamisel ka see, et osa ÜN meessaadikuid ei hääletanud Lauristini poolt seepärast, et ei tahtnud naist enda üle nõ *kamandama*.³⁴⁷ Igal juhul oli ÜN spiikrivalimiste tulemuseks Savisaare ning Lauristini vaheline suhete jähnemine, mille tulemusel kaks liidrit hakkasid teineteisest kiiresti kaugenema.

Lauristini meelest sobib Savisaar väga hästi juhtima riiki kriisi, mitte rahu ajal. Stabiilne areng olevat talle liialt igav – seepärast 1990. aastate algul, kui ühiskond muutus järjest demokraatlikumaks ning stabiilsemaks, meeldis Lauristinile Savisaare juhtimisstiil järjest vähem.³⁴⁸ Lauristini ja Savisaare koostöö lakkas pärast 19.-20. augusti sündmusi, mille käigus esimene üsnagi avameelselt asus toetama Eesti Komiteed, Kongressi ja nende seisukohti.³⁴⁹ Lauristin kartis rahvuslikku lõhet, Savisaar muidugi ka, aga ta ei olnud valmis alandusteks ja kriitikaks, millega Kelam, Rumessen, Adams jt rahvarindelasi nõ üle tõrvasid.³⁵⁰ Tundub, et Lauristinil oli moraalne kohustus kaasata iseseisvumisprotsessi ka teised eestimeelsed jõud, kuna nende liikmeskond osaliselt kattus RR-ga ning koostööd oli igal juhul vaja.³⁵¹

³⁴⁵ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 93-95.

³⁴⁶ Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

³⁴⁷ Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004, lk 93-95.

³⁴⁸ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 140.

³⁴⁹ Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.

³⁵⁰ Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.

³⁵¹ Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Valik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010, lk 137-140.

Kokkuvõte

Marju Lauristin on sotsioloog ja Tartu Ülikooli pikaajaline õppejõud. Tema astumist poliitikutele mõjutas suuresti Edgar Savisaar, kes kaasas ta 1987. aastal nn fosforiidikampaaniasse, mis oli esimene suurem liikumine Eesti Kommunistliku Partei võimu vastu. Lauristini aktiivne poliitiline tegevus algas RR loomisest.

Rahvarinne tekkis Savisaare üleskutsel 13. aprillil 1988. aastal telesaates *Mõtleme veel* ning saavutas kiiresti suure populaarsuse. Selle edukuse taga oli mitmeid erinevaid tegureid. Näitena võib tuua Savisaare aruka loosungite valiku, kus deklareeriti, et RR luuakse *Perestroika* poliitika toetuseks, mis jättis Nõukogude võimu raames neile küllaltki vabad käed tegutsemiseks, kuna ei läinud vastuollu ametliku poliitikaga. Samuti ei nõutud RR-is liikmeks astumist, tegutsesid nn rohujuuresandil ning Lauristinil oli säärase kontseptsiooni hoidmisel oluline roll. See andis inimestele julguse liikumisega ühinemiseks, kuna jättis KGB-le inimeste repressioonideks vähe võimalust. Lauristini sõnul oli RR sünni ette valmistanud juba eelnenud poliitiline protsess, haritlaskonna ja kogu rahva osalemise kasv ühiskondlikus elus, mis vajab konkreetset väljundit.

Konkreetset väljundit vajab ka Marju Lauristini maailmavaade, sest osa radikaalsemaid eestlasi, sh mitmed noored suhtusid temasse kui kommunisti ning heitsid talle ette vanemate kommunistlikku minevikku. Lauristini ideoloogia muutus ajapikku läbi demokraatliku dialoogi EKP ja eestimeelsete jõududega. Ta pidas lugu heast väitlusest ning oli valmis taluma nii käremeelsemate eestlaste kui ka Interrinde solvanguid. Lauristinile sai südamelähedaseks sotsiaaldemokraatia, millega oli põgusalt kokku puutunud juba 1970-tel Rootsis. Ta aitas 1990. aastal luua Eesti Sotsiaaldemokraatlikku parteid ning sotsiaaldemokraat on ta praegugi.

Rahvarindest kujunes juba esimestel kuudel pärast selle loomist suurim poliitiline jõud Eestis EKP võimumonopoli vastu ning hiljem peamine vastane Interrindele. RR tegutses Eesti demokratiseerimise ning elamisväärsmaks muutmise nimel. Lauristin kujunes RR-s Savisaare kõrval teiseks ideoloogiliseks liidriks ning nende koostöö RR algusajal oli edukas ja teineteist täiendav – Lauristin kui hea läbirääkija ning Savisaar kui jõuline organiseerija. Rahvarinne saavutas massilise toetuse ning suutis oma poolehoidjaid koos teiste

eestimeelsete jõududega koondada edukateks suuraktsioonideks nagu *Eestimaa laul*, *Balti kett* jne. Algul suhtusid nii Lauristin kui ka Savisaar ERSP-sse, Kodanike komiteedesse ja Eesti Kongressi skeptiliselt, kuna pidasid neid liiga radikaalseteks ning rahvale ohtlikeks. Hiljem Lauristini seisukoht muutus.

Suhtumine teistesse eestimeelsetesse jõududesse oli peamine, mis kahe RR liidri vahel erimeelsusi põhjustas. Lauristin oma kompromissi otsiva loomuga pooldas pigem tihedat koostööd kõigi eestimeelsete poliitiliste jõududega, nagu see tema juhitud Rahvarinde Tartu organisatsioonis toimus. Savisaar aga oli põhimõttekindlam ning pidas RR taasiseseisvumise valitud teed õigemaks ja viljakamaks ning sageli ei olnud valmis selle ideid ja võimupositsiooni ohustavateks kompromissideks. Lauristin muutus ajapikku teiste eestimeelsete jõudude suhtes sallivamaks, kuna EKP mõjuvõimu nõrgenedes, näis Eesti Komitee iseseisvumine järjest reaalsemana. Samuti aitasid heade sidemete loomisele kaasa paljud Lauristini ülikooliaegsed tuttavad, kes olid asunud Eesti Kongressi ja Eesti Komitee etteotsa.

Koostöö RR ja ERSP-meelse Eesti Kongressiga jooksis ummikusse. Lauristin küll proovis koos teiste lepitavate poliitikutega kahte iseseisvumist taotlevat suunda ühendada, kuid tulutult. Koostöö takerdus põhimõtteliste vastuolude ning võimu jagamise taha. Rahvarinne jätkas reaalpoliitilist joont, otsides taasiseseisvumise võimalusi olemasolevate struktuuride demokratiseerimise kaudu. Eesti Kongress hoidis aga rangelt kinni õigusliku järjepidevuse poliitikast ega tunnustanud olemasolevaid juhtstruktuure, mis kokkuvõtteks vähendas nende tegutsemisvõimalusi oluliselt. Eesti Kongress ei toetanud ka RR korraldatud iseseisvumisreferendumit, mis kahandas kongressi populaarsust ja ähvardas otsustavate augustikuu sündmuste valguses võimust kõrvale jätta.

Eksisteeris võimalus, et Eesti taasiseseisvumine oleks välja kuulutatud ainult ÜN poolt ning edaspidises Eesti poliitikas oleks jäänud domineerima RR suund. Ärevatel augustipäevadel läks aga teisiti. Savisaar oli Stockholmis ning RR poolt võtsid initsiatiivi enda kätte Marju Lauristin ja Liia Hänni. Mõlemad olid koostööd otsivad poliitikud ega järginud Savisaare ranget joont, jätta võimust kõrvale tolleks ajaks juba märkimisväärselt nõrgenenud Eesti Kongress. Lauristini eestvedamisel kaasati taasiseseisvumisprotsessi ka Eesti Komitee esindajad, kes ootamatu pakkumise oskuslikult ära kasutasid ning oma seisukohti dikteerisid – Lauristin tegi mitmeid põhimõttelisi järeleandmisi, nagu seda juba ka eelneva

koostöö käigus. Taasiseseisvumisotsus oli RR ja Eesti Kongressi kompromiss. Seeläbi sai Eesti iseseisvaks ning Eesti Kongressi juhtfiguurid võimule. See viis kaks suurt liidrit – Lauristini ja Savisaare teineteisest lahku, kuna Eesti Kongressi kaasamine tähendas Savisaarele seniselt võimupositsioonilt taandumist.

See oli Lauristini kompromissipoliitika suur võit, millega RR täitis oma eesmärgi – demokratiseerida Eesti ühiskond ning saavutada seeläbi iseseisvus. Rahvarinne jätkas oma jagunemist erakondadeks ning Eestis taastus pärast pool sajandit kestnud katkestust erakondlik demokraatia.

Summary

Marju Lauristin's activities in the Popular Front

Marju Lauristin's activities in the Popular Front helped to democratize Estonia, to weaken the power of the Communist Party and to gain Estonia's independence. As to the further development of Estonia, the reestablishment of independence was a very important period from which the present parties and their relations have developed. Many of the present-day influential politicians and public figures have grown out of that time and one of the most important ones is Marju Lauristin whose contribution to the reestablishment of Estonia's independence in cooperation with the Popular Front cannot be underestimated and has to be examined more closely.

The aim of the paper is to study Marju Lauristin's activities in the Popular Front in the years 1988-1991. Lauristin was a sociologist and a professor of journalism at Tartu State University who came into politics thanks to Edgar Savisaar who involved her in the so-called phosphorite campaign in 1987, which was the first more important movement against the power of the Communist Party. Thanks to her interest in politics and the changing political climate, Lauristin started to participate actively in political life. In the course of time her political views changed through a democratic dialogue with the ECP as well as other political powers. She enjoyed a good debate and in the name of cooperation was ready to tolerate offences from both vehement pro-Estonians and the Interfront movement. On the weakening of communism, Lauristin turned more and more to social democratic ideology. So it was quite logical that she helped to form the Estonian Social Democratic Independence Party in 1990 and is a social democrat until this day.

The Popular Front was established after a proposal by Savisaar on a television show *Mõtleme veel* (*Let's think some more*) on the 13th of April 1988 and gained quickly in popularity. There were several different reasons for this popularity, for example, the clever choice of slogans by Savisaar, the active cooperation of Estonian intellectuals, capable leaders etc. The aim of the Popular Front was to undermine the Communist Party from the inside, to democratize the society step by step until independence was regained. People's general expectations and readiness for changes contributed to success. The open movement

conception, by which people did not have to register, helped the Popular Front to develop into a mass movement. People were protected from the possible aggressions from the KGB and were not afraid to participate in the movement.

In the course of the first few months after its establishment, the Popular Front developed into the biggest political force in Estonia to oppose the monopoly of the Communist Party and later into the main opponent to the Interfront. The Popular Front worked in the name of democratizing Estonia and making it liveable. Lauristin became the other main ideological leader of the Popular Front beside Savisaar and their cooperation at the start of the Popular Front was successful and complementary – Lauristin as a good negotiator and Savisaar as a powerful and principled organizer.

It was the attitude towards other Estonian-minded forces (organizations consolidated with the Estonian National Independence Party) that caused differences of opinion between the two PF leaders. Lauristin with her more compromise-searching and amenable nature was for close cooperation with all the Estonian-minded political forces as was the case in the Tartu organization of the PF led by Lauristin. Savisaar was more principled and considered the mode of reestablishment of independence chosen by the Popular Front to be the right one and more productive and was not ready for compromises that would have threatened his ideas and position of power.

There was a possibility that Estonia's reestablishment of independence would have been declared by the governing authority – the Supreme Soviet – and the direction of the Popular Front would have dominated in the further political life of Estonia. At the instigation of Lauristin the members of the Estonian Committee were also enlisted in the process of re-establishing independence and they used the unexpected offer skilfully and dictated their own points of view and Lauristin made several principal concessions as she had done in the course of previous cooperation. The declaration of the reestablishment of independence was a big compromise between the Popular Front-oriented Supreme Soviet and the ENIP-oriented Estonian Congress. Because of that Estonia became independent and the leading figures of the Estonian Congress came to power. This separated the two big leaders – Lauristin and Savisaar – because the involvement of the Estonian Congress meant that Savisaar had to retreat from his position of power.

So the reestablishment of independence was a big victory of Lauristin's policy of compromise, by which the Popular Front fulfilled its aim – to democratize the Estonian society and to gain independence through that. The Popular Front became divided into parties and multi-party democracy was re-established in Estonia after a period of half a century.

Kasutatud allikate loetelu ja kasutatud kirjandus

I ARHIIVIALLIKAD

Eesti Riigiarhiiv (ERA), Tallinn

- F.9599, Eestimaa Rahvarinne

II BIBLIOGRAAFIAD

- Eesti Elulood. Peatoimetaja Raul Kilgas. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2000.
- Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992. Koostaja Ülo Karu. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 1992.
- Väike Entsüklopeedia. Peatoimetaja Rein Aro. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2006.

III PERIOODIKA

- Edasi 18.02.1988
- Edasi 29.12.1988
- Edasi 20.02.1990
- Edasi 1.03.1990
- Haridus 5-6 / 2008
- Kesknädal 17.03.2010
- Kesknädal 17.03.2010
- Maaleht 9.03.1989
- Maaleht 6.04.1989
- Noorte Hääl 7.08.1988
- Pärnu Postimees 13.12.1989
- Rahva Hääl 17.06.1988

- Rahva Hääl 01.10.1988
- Rahva Hääl 27.12.1988
- Vaba eestlane 10.07.1990

IV KIRJANDUS

- Arjakas, Küлло ja Kaljulaid, Raimond ja Must, Aadu ja Ruutsoo, Rein ja Savisaar, Edgar ja Simson, Kadri ja Terk, Erik ja Veidemann, Rein ja Šank, Ester. Rahvarinne 1988. Kaksikümend aastat hiljem. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn 2008.
- Endre, Sirje ja Laar, Mart ja Ott, Urmas. Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Se & Js. Tallinn 1996.
- Graf, Mati. Parteid Eesti Vabariigis 1918-1934. Koos eellooga (1905-1917) ja järellooga (1934-1940). TPÜ kirjastus. Tallinn 2000.
- Hion, Ene. Kes on kes Eesti poliitikas. Olion. Tallinn 1990.
- Kiin, Sirje. Eesti Kongress. Siin ja praegu. Kogumik. Nii nagu see oli. Se & Js. Tallinn 2000.
- Lauristin, Marju. Punane ja Sinine. Peatükke kirjutamata elulooraamatust. Vallik artikleid ja intervjuusid 1970-2009. AS Eesti Ajalehed. Tallinn 2010.
- Lauristin, Marju ja Rosengren, Erik ja Vihalemm, Peeter ja Weibull, Lennart Return to the western world. Cultural and political perspectives on the Estonian post-communist transition. Tartu University Press. Tartu 1997.
- Made, Tiit. Eesti tee. Kirjastus Välis-Eesti ja EMP. Stockholm 1989.
- Made, Tiit. Ükskord niikuinii. 1986-1991. Argo. Tallinn 2006.
- Must, Kadri. Iseseisvuspäeva sünd. Kleio. Tartu 2000.
- Niitsoo, Viktor. Mürimurdjad. MRP-AEG ja ERSP lugu. OÜ Ortwil. Tallinn 2002.
- Pillau, Endel. Eestimaa kuum suvi. Ajakirjanduskroonika. Olion. Tallinn 1988.
- Savisaar, Edgar. Peaminister. Eesti Lähiajalugu 1990-1992. Kleio. Tartu 2004.

V PUBLITSEERIMATA, KÄSIKIRJALISED MATERJALID

- Piirimäe, Kaarel. Nõukogude Liidu poliitika ida-Euroopas 1944-1949. Magistritöö. Tartu Ülikool. Filosoofia teaduskond. Ajaloo osakond. Tartu 2005.
- Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool. Ajaloo Instituut. Tallinn 2009.

VI INTERVJUUD

- Rein Veidemanni intervjuu (29.04.2010). Autori valduses.
- Heinz (Heinrich) Valki intervjuu (15.06.2010). Autori valduses.
- Rein Ruutsoo intervjuu (12.07.2010). Autori valduses.
- Mart Laari intervjuu (5.11.2010). Autori valduses.
- Liia Hänni intervjuu (17.11.2010). Autori valduses.
- Mati Hinti intervjuu (04.11.2010). Autori valduses.
- Marju Lauristini intervjuu (15.12.2010). Autori valduses.

VII INTERNET

- Annaabi. Fosforiidikampaania. <http://www.annaabi.com/materjal-37690-fosforiidikampaania> (27.03.2011).
- Delfi 3.01.2011, *Mikser: Marju Lauristin pole peibutuspart*. Niklus, Mart kommentaar 3.01.2011, 17:40. <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/article.php?id=37753569&com=1&s=1&no=20> (22.03.2011).
- Kesknädal 11.11.2009, *1989: Berliini Müüri langemine ja uue salapakti hingus*. http://www.kesknadal.ee/est/g2/uudised?id=13546&mode=print&sess_admin=7f3bbfca1bacc6968f847fb942d20746 (12.03.2011).

- Kesknädal 15.10.2008, *Kuidas taastasime Eesti Vabariigi ja kuidas elame praegu.*
http://www.kesknadal.ee/g2/uudised?id=11230&sess_admin=750c3fe570446f7eb067337a4d232778 (12.03.2011).
- Postimees 31.08. 2005, *Solidaarsus rajas Poolas poliitilise kultuuri.*
<http://www.postimees.ee/310805/esileht/valisuudised/175606.php> (9.01.11).
- Wikipedia. Ain Saar. http://et.wikipedia.org/wiki/Ain_Saar (12.04.2010).
- Wikipedia. Balti kett. http://et.wikipedia.org/wiki/Balti_kett (02.04.2011).
- Wikipedia. Eesti kodanike komiteed.
http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_kodanike_komiteed (03.04.2011).
- Wikipedia. Eesti Komitee. http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_Komitee (27.03.2011).
- Wikipedia. Eesti Kongress. http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_Kongress
(02.04.2011).
- Wikipedia. KGB. <http://et.wikipedia.org/wiki/KGB> (27.03.2011).
- Wikipedia. Mart Niklus. http://et.wikipedia.org/wiki/Mart_Nikus (12.04.2010).
- Wikipedia. Perestroika. <http://et.wikipedia.org/wiki/Perestroika> (27.03.2011).
- Wikipedia. Referendum Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise küsimuses.
http://et.wikipedia.org/wiki/Referendum_Eesti_Vabariigi_iseseisvuse_taastamise_k%C3%BCsimuses (10.02.2011).

Kasutatud lühendid

EK(b)P KK	Eestimaa Kommunistliku bolševistliku Partei keskkomitee
EKP KK	Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee
EKP	Eestimaa Kommunistlik Partei
EMS	Eesti Muinsuskaitse Selts
ENSV RKN	Eestimaa Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu
ENSV	Eestimaa Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
ERA(F)	Eesti Riigiarhiivi Filiaal
ERSP	Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei
ER	Eesti Raadio
ESDIP	Eesti Sotsiaaldemokraatlik Iseseisvuspartei
ETV	Eesti Televisioon
EV	Eesti Vabariik
IME	Isemajandav Eesti
KGB	Riikliku Julgeoleku Komitee (Комитет Государственной Безопасности)
NLKP KK	Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee
NLKP	Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei
NSV Liit	Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit
NSVL	Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit
NSV	Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
RR	Rahvarinne
ÜN	Ülemnõukogu

Lisad

Lisa 1.

Lisa 1

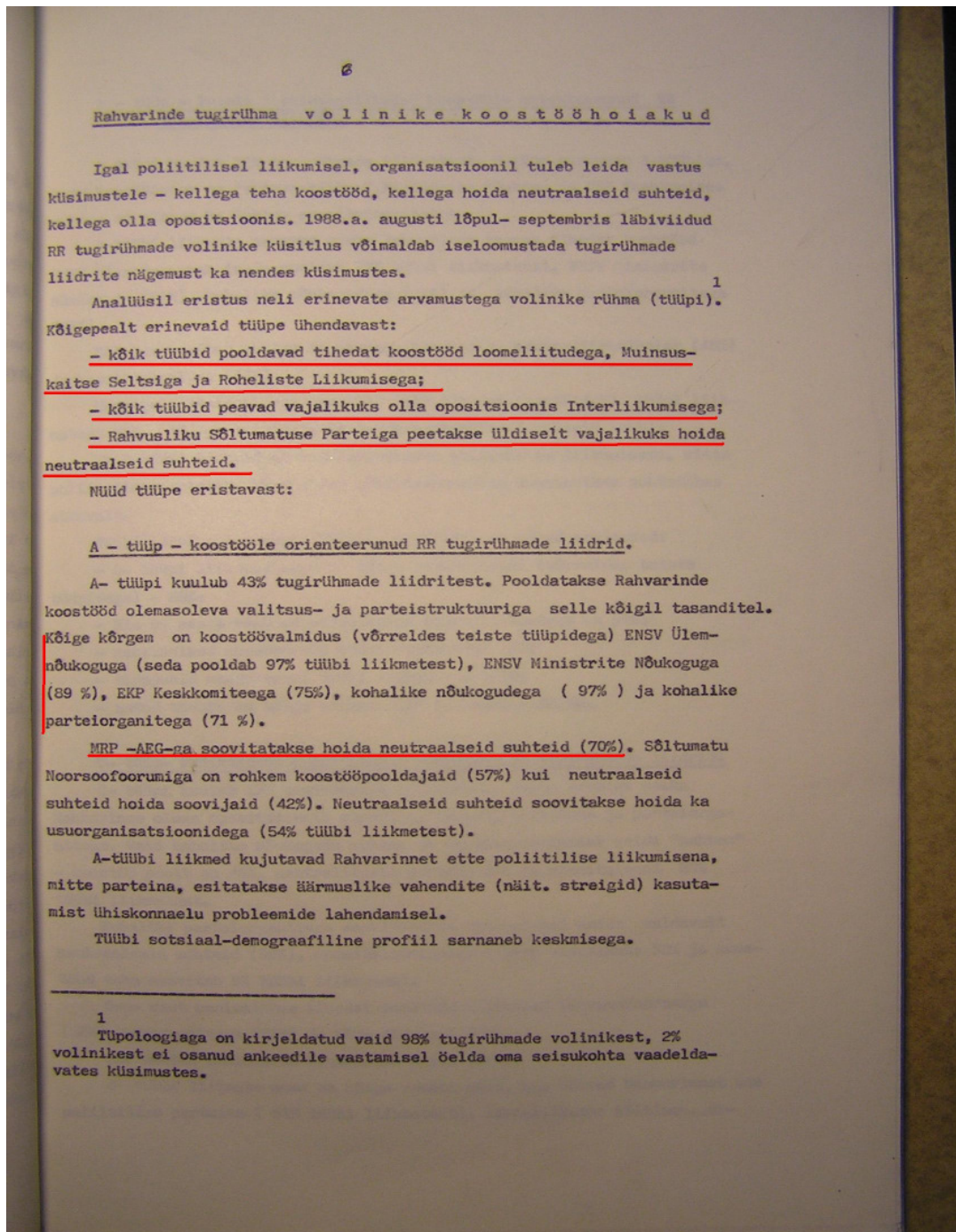
RAHVARINDE TUGIRÜHMA VOLINIKE KÜSITLUS

ANKEEDI OLDJAOTUSED (protsentides)

1. Te olete	mees	80,2	
	naine	19,8	
2. Te olete	leestlane	97,3	
	venelane	2,1	
	muust rahvusest	0,7	
3. Teie vanus on	alla 30 aasta	17,0	
	31 - 40 aastat	32,9	
	41 - 50 aastat	29,4	
	51 - 60 aastat	16,3	
	üle 60 aasta	4,3	
4. Teil on	kõrgem v. lõpetamata kõrgem haridus	66,6	
	kesk- v. kesk-eriharidus	30,3	
	lõpetamata keskharidus	2,1	
	algharidus	0,8	
5. Te olete	tööline tööstuses, ehituses, transpordis jms.	13,3	
	põllumajandustööline	3,4	
	teenindus-kaubandustöötaja	3,0	
	erihariduseta teenistuja	3,4	
	spetsialist tootmissfääris	27,6	
	spetsialist mittetootmissfääris	44,1	
	mittetöötav pensionär v. kodune	1,6	
	üliõpilane, õpilane	1,8	
6. Te olete	reatöötaja	46,4	
	keskastme juht	43,2	
	tippjuht	6,2	
7. Millal Te ühinesite Rahvarindega?			
	aprillis	15,9	
	mais	56,8	
	juunis	19,6	
	juulis	3,5	
	augustis	3,9	

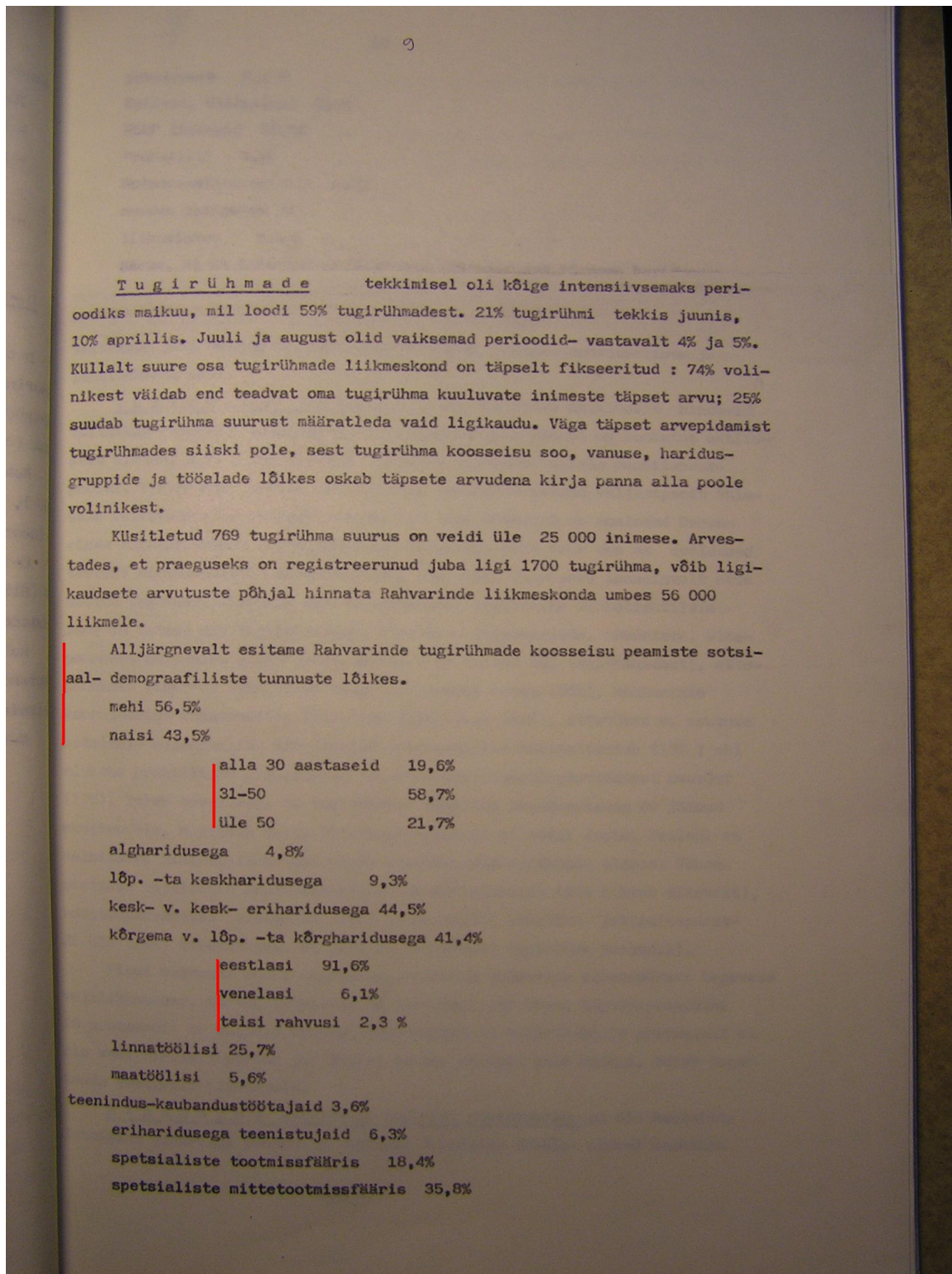
Rahvarinde tugirühmade volinike koosseis.

Allikas: Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

Rahvarinde volinike koostööhoiakud.

Allikas: Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

Rahvarinde tugirühmade koosseis.

Allikas: Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

gruppi, saane Rahvarinde toetajaskonna suuruseks 81 %.

Alljärgnevalt nähi iseloomustav joon Rahvarinde täieliku toetajaskonna kohta.

1. Ülekaalus on eestlased - 89%.

2. Eestlastest toetajaskonnas on enam-vähem võrdsel määral esindatud kõik vanusgrupid, mitte-eestlastest toetajaskond on mõnevõrra eakam:

	<u>eestlased (%)</u>	<u>mitte-eestlased (%)</u>
kuni 19 aastased	12	7
20 - 29 aastased	21	16
30 - 39 aastased	22	16
40 - 49 aastased	20	21
üle 50 aastased	25	40

3. Rahvarinde täieliku toetajaskonna struktuur haridustaseme järgi:

	<u>eestlased (%)</u>	<u>mitte-eestlased (%)</u>
algharidus, lõpetamata		
keskharidus	30	18
keskharidus	21	31
keskeriharidus	28	27
kõrgem, lõpetamata		
kõrgem haridus	31	24

4. Toetajaskond ja elukoht. Eestlaste seas on kõige suurem toetus Rahvarindele Tartus ja maarajoonides. Muulaste seas on kõige suurem toetus Rahvarindele Põhja- ja Kesk-Eesti maarajoonides ja väikelinnades, kõige väiksem toetus aga Tallinnas. Rahvarinde toetajaskonna jaotus elukoha järgi:

	<u>eestlased (%)</u>	<u>mitte-eestlased (%)</u>
Tallinn	24	13
Tartu	7	14
Kohtla-Järve, Narva, Kivioli	4	25

Rahvarinde toetajaskond.

Allikas: Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

3.5. ERSP TOETAJASKOND

Täielikult toetab ERSP-d 11,6 % küsitletutest, nendest 4/5 moodustavad eestlased. Osaliselt toetab ERSP-d 18 % küsitletutest, kokku ulatub toetajaskond seega 30 %-ni. Nüüd lähemalt ERSP täielikust toetajaskonnast.

1. ERSP eestlastest toetajaskond on suhteliselt noor, mitte-eestlastest toetajaskond vanem:

	<u>eestlased (%)</u>	<u>mitte-eestlased (%)</u>
kuni 19 aastased	30	5
20 - 29 aastased	32	19
30 - 39 aastased	10	29
40 - 49 aastased	11	19
üle 50 aastased	7	29

2. Toetajaskonna haridusstruktuur(%):

	<u>eestlased</u>	<u>mitte-eestlased</u>
algharidus, lõpetamata keskharidus	40	37
keskharidus	25	19
keskeriharidus	27	29
kõrgem, lõpetamata kõrgem haridus	8	15

3. ERSP täieliku toetajaskonna jaotus elukoha järgi (%):

	<u>eestlased</u>	<u>mitte-eestlased</u>
Tallinn	23	24
Tartu	6	5
Kohtla-Järve, Narva, Kivioli	11	19
muud linnad	28	33
Põhja- ja Kesk-Eesti maarajoonid	8	5
Lõuna-Eesti maarajoonid	24	14

ERSP toetajaskond.

Allikas: Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

17 TABEL 2.1

Üldandmete järjestus keskaiste alusel

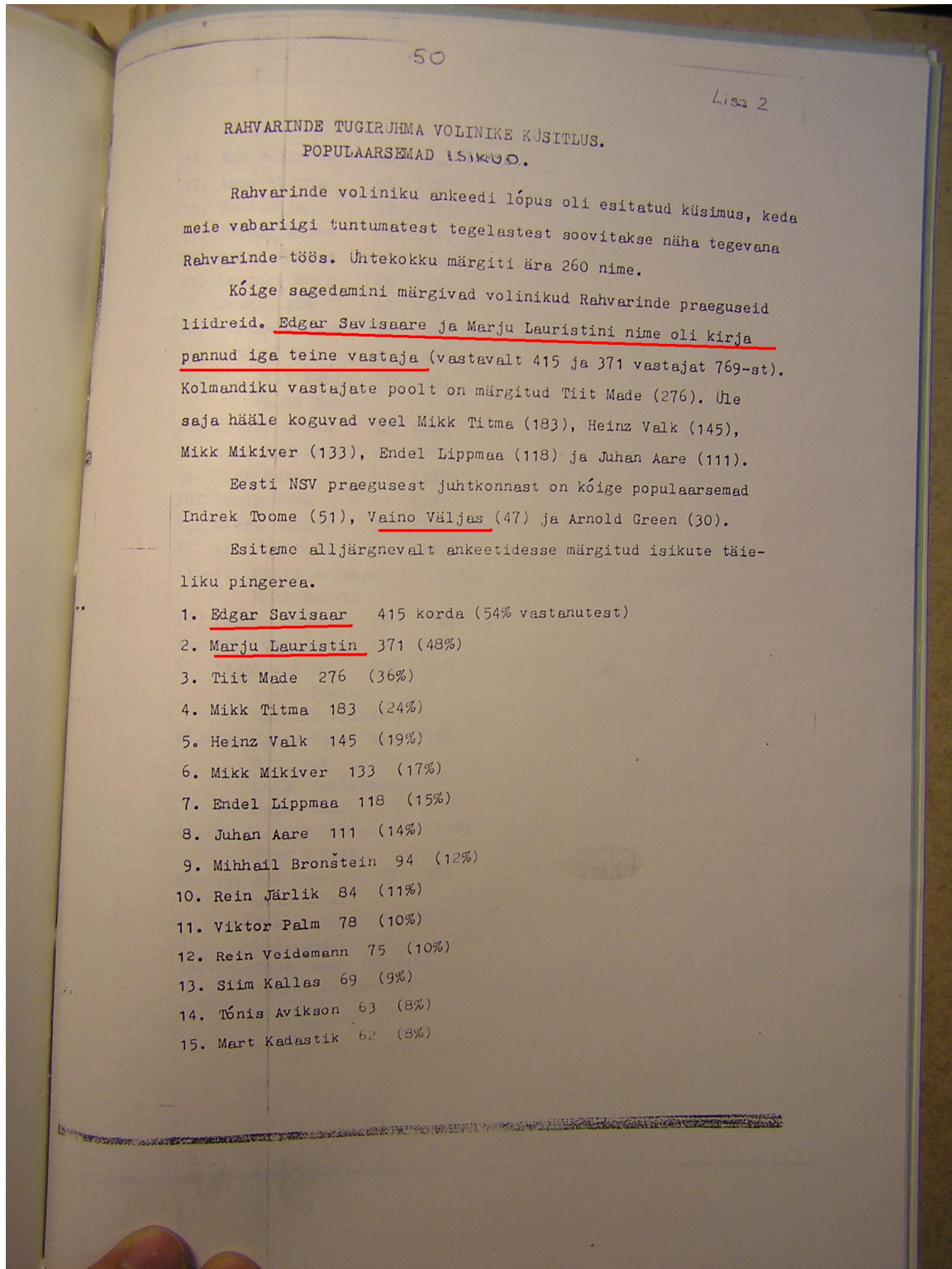
	keskmine	hääletaksid	hääletaksid
	hinnang	poolt(%)	vastu(%)
1. <u>Vaino Väljas</u>	4,43	82	3
2. Juhan Aare	4,32	65	4
3. <u>Edgar Savisaar</u>	4,30	70	5
4. Tiit Nade	4,16	64	7
5. <u>Marju Lauristin</u>	4,15	68	9
6. Mihhail Bronstein	4,06	70	5
7. Enn Põldroos	4,03	66	8
8. Mikk Mikiver	3,94	61	9
9. Heinz Valk	3,91	54	11
10. Siim Kallas	3,84	55	9
11. Mart Kadastik	3,79	52	10
12. Hagi Sein	3,78	54	11
13. Rein Järlik	3,78	53	11
14. Indrek Toome	3,76	57	11
15. Boris Tamm	3,75	54	11
16. Endel Lippmaa	3,75	49	11
17. Mikk Titaa	3,75	48	11
18. Mati Talvik	3,59	49	12
19. Arno Kõrma	3,58	45	11
20. Valter Udam	3,57	45	14
21. Lennart Meri	3,57	45	15
22. Rein Otsason	3,49	41	13
23. Ott Kool	3,45	41	14
24. Arnold Rüütel	3,40	45	11
25. Jaak Allik	3,40	38	15
26. Rein Veidemann	3,35	35	17
27. Vladimir Beckman	3,33	40	17
28. <u>Tõnis Avikson</u>	3,32	34	16

1

J. Aarega juhtus ankeedi trükkimisel hõrdus- venekeelses ankeedis puudus skaala. Seetõttu on hinnang andamata 35% muulastest. See aga tekitab paradoksaalse olukorra: kui Aare jääb Savisaarest tahapoole nii eesti kui ka venekeelse ankeedi vastutustes eraldi, siis Üldandmetes osutub tema keskmine hinnang kõrgemaks (mittevastandid keskmises ei arvestata).

1988. aastal läbiviidud Ühiskonnategelaste populaarsusküsitluse tulemused.

Allikas: Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

Rahvarinde tugirühmade volinike silmis kõige populaarsemad rahvarindelased.

Allikas: Aruanne Mainori poolt ajavahemikus aug-dets 1988 läbiviidud sotsioloogilistest uuringutest (Rahvarinde tugirühmade volinike küsitlus; Eesti tuntumate ühiskonnategelaste populaarküsitlus; avalik arvamus ja Rahvarinne). ERA(F) f. 9559. n. 1. s. 163.

Lisa 8.

Marju Lauristini tegevus Rahvarindes

Intervjuu Mati Hintiga

Lp noor ajalooürija Raivo Tammus. Selliste intervjuude kogupauguga võib saavutada väärtuslikke hinnanguid Eesti hilisajaloo olulisima perioodi kohta. Kuid kui intervjuueeritavad on valitud suunatu valikuga või kui küsimused on kitsa fookusega (mulle tundub, et natuke ongi), siis võib tulemuseks olla teatud eelhoiaku näiline põhjendamine. Seepärast pean ma korrektseks, et ka Marju Lauristin saaks võimaluse neid intervjuusid näha ja kommenteerida. Ühelgi juhul ei ole Teil minu luba kirjalikust intervjuust valikuliselt lauseid välja võtta. Kui Te koguteksti ei saa kasutada, siis olen nõus andma lühivastuseid mõnele küsimusele.

4.11.2010 Mati Hint

1. Millise poliitilise vaatega oli Marju Lauristin Rahvarindesse tulles? Kuidas see muutus Rahvarindes olles?

Marju Lauristini enda sõnad kinnitavad, et ta tuli Rahvarindesse kommunistina, kuid mitte sellise kommunistina, kes pidas kompartei võimumonopoli enesestmõistetavaks. Nähtavasti pidas ta võimalikuks, et absoluutset võimu omav partei suudab ennast ka seestpoolt puhastada. Tõlgendan tema sõnavõttu 2. Oktoobril 1988 Rahvarinde asutamiskongressil just selliselt: *kommunistina võin öelda, et Eestimaa kompartei suudab end vabastada mineviku süükoormast.*

Rahvarinde juht- ja toetajaskonnas, ka eestseisuses, oli poliitiliste vaadete diapsoon üsna lai. Rahvarinde esimese eestseisuse seitsmest liikmest neli olid kompartei liikmed (Edgar Savisaar, Marju Lauristin, Rein Veidemann, Lembit Koik) ja kolm parteituid (Kostel Gerndorf, Mati Hint, Heinz Valk). Ka suhtumine kompartei meeleparandusvõimesse oli erinev. Ühed nägid kompartei uuendusmeelseid jõude mingil perioodil Rahvarinde koostööpartnerina, teised pidasid õigeks hoida kompartei uuendusmeelsetega kontakte, kuid säilitada distants. Kommunistina kuulus Lauristin esimeste hulka ja ma ei hinda seda ka praegu valeks, sest Rahvarinde üheks põhimõtteks oli, et kedagi ei välistata, kes ei ole otseselt eestluse eesmärkide vastane. Kui Rahvarinde eestseisuses polnud vist küll kunagi

mõtet, et tuleks EKP-d tunnustada Eesti ühiskonna juhtiva jõuna. Vastupidi, Rahvarinne loodi kompartei võimumonopoli murendajaks ja ta sai sellega väga hästi hakkama. Kommunistidest suhtus EKP uutesse juhtidesse võib-olla kõige umbusklikumalt Edgar Savisaar.

Rahvarinde eesmärkides olid ülddemokraatlikud ja rahvuslikud eesmärgid ühendatud, kuid ühtede jaoks oli esikohal demokraatia rõhutamine, teiste jaoks rahvuslikud eesmärgid. Marju Lauristin kuulus minu hinnangul selgelt esimeste hulka.

Kui *Eestimaa laulu* (11. Septembril 1988) järel kerkis küsimus, kuidas Rahvarinde eestseisus peaks suhtuma Trivimi Velliste ja Heino Kiige iseseisvuskõnedesse, siis kuulus Lauristin nende hulka, kes pidasid vajalikuks, et Rahvarinne distantseeruks nendest kõnedest, kuigi mitte kõik eestseisuse liikmed ei jaganud eitavat suhtumist nende kõnede sisusse, vaid pigem Trivimi Velliste kõnemehevõtetesse.

Rahvarinde esimese eestseisuse komparteilastest liikmetest oli minu hinnangul kõige selgemalt sotsiaaldemokraatlikel positsioonidel Rein Veidemann. Marju Lauristin distantseerus komparteist samm-sammult, marksismi tunnustamise vaheastme kaudu. Kui kompartei lagunemine oli juba vältimatu, siis seostas Marju Lauristin ennast sotsiaaldemokraatiaga, kuid pidas vajalikuks rõhutada, et Eesti sotsiaaldemokraatia on Euroopas kõige parempoolsem.

Minu hinnangus on Marju Lauristin osalt vastutav selle eest, et Eesti sotsiaaldemokraatia on jäänud härrassotside juhitud ebamääraseks, selge poliitilise jooneta seltskonnaks, kes meelsamini ja sagedamini teeb koostööd radikaalparempoolsete erakondadega kui tsentristliku (programmiliselt suurel määral sotsiaaldemokraatliku) Keskerakonnaga. (Tõsi, Eestis pole ühtki arvestatavat erakonda, kes ei oleks liitu astunud oma vastaspoolusega.

2. Kui koostööaldis oli Marju Lauristin teiste eestimeelsete jõududega? Millest see tulla võis?

Marju Lauristin oli Rahvarinde tippjuhtkonnast kahtlemata üks kõige diplomaatilisem (parimas mõttes) suhtleja, seda ka väljaspool Eestit, Välis-Eesti kaasa arvatud. Uurimistöö sotsioloogina andis tema käsutusse fakte ja argumente, mida akadeemilise haridusega

inimestel oli kerge mõista. Marju Lauristin on ka kirglik väitleja. Lauristin on ise ütelnud, et ta on oma ülesandeks pidanud oma vanemate poliitilisi eksisamme heastada ja arvan, et see psühholoogiline sund on aidanud tal ka rasketes ja solvavates olukordades vastu pidada ning otsida lepitust Eesti erinevate poliitiliste suundade vahel. Kas see taotlus on alati kõige paremini lõppenud, see on iseasi.

3. Iseloomustage lühidalt Marju Lauristini ja Edgar Savisaare suhteid Rahvarinde algusest kuni lõpuni. Millised olid suhete muutumise põhjused?

Rahvarinde algusaastatel olid Savisaar ja Lauristin tandem parimas mõttes: mõlemad tugevad analüütikud ja head kõnelejad-kirjutajad, Savisaar poliitiliselt võimsam mootor, kuid Lauristin akadeemilise tausta tõttu ehk koguni küpsem. On Eesti poliitilisele õhkkonnale suureks kaotuseks, et see koostöö nii täielikult katkes. Mul ei ole õigust ega põhjust teha vähimaidki oletusi selle koostöö katkemise põhjuste kohta, välja arvatud need, mis tulid ilmsiks Eesti taasiseseisvumise otsustavatel tundidel 1991. Aasta augustis: Savisaar võis tunda ennast kõige lähema võitluskaaslase poolt reedetuna, Lauristin jälle võis oma perekonna ajaloo tõttu tunda sundust tõmmata Eesti iseseisvuse taastamisse kaasa ka Eesti okupeerimist ja annekteerimist kõige resoluutsemalt vastustanud poliitiline suund ja vastavad uuesti formeerunud poliitilised jõud.

Savisaare auks tuleb ütelda, et ta ei ole ka pärast poliitilise koostöö katkemist Lauristini kohta minu teada kunagi halvustavalt väljendunud. Lauristin on Savisaare suhtes olnud palju kriitilisem, kuigi pole keeldunud ka tunnustusest.

4. Kui tihedalt olid põimunud omavahel ERSP, Eesti Kodanike Komiteed, Eesti Muinsuskaitse selts ja Eesti Kongress? Kas mingil määral on nende ühenduste-organisatsioonide tegevuse ja põhimõtete vahele võimalik tõmmata võrdusmärki?

Ma ei ole ühessegi nimetatutest kuulunud, seetõttu ei pea ma end asjatundjaks nende omavaheliste suhete-seoste analüüsimisel. Eesti Muinsuskaitse Seltsi astumiseks kirjutasin 1980-ndate aastate lõpus kaks korda avalduse, kuid mulle teadmata (teatamata) põhjustel jäid need tähelepanuta. Kõigi nimetatud organisatsioonide ideoloogiat on ilmselt kõige rohkem mõjustanud ERSP, kes kohe asutamise alates otsesõnu kuulutas maksimaalset

restitutsiooni, Eesti Vabariigi taastamist järjepidevuse alusel. See ideoloogia ja eesmärk võeti üle ka Eesti Kodanike Komiteede ning Eesti Kongressi poolt.

Muinsuskaitse Selts oli oma avalikkusele suunatud avaldustes mõõdukam, kuulutades seltsi juhtpersooni Trivimi Velliste kaudu tagasihoidlikumat eesmärki: suveräänsust sotsialistliku Ungari staatusega riigina koos kuulumisega Varssavi pakti ja sotsialistlike riikide majandusühendusse, Nõukogude Liidu relvajõudude vaasidega Eesti territooriumil ja sotsialistliku riigi struktuuride säilitamisega teatud ajaks. Teistes avaldustes väitis ka Velliste, et Eesti Vabariik eksisteerib *de jure* edasi ja Nõukogude seadused on Eesti territooriumil õigustühised. Kuidas need erinevad iseseisvused kokku klapiivad, sellest on päris raske aru saada, sest sotsialismileeri rahvademokraatliku riigi piiratud suveräänsus oleks tähendanud järjepideva Eesti Vabariigi ideest loobumist (ehk nn Kolmandat vabariiki). Tegelikult kompas ka Muinsuskaitse Selts 1980-ndate lõpuaastatel iseseisvusnõude piire, nii nagu seda tegi ka Rahvarinne. Erinevus on selles, et Rahvarinde järjekindlaks taktikaks oli seespoolt riigiks kasvamine, nõukoguliku riigi struktuuride ja institutsioonide ülevõtmine iseseisvusmeelsete poolt; ERSP suund ei tahtnud millegi nõukogulikuga tegemist teha ja see ahendas tema tegevuse sõnalis-deklaratiivseks.

5. Millised olid teie arvates Rahvarinde populaarsuse põhjused?

Ma arvan, et põhiline oli rahva lootuse äratamine. Märke eesti rahva suhtes lõpplahenduseni (Endlösung) tüürivast Nõukogude poliitikast oli palju: kakskeelestamiskampaania, fosforiidimaardlate plaanid, migratsiooni intensiivistamine, jutud liiduvabariigi staatuse asendamisest autonoomse vabariigi staatusega.

Teatud määral soodne õhkkond rahvuslikuks palanguks oli varasemate sündmuste ja aktsioonidega loodud: 40 kiri, laulupeod ja levimuusikapäevad, Tallinna Vanalinna päevad, kirjutised kakskeelsuse vastu, isemajandamise ettepanek (IME), fosforiidisõda, Hirvepargi miiting, loomeliitude pleenum, soomlaste vahendusel toimunud välissuhtlus...

Rahvarinde tugevus (mõnel hetkel ka nõrkus) seisnes selles, et ta ei pannud inimestele sisseastumisavalduse ja allkirjaga võetud kohustusi ja kohustusega seotud hirme. Samm-sammult vabaduse piire laiendades ületati hirm repressioonide ees.

Väga tähtis oli karismaatiliste isikute esiletõus, esimesena Edgar Savisaar, aga tema kõrval kohe ka Marju Lauristin, siis Heinz Valk, Rein Veidemann jt. Rahvarinne ei välistanud ei kommuniste ega antikommuniste, ei usklikke ega ilmikuid. Kommunistide kohtadel kaasa tõmmates vähendati kompartei aparaadi mõju nendele. Rahvarinne suutis kiiresti kaasa tõmmata häid kõnemehi-naisi ja kirjutajaid, samuti massiürituste organiseerijaid. Nähti, et (peaaegu) kõik, mida Rahvarinne ette võttis, toimus, ja toimus suurepärase korraldusega, *kõrgel kunstilisel ja ideoloogilisel tasemel*, kui ütelda naljaga pooleks.

6. Kumb iseseisvumistee oli tol ajal (1988-1991) parem, kas Rahvarinde või ERSP oma ning miks?

Minu seni ajani kindla veendumuse kohaselt oli Rahvarinde iseseisvumistaktika ainus realistlik tee, mis oleks vähemalt vabaduse piiride laiendamiseni viinud ka sel juhul, kui Nõukogude Liit ei oleks kokku varisenud. 1988. Aastal ei olnud peaküsimuseks (näiteks ka Muinsuskaitse Seltsile) see, kas iseseisvumine toimub esimese Eesti vabariigiga järjepidevuse alusel või nn Kolmanda vabariigina, see muutus pea- ja tülküsimuseks hiljem. Aga juba 1989. Aasta mais deklareerisid kõik Baltimaade rahvarinded Tallinnas peetud rahvarinnete Balti Assambleel täieliku poliitilise iseseisvuse kurssi, aga selle saavutamiseks oli ainus realistlik võimalus Nõukogude Liidu poolt tunnustatud, nõ ametlike institutsioonide ülevõtmine, riigiks kasvamine seestpoolt. Konfrontatsioon hiljem tekkinud Kodanike Komiteede liikumisega oli osalt kunstlik, üledramatiseeritud, sest võitlus käis juba võtmepositsioonide eest kujutletud iseseisvas riigis. Et otsustav oli Moskva veenmine, seda näitas Eesti ja teiste Balti riikide iseseisvuse tunnustamise ajagraafik: enamiku riikide tunnustused tulid pärast seda, kui Venemaa ja Nõukogude Liit olid Balti riikide iseseisvust tunnustanud.

ERSP iseseisvumiskava oli sõnades idealistlik ja õiguspärane, aga rahvusvaheline diplomaatia ei riskinud panustada Eesti Komitee tunnustamisele. ERSP ja Eesti Komitee eitav suhtumine näiteks iseseisvusreferendumisse jätab ka praegu tagasivaates mulje, et ERSP ideoloogiale oli kõige tähtsam vastandada ennast realistlikule iseseisvumistaktikale, kas või kaotuse hinnaga.

7. Kas ERSP tegi mingil tasemel või ajal koostööd kompartei ja intritega? Kui jah, siis millises ulatuses ja millistel eesmärkidel?

Sellele küsimusele sobiksid vastama ERSP, kompartei ja intrite juhid. Aga näiteks nn kaheksa eraisiku ehk enamlaste-kelamlaste algatusele allakirjutanutest on peaaegu kõik (Jaak Allik, Indrek Toome, Siim Kallas, Sirje Endre, Kaido Kama, Tunne Kelam, Vardo Rumessen) juba aastaid tagasi andnud põhjaliku intervjuu koguteostele *Teine Eesti* ja *Teine Eesti. Eeslava* (mõlemad SE ja JS 1996). Enamikule neist on intervjuerija esitanud ka küsimuse *kaheksa eraisiku* avalduse kohta.

Kommunistide ja ERSP-lastest kokkumängu motivatsiooniks oli sõnaselgelt väljendatud taotlus kukutada Edgar Savisaare Rahvarinde valitsus ja asendada see *Rahvusliku Ühtsuse Valitsusega*. Avalduse fraseoloogia on läbinisti kommunistlik. *Rahvusliku Ühtsuse Valitsus* pidi kokku pandama ilma kõige massiivsema rahvusliku liikumiseta – ilma Rahvarindeta. Oma intervjuudes põhjendavad need tuntud Eesti poliitikud oma avantüüri hirmuga Savisaare diktaatorikalduvuste ees. See on muidugi tühi jutt. Tegelikult lootsid mõlemad vastandlikud grupeeringud haarata võim: kommunistidel oli selleks juba vaja radikaalrahvuslaste toetust, viimased aga lootsid, et kommunistidest õnnestub ikka lahti saada, peatakistus võimu haaramiseks oli Rahvarinne.

Kelamlaste-enamlaste avantüür on üldiselt hästi tuntud. Aga sellele lisaks leidub erinevates allikates vihjeid paremerakondade koostööle või koostöö kompamisele ka internatside juhtidega. Savisaare valitsuse kukutamise katses osales Ülemnõukogus aktiivselt Vladimir Lebedev. Mida Lebedevile lubati ja kes andis lubadusi *Rahvusliku Ühtsuse Valitsuse* või mõne muu avantüüri õnnestumise korral, seda oleks väga huvitav kuulda intervjuust Lebedevi endaga. Et nn isamaalised jõud ei kohkunud tagasi koostööst internatside juhtidega, seda näitab Jevgeni Kogani üleostmine nn isamaalaste poolele Tallinna Linnavolikogus.

Aga fakte on teisigi. Näiteks tegi esimese keeleseaduse lõppetapil (1988. aasta detsember – 1989. aasta jaanuari algus) Rahvarinde toetajate domineeritud ametliku keelekomisjoni vastukaaluks loodud alternatiivse keeleseaduse töörühma *Themis* üks juhte Henn Saari (ühtlasi ametliku keelekomisjoni aseesimees) katse keeleseaduse tekst kooskõlastada Interliikumise juhi Vladimir Jaroviga. See sisuliselt nullitud keeleseaduse variant taheti panna Ülemnõukogu saadikute laudadele, justkui oleks see keeleseaduse ametliku komisjoni viimane sõna. See avantüür nurjus üle noatera.

Niisugused faktid näitavad, et võitluses võimu pärast olid ka ennast idealistidena (vastukaaluks Rahvarinde pragmaatikutele) reklaaminud radikaalrahvuslased valmis sõlmima Molotov-Ribbentropi pakti vaimus kokkuleppeid.

8. Miks ei läinud 1990. aastal läbi Marju Lauristini kandidatuur Ülemnõukogu spiikri kohale?

Ma ei olnud viimase Ülemnõukogu ega Eesti Kongressi saadik. Taandasin oma kandidatuuri mõlemast, sest iseseisvumisjõudude poliitiline rivaalitsemine ja sellega kaasnev stigmatiseerimine oli mulle vastuvõetamatu. Ka ei olnud ma päris veendunud, et see Ülemnõukogu on viimane ja et nõukogulik värk sellega lõpeb. Ülemnõukogusse kandideerimisel oleks Rahvarinde valimisstaap mind tõenäoliselt määranud võistlema EKP uuendusmeelse juhi Vaino Väljasega, kes tollal oli oma populaarsuse tipul. Võistelda Vaino Väljasega oleks olnud suur au, tema võitmine aga kuskil Kopli valimisringkonnas mitte sugugi kindel (pigem vastupidi). Ka polnud Vaino Väljase roll Eesti poliitikas minu arvates veel sugugi lõpuni täidetud, tema puudumine Ülemnõukogust oleks olnud ainult lühikese mõjuga emotsionaalne võit Rahvarindele.

Rahvarinde taotluseks Ülemnõukogu valimistel oli tuua komparteile võimalikult suur kaotus. Selle juures ei arvestatud mõnikord pragmaatilise koostöö vajadusega ega ka oma kandidaatide realistlike väljavaadetega.

Nii ei kuulunud ma 1990. aastal ei Ülemnõukogusse ega ka Eesti Komiteesse, mis muutusid poliitilise tegevuse pealavadeks. Minu kanda jäi küllalt suures ulatuses Rahvarinde välistegevus ja et Toompeal oli siiski Rahvarinde valitsus, siis oli Rahvarinde välistegevus vägagi oluline. Kuid võimupositsioonide jagamise kohta Ülemnõukogus oleks õigem lugeda näiteks Lauristiniga tehtud intervjuud *Teises Eestis* (1996) või tema juubeliraamatus *Punasesst ja sinisest* (2010) või/ja Edgar Savisaare *Peaministrist* (2004). Ja küsida asjaosalistelt.

9. Kuivõrd mõjutas Rahvarinnet Marju Lauristin? Millises suunas?

Marju Lauristin mõjutas Rahvarinnet väga tugevasti. Rahvarinde üheks portreeelooks on olnud Savisaare-Lauristini kaksikportree. See oli väga põhjendatud vähemalt Eesti

Kongressi ajani. Lauristin on väga tugevasti mõjutanud Rahvarinde ülddemokraatlikku retoorikat ja Rahvarinde kuvandit rahvusvaheliselt ja Välis-Eestis. Seejuures tuleb arvesse võtta, et oma perekondliku tausta tõttu on äratõukamise ja eitamise ületamine Välis-Eestis nõudnud Marju Lauristinilt suurt eneseületamist ja võib-olla ka poliitilisi kompromisse. Rahvarinde algusaegade kahe juhtfiguuri üks erinevusi seisneb selles, et Savisaar muutub ründava halvustamise õhkkonnas veelgi järeleandmatumaks, Lauristin aga ründajate suhtes kompromissivalmimaks. Seda saab muidugi tõlgendada ka nii, et üks välistab dialoogi ja teine on dialoogiks valmis, aga nii lihtne see ei ole.

Ühinen Heinz Valgu arvamusega (*Pääsemine helgest tulevikust*, 2010), et Lauristin pehmitati koostööle Eesti Komiteega juba Eesti Kongressi avaistungil. Nägin televisiooniülekandest, kuidas Marju Lauristini mõnitati sõnade ja hääliitsustega, mis olid mõnelgi juhul labased löögid allapoole vööd.

Marju Lauristin on Eesti ühiskonnas nii üleminekuaastatel kui ka iseseisvuse ajal esinenud lepitajana. Lepitust pole tegelikult tulnud ja Eesti on muutunud vihkamise ja vastasseisude ühiskonnaks. Üleminekuaastatel oli võib-olla olemas reaalne oht, et vastasseisud iseseisvusliikumine vs Nõukogude Impeerium, eestlased vs venelased, Eesti Kongress vs Ülemnõukogu ja Rahvarinne, Kodukaitse vs Kaitseliit (ja veel teisi mõõtmeid) võib lahvatada füüsiliseks arveteõienduseks. Radikaalsed rahvuslased olid avaldanud valmisolekut vereohvriteks Eesti iseseisvuse nimel või ähvardanud koguni kodusõjaga (Kaido Kama, Jüri Adams, Tunne Kelam, Vardo Rumessen). Rahvarindele ei olnud verise stsenaariumiga mängimine vastuvõetav. Võib-olla tajus Lauristin iseseisvusliikumiste lõhenemise ohte sügavamalt kui paljud teised ning oli leppimise saavutamiseks valmis suuremateks kompromissideks kui mõni teine tollaegne Eesti (ka Rahvarinde) juhtpoliitik. Kuigi leppimist kahjuks pole tulnud, ei tea me, mis oleks juhtunud, kui Lauristini kompromissipoliitikat poleks olnud. Me võime ainult spekuloida *Kui ajalugu oleks läinud teisiti* vaimus: missugune oleks Eesti ajalugu, kui Savisaar ja Lauristin oleks jäänud poliitikas kokku ka pärast 20. Augustit 1991 ja 20. Augustil oleks Eesti Komitee iseseisvuse taastamisest kõrvale jäetud? Juriidiliselt oleks see ju olnud täiesti võimalik, aga võib-olla oleks see olnud veel ohtlikum kui tänaseni kestev vaen.

Teisest küljest on ikkagi kogu Eesti ühiskonna jaoks väga halb, et kuigi Lauristinil on lepitaja oreool, pole ühiskonnas leppimist tulnud. Kunagistest Rahvarinde juhtidest on

Marju Lauristin ainus, kes järjekindlalt ei võta osa Rahvarinde juubelihõngulitest meenutusüritustest. Aga suur osa eesti meediast, mille emaks Marju Lauristini vahel (liialdades) tituleeritakse, peab üheks oma kõige tähtsamaks ülesandeks Edgar Savisaare ning Keskerakonna halvustamist ja kahtlustamist.

Ma ei tea, kas Marju Lauristinil oleks praegu enam mõju Eesti meedia erapoolikuse ja kallutatuse vastu astudes, aga ma sooviksin, et tal oleks selleks tahtmist. Lepitaja oreool kohustaks selliseks hoiakuks, olgu isiklik solvumine kui tahes suur.

Lisa 9.

Rahvarinne liitis masse. Tuhanded olid kogunenud 11. septembril 1988 Tallinna lauluväljakule, kus toimus Rahvarinde suurüritus *Eestimaa laul*.

Allikas:

http://www.rahvarinne.ee/public_uploads/gallery/large/c156d8d9b85d1a8305248946eb7a0f16_14.jpg (23.04.2009).

Lisa 10.

Marju Lauristin ja Edgar Savisaar (mõlemad keskel prillidega) Rahvarinde üritusel *Eestimaa laul* 11. septembril 1988. Aastal.

Allikas:

http://www.rahvarinne.ee/public_uploads/gallery/large/17bd6f0e367d9a09d615fc993388e0b1_15.jpg (23.04.2009).